

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

A'LÂ SÛRESİ IŞIĞINDA KURTULUŞA ERENLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yusuf SÛTŞURUP

BURSA – 2017

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

A'LÂ SÛRESİ IŞIĞINDA KURTULUŞA ERENLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yusuf SÛTŞURUP

Danışman

Doç. Dr. Celil KİRAZ

BURSA – 2017

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

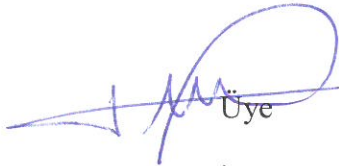
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı'nda, 701423021 numaralı Yusuf SÜTŞURUP'un hazırladığı "A'lâ Sûresi Işığında Kurtuluşa Erenler" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 14.07.2017 günü 14:00-15:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı

Doc. Dr. Celil KİRAZ
Uludağ Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ULUDAŞ
Uşak Üniversitesi

Üye

Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk BİLGİN
Uludağ Üniversitesi

14/07/2017

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum “A’lâ Sûresi Işığında Kurtuluşa Erenler” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

14.07.2017

Adı Soyadı:	Yusuf SÜTŞURUP
Öğrenci No:	701423021
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	Tefsir
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 04/07/2017

Tez Başlığı / Konusu: "A'lâ Sûresi Işığında Kurtuluşa Erenler"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin, 16/01/2017 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 16'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

04.07.2017

Adı Soyadı:

Yusuf Sütşurup

Öğrenci No:

701423021

Anabilim Dalı:

Temel İslam Bilimleri

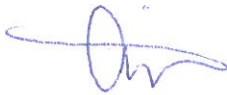
Programı:

Tefsir

Statüsü:

Y.Lisans Doktora

Danışman
Doç. Dr. Celil KİRAZ

ÖZET

Yazar	: Yusuf SÜTŞURUP
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tefsir
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: XIV+135
Mezuniyet Tarihi	:/..../2017
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Celil KİRAZ

A'lâ Sûresi Işığında Kurtuluşa Erenler

Konulu tefsir kapsamında bir sûre tefsiri çalışması olan bu tez, A'lâ Sûresi'nin tefsirini ve Kur'ân'da genel olarak ebedi kurtuluşa ulaştıkları bildirilen kimselerin özelliklerini ele almaktadır. İçerdiği konular itibariyle Kur'ân'ın bir fihristi gibi olan A'lâ Sûresi'ni ele aldığımız bu çalışmanın yapımında, müteber klasik tefsir kaynaklarının yanında modern tefsir eserlerinden ve konulara göre farklı kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde, A'lâ Sûresi hakkında temel bilgiler verilmiş, sûrenin nuzûlü, i'rabı, kıraat farklılıkları, başka sûrelerle münasebeti ve faziletleri ile ilgili konular incelenmiştir. İkinci bölümde sûrenin tefsiri yapılmış, üçüncü bölümde de kurtuluş ile ilgili kavramlar ve kurtuluşa ulaştıran hususlar ele alınmıştır. Tezin nihâyetinde, sûrenin son âyetlerinde de ifade edildiği gibi ilk peygamberlere inen vahiylerden son vahye kadar, inen tüm ilâhî mesajların maksadının insanın felâha ulaşması olduğu ve felâha ulaştıran hususların temelinde de sûremizde ele alınan üç ana unsurun olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Tefsir, Kur'an, A'lâ Sûresi, Kurtuluş

ABSTRACT

Name /Surmane : Yusuf SÜTŞURUP
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Master of Science : Basic İslamic Sciences
Science Fellow : Tafsir
Degree Awarded : Master
Page Number : XIV+135
Degree Date :/..../2017
Supervisor : Associate Prof. Celil KİRAZ

Who Will Prosper in the Light of The Surat al-A'laa

While this thesis is the study of thematic interpretation under which tafsir, tafsir of Surat A'la in the Qur'an in general and examines the characteristics of those whom they declared to eternal salvation. Topics included in the Quran as a Book of the work we've done in the construction of which is like a period, the eminent classical from modern exegetical works in addition to the resources of exegesis, and subject according to different sources have been used. The study in the first part of Surat al-A'la given basic information about the landing time, I Frequent differences lay with the virtues and are given information about the other time. In the second part of the exegesis of the period, made the concepts of salvation and salvation in the third chapter leads to the considerations that are discussed. In the end of the thesis, the first revelation down to the prophets as stated in the last verse of Surah all down to the final revelation of divine messages and the purpose of all of the people that guided on the basis of time considerations it is possible to reach the blissful concluded that there are three main elements that we discussed.

Key Words:

Tafsir, Kur'an, Surat al-A'laa, Prosper

ÖNSÖZ

Bütün noksanlıklardan münezzehtir olan Yüce Allah, insanı ve kâinatı boş yere yaratmamış, bu vehme kapılmamamız için bizleri defâatle uyarmıştır. Yarattığı hiç bir şeyi amaçsız yaratmadığını ve bu amacın da insanın imtihan edilmesi olduğunu açıkça ifade eden Rabbimiz, ya ebedi bir azap ya da sonsuz bir mutlulukla sonuçlanacak olan bu sınavı kazanıp, kurtuluşa erebilmemiz için bizlere elçiler göndermiş ve bu elçiler aracılığıyla mesajlarını iletmiştir. Yüce Allah, son elçi olarak seçtiği Hz. Muhammed'e, son vahyi olan Kur'ân-ı Ker'im'i indirerek, verdiği öğütler ve yaptığı uyarılarla, iman edip iyi işler yapmasını istediği insanların, adaleti ve hakkı hâkim kılmaları sûretiyle hem dünya hayatında kendi onurlarına yakışan bir hayat sürmelerini, hem de ebedi hayatta cehennem ateşinden kurtulup sonsuz nimetlerle donattığı cennet hayatına ulaşmalarını istemiştir.

İnsanlığın tamamı için böyle hayatî bir önem taşıyan Kur'ân-ı Ker'im, vahyin indirilişine tanık olan sahabeden günümüze kadar her dönemde anlaşılmaya çalışılmış, tefsir ilmi en değerli ilimlerden biri olarak görülmüş ve birçok tefsir kaleme alınmıştır. İlerleyen dönemlerde ise Kur'ân tefsirine yönelik çalışmalar gelişmeler göstermiş ve farklı metotlar kullanılarak yeni tefsir çeşitleri ortaya konulmuştur. Konulu tefsir çalışmaları da bunlardan biridir ve bu çalışmamız da sûre bütünlüğünü esas alan bir konulu tefsir çalışmasıdır. Çalışmamızda ele aldığımız sûre, içeriğinde yaratılış delillerinden dünya hayatının geçiciliğine; kurtuluşa erebilmenin şartlarından öğütten yüz çevirip cezaya çarptırılanların durumuna kadar Kur'ân'ın birçok yerinde ele alınan temel konuların özet olarak bulunduğu Â'lâ Sûresi'dir.

Çalışmamız, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmamızın konusu, amacı ve yöntemi belirtilmiş, birinci bölümde sûre hakkında genel bilgiler verilmiş, çeşitli açılardan ele alınmıştır. İkinci bölümde klasik ve modern kaynaklardan istifade edilerek sûremizin kapsamlı tefsiri yapılmış, üçüncü bölümde de Â'lâ Sûresi'nde ifade edilen kurtuluşa ulaşma vesileleri, Kur'ân'ın genel çerçevesi itibarıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışma hakkında özet bilgiler verilmiş ve varılan sonuçlara değinilmiştir.

Bu çalışmayı yapmaya ve bitirmeye muvaffak kıldığı için öncelikle hayatımın her döneminde olduğu gibi tez çalışmasında da yardımını daima üstümde hissettiğim, bütün varlığımı borçlu olduğum, nimetlerini saymakla bitiremeyeceğim Rabbime hamd ediyor ve şükrediyorum.

Bununla birlikte beni yetiştirip bu günlere getiren, her sıkıntıda yanımda olan anne ve babama, tezin her aşamasında yol gösteren, desteğini ve vaktini esirgemeyen çok değerli danışman hocam Doç. Dr. Celil Kiraz beye, son olarak üzerimde emeği olan, dualarıyla hep yanımda olan tüm hocalarıma, yakınlarıma ve dostlarıma şükranlarımı arz ediyor, muhabbetlerimi sunuyorum.

Yusuf SÜTŞURUP

Bursa 2017

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	iii
YEMİN METNİ.....	iv
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1
I. ÇALIŞMANIN KONUSU	1
II. ÇALIŞMANIN AMACI	1
III. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

A'LÂ SÛRESİ'NE GİRİŞ

I- A'LÂ SÛRESİ HAKKINDA TEMEL BİLGİLER	4
A- İSİMLENDİRİLİŞİ VE ALDIĞI İSİMLER.....	4
B- ÂYET, KELİME VE HARF SAYILARI	4
C- MUHTEVASI	4
D- A'LÂ KELİMESİNİN ANLAMI VE KUR'ÂN'DAKİ KULLANIMLARI	5
II- A'LÂ SÛRESİ'NİN NÜZÛLÜ	10
A- İNİŞ YERİ VE ZAMANI	10
B- İNİŞ SIRASI	11
C- NÜZÛL SEBEBİ.....	11
III- SÛRENİN İ'RABI VE KIRAAT FARKLILIKLARI.....	13
A- SÛRENİN İ'RABI	13
B- KIRAAT FARKLILIKLARI	17
IV- KENDİSİNDEN ÖNCEKİ VE SONRAKİ SÛRELERLE MÛNASEBETİ	18
A- TÂRIK VE ĞÂŞİYE SÛRELERİYLE MÛNÂSEBETİ.....	18
B- TEKVÎR VE LEYL SÛRELERİYLE MÛNASEBETİ.....	20
V- SÛRENİN FAZİLETLERİ.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

A'LÂ SÛRESİ'NİN TEFSİRİ

I- A'LÂ SÛRESİ'NİN METİN VE MEÂLİ	25
II- 1-5. ÂYETLER: YARATAN VE DÜZENLEYEN RABBİ TESBİH	26
A- METİN, MEÂL VE ÖZET	26
B- ÂYETLERİN TEFSİRİ.....	27
1- Birinci Âyet: Rabbi Tesbîh Etme Emri	27
a) Tesbîh (التسبيح) Kavramı	27
b) Rab (الرب) Kavramı	31
c) Birinci Âyetin Tefsiri.....	33
2- İkinci Âyet: Yaratma ve Düzene Koyma	34
a) Yaratma (الخلق) Kavramı.....	34
b) Düzenleme (التسوية) Kavramı	36
c) İkinci Âyetin Tefsiri	37
3- Üçüncü Âyet: Ölçü İle Takdîr Etme ve Yol Gösterme	38
a) Takdîr (التقدير) Kavramı.....	38
b) Hidâyet (الهداية) Kavramı	39
c) Üçüncü Âyetin Tefsiri	41
4- Dördüncü ve Beşinci Âyetler: Otlığı Çıkarma ve Kurutma	42
a) الغناء (Ġüsâ') ve الأحوى (Ahvâ) Kelimeleri	42
b) Âyetlerin Tefsiri	42
III- 6-8. ÂYETLER: RASÛLE VERİLEN DESTEK	43
A- METİN, MEÂL VE ÖZET	43
B- ÂYETLERİN TEFSİRİ.....	43
1- Altıncı Âyet: Vahyi Unutma Endişesinin Giderilmesi.....	43
a) القراءة (Kıraat) ve النسيان (Nisyan) Kelimeleri	43
b) Altıncı Âyetin Tefsiri	45
2- Yedinci Âyet: Allah'ın Dilemesi, Gizli ve Açık Olanı Bilmesi	46
a) Dileme (المشيئة) Kavramı	46
b) Yedinci Âyetin Tefsiri	47
3- Sekizinci Âyet: Kolay Olana Muvaffak Kılma	50
a) اليسر (Yüsr) Kelimesi	50
b) Sekizinci Âyetin Tefsiri.....	51
IV- 9-13. ÂYETLER: ÖĞÜT VERME GÖREVİ	52
A- METİN, MEÂL VE ÖZET	52
B- ÂYETLERİN TEFSİRİ.....	52
1- Dokuzuncu Âyet: Öğüt Verme Emri.....	52
a) Zikr (الذكر) Kavramı	52
b) Dokuzuncu Âyetin Tefsiri	54
2- Onuncu Âyet: Öğüt Alacak Kişi	56
a) Haşyet (الخشية) Kavramı.....	56
b) Onuncu Âyetin Tefsiri	57

3- Onbirinci Âyet: Öğütten Kaçınan Şakî	58
a) Şekâvet (الشقاوة) Kavramı	58
b) Onbirinci Âyetin Tefsiri	59
4- Onikinci Âyet: Şakînin Cezası	60
a) الصلاة (Salât) Kavramı	60
b) Onikinci Âyetin Tefsiri.....	61
5- Onüçüncü Âyet: Ölümün ve Hayatın Olmadığı Azap Yurdu	62
a) الموت (Mevt) ve الحياة (Hayat) Kelimeleri	62
b) Onüçüncü Âyetin Tefsiri	63
V - 14-15. ÂYETLER: KURTULUŞA ERENLER	64
A- METİN, MEÂL VE ÖZET	64
B- ÂYETLERİN TEFSİRİ.....	64
1- Ondördüncü Âyet: Arınan Kişinin Kurtuluşu	64
a) Tezkiye (التزكية) Kavramı	64
b) Ondördüncü Âyetin Tefsiri.....	65
2- Onbeşinci Âyet: Rabbin Adını Anma ve Salât.....	67
VI - 16-17. ÂYETLER: EBEDİ HAYATI TERCİH ETMEK	68
A- METİN, MEÂL VE ÖZET	68
B- ÂYETLERİN TEFSİRİ.....	69
1- Onaltıncı Âyet: Dünya Hayatını Tercih Etme Hatası.....	69
a) الايثار (Îsâr) ve الدنيا (Dünya) Kelimeleri.....	69
b) Onaltıncı Âyetin Tefsiri.....	70
2- Onyedinci Âyet: Âhiret Hayatının Özellikleri	71
a) الآخرة (Âhiret) الخير (Hayr) الابقى (Ebkâ) Kelimeleri	71
b) Onyedinci Âyetin Tefsiri	73
VII - 18-19. ÂYETLER: ÖNCEKİ VAHİYLERİ TASDİK	75
A- METİN, MEÂL VE ÖZET	75
B- ÂYETLERİN TEFSİRİ.....	75
1- Onsekizinci Âyet: İlk Sahifelerin Tanıklığı	75
a) الصحف (Suhuf) Kelimesi.....	75
b) Onyedinci Âyetin Tefsiri	76
2- Ondokuzuncu Âyet: İbrâhim ve Musâ'nın Sahifeleri.....	77
a) ابراهيم (İbrâhim) Kelimesi.....	77
b) Ondokuzuncu Âyetin Tefsiri	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENEL OLARAK KUR'ÂN'DA KURTULUŞA ERENLER

I- KUR'ÂN'DA KURTULUŞ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	80
A- FELÂH KAVRAMI.....	80
B- NECAT KAVRAMI	87
C- FEVZ KAVRAMI.....	90
D- KURTULUŞU BELİRTEN DİĞER İFADELER.....	92

II- KUR'ÂN'DA KURTULUŞA ERENLERİN VASIFLARI	93
A- İMAN	93
1- İmanın Mahiyeti	93
2- İman - Amel İlişkisi	95
3- İman Konuları	96
a) Allah'a İman	96
b) Meleklerle İman	97
c) Kitaplara İman	98
d) Peygamberlere İman	99
e) Âhiret Gününe İman	100
f) Kader	101
B- SALİH AMEL	103
1- Kur'ân'a Göre Salih Amelin Mahiyeti	103
2- Kur'ân'da Kurtuluşa Erenlerin İşledikleri Salih Ameller	104
a) İtaat ve Takva	104
b) Salât	107
c) İnfak ve Zekât	109
d) Allah Yolunda Cihad	111
e) Felâha Ulaştıran Diğer Unsurlar	114
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	124

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.s.	: Aleyhisselâm.
b.	: Bin (Oğlu).
bkz.	: Bakınız.
b.	: Baskı.
çev.	: Çeviren.
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî.
Hz.	: Hazreti.
İFAV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
ö.	: Ölüm Tarihi.
r.a.	: Radıyallâhü anh.
s.	: Sayfa.
ss.	: Sayfalar
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden.
t.y.	: Tarih Yok.
vd.	: Ve diğerleri.
Y.	: Yayınları
y.y.	: Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU

Verdiği mesajlarla indiği andan kıyamete kadar tüm insanlar için doğru yol rehberi olan Kur'ân'ın, en iyi şekilde anlaşılması için birçok çalışma yapılmış, sayısız eser ortaya konmuştur. Sûre tefsirleri, konulu tefsir kategorileri arasına girerek, bu çalışmalar arasında yerini almıştır. Bu çalışma da bir sûre tefsiri çalışması olup, konusu, A'lâ Sûresi, sûrenin tefsiri, genel itibariyle Kur'ân'da felâha erdikleri bildirilen kimseler ve onların vasıflarıdır. İlk inen sûrelerden biri olan A'lâ Sûresi, peygamberi inşa etme hedefi taşımakta, vahyi unutmaya endişesi yaşayan peygamberi teskin etmektedir. İçeriğinde Yüce Allah'ın varlık delilleri, risâletin tebliği, ebedi hayattaki ödül ve ceza, dünya hayatının geçiciliği ve peygamberlere indirilen vahiylerin ortak mesajlar içermesi mevzularını ihtiva etmektedir.

II. ÇALIŞMANIN AMACI

Yüce Allah, vahyi inzâl sebebini, insanlığı karanlıklardan aydınlığa çıkarmak olarak belirtmekte ve Kur'ân'da bütün insanlara evrensel olma niteliği taşıyan öğütler ve tavsiyeler vererek hem indiği dönemde, hem de modern çağda yaşayan insanların sorunlarına ışık tutmaktadır. Çünkü ilk insan topluluklarından bu yana on binlerce yıl geçmesine rağmen insanoğlunun temel hastalıkları ve problemleri değişmemiştir. Kerîm kitabımızın bütün sûreleri gibi A'lâ Sûresi de bu amacı taşımakta ve tüm insanlığa ebedi kurtuluş reçetesi sunmaktadır. Bununla birlikte A'lâ Sûresi, Kur'ân-ı Kerîm'in az kelâm ile çok mânâ ifade etmesi olarak tanımlanan, cevâmiul-kelim olma özelliğinin en güzel örneklerinden biridir. İçeriğindeki 19 âyet, Yüce Allah'ı tenzîhten yaratılışın delillerine, peygambere verilen desteklerden hatırlatma ve öğüt verme görevlerine, öğüdü dinleyen ve ondan yüz çeviren kişilerin durumlarından, ebedi cehennem ateşinden kurtulabilmek için hangi vasıflara sahip olmak gerektiğine kadar birçok konuyu ele almaktadır.

Bu çalışma da, konularına ayırarak A'lâ Sûresi'nin içeriğini, ele aldığı kavramları, verdiği mesajları ve özelden sûredeki kurtuluş kavramını Kur'ân'ın bütünü çerçevesinde incelemeyi, böylelikle sûrenin en iyi şekilde anlaşılmasına yardımcı olmayı, klasik ve modern kaynakları inceleme sûretiyle geçmiş ve günümüz âlimlerinin bakış açılarını bir arada toplayarak verimli sonuçlar elde etmeyi ve Kur'ân'da kurtuluş kavramına yönelik genel bir araştırma ortaya koymayı hedeflemektedir.

III. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

A'lâ Sûresi ve bu sûre ışığında kurtuluşa ulaşan kişileri konu alan bu tez çalışmasının ilk aşamasında hangi kaynaklardan istifâde edileceği belirlenmiş, klasik ve modern tefsir kaynakları, lügat kitapları, tefsir tarihi ve usûlü ile ilgili kaynaklar ve bunun yanında çalışmaya katkı sunabilecek olan eserlere ulaşılmıştır.

İlk bölümde A'lâ Sûresi ile ilgili genel bilgiler verilecek, sûrenin isimleri, içeriği, nüzülü, i'rabı ve kıraat farklılıkları, bununla birlikte kendisinden önce ve sonra gelen sûrelerle olan münasebetleri, ayrıca sûrenin faziletleri ve varmak istediği hedefler ele alınacaktır. İkinci bölümde, kısımlara ayırmak sûretiyle sûrenin tefsiri yapılacak ve âyetlerdeki kavramlar kök mânâları da dikkate alınarak incelenecektir. Âyetlerin tefsirine geçmeden önce metinleri ve meâlleri verilecek, bunun yanında tefsiri yapılacak âyet grubu hakkında kısa bir açıklama yapılacaktır. Üçüncü bölümde ise sûremizde yer alan kurtuluşa ulaşan kimselerin özellikleri ve ebedi saâdete ulaştıran unsurlar, Kur'ân'ın genel çerçevesi itibariyle ele alınacaktır. Bu minvalde öncelikle sûrede geçen 'felâh' kavramı ve Kur'ân'da kurtuluş ile ilgili olan diğer kavramlar ele alınacak, sonrasında kurtuluşa ulaştıran unsurlar iki temel başlık altında incelenecektir. Sonuç kısmında ise, çalışmanın nihâyetinde varılan neticelere yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM
A'LÂ SÛRESİ'NE GİRİŞ

I- A'LÂ SÛRESİ HAKKINDA TEMEL BİLGİLER

A- İSİMLENDİRİLİŞİ VE ALDIĞI İSİMLER

Kur'ân-ı Ker'im'de sûreler, isimlerini ya ilk âyetlerindeki bir veya birden fazla kelimededen ya da sûrenin içeriğine göre, şahıs, olay, âhiret, gök cisimleri, hayvanlar, zaman bölümleri ile ilgili kelimelerden almaktadırlar. Kur'ân'da tek isimle anılan sûreler olduğu gibi birden fazla isimle anılan sûreler de vardır.¹

A'lâ Sûresi de birden fazla isme sahip olan sûrelerdendir. En yaygın olan ismini ilk âyetinde yer alan ve “en yüce” mânâsına gelen “A'lâ” (الأَعْلَى) kelimesinden almış ve sûre A'lâ Sûresi olarak isimlendirilmiştir. Bunun yanında peygamberimizin sûreyi ilk âyetin tamamı olan “سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى” ifadesiyle, Hz. Aişe'nin de “sebbih” adıyla andığını gösteren bilgiler bulunmaktadır.² İbn Kesîr de tefsirinde sûreyi bu adla isimlendirmiştir.³

B- ÂYET, KELİME VE HARF SAYILARI

A'lâ Sûresi 19 âyetten müteşekkil olup, içinde 72 kelime ve 271 harf bulunmaktadır.⁴ Ayetleri birbirinden ayıran son kelimelerin son harfi yani fâsıla harfi, bu sûrede elif (ا) harfidir.⁵

C- MUHTEVASI

A'lâ Sûresi, içeriğinde Allah'ın birliği ve kudretinden, Kur'ân'dan ve hıfzının kolaylaştırılmasından, insan nefsinin arınmasıyla güzel ahlaka ulaşmaktan bahsetmektedir. Sûre, Yüce Allah'ı zatında, sıfatlarında, isimlerinde ve hükümlerinde ona yaraşmayan her şeyden tenzîh etme ve bütün mahlûkâtı yaratması, yaratışındaki mükemmellik ve uyum, ayrıca otları ve bitkileri çıkarması sebebiyle onu büyüklük ve yücelik sıfatlarıyla vasfetme emriyle başlamaktadır. (1-5. âyetler)

Sonra peygambere Kur'ân-ı hıfzın kolaylaştırılmasından ve asla unutmayacağı şekilde kalbine yerleştirilmesinden bahsetmektedir. (6-7. âyetler)

¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, İFAV., İstanbul, 2016, s.102; Abdulhamid Birişik, “Sûre”, *DİA*, C. XXXVII, İstanbul, TDV. Y., 2009, ss. 538-539.

² İbn Aşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, C. XXX, Tunus, ed-Dâru't-Tûniyye, 1984, s. 271.

³ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed es-Selame, C. VIII, Riyad, Dâru't-Tîbe, 1997, VIII, s. 377.

⁴ ed-Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd, *el-Beyân fi Addi Âyi'l-Kur'ân*, Kuveyt, Menşûrâtı Merkezi'l-Mahtûtât ve't-Turâs ve'l-Vesâik, 1414/1994, s. 271.

⁵ Emin Işık “A'lâ Sûresi”, *DİA*, II, 310-311.

Daha sonra sûre, insanları düzeltmek ve şahsiyetlerini arındırmak maksadıyla Hz. Peygamber'e Kur'ân ile öğüt verme emri ile devam etmektedir. (8-13. Âyetler)

Son olarak, kendisini küfürden, şirkten ve günahlardan temizleyen, kendi içinde daima Allah'ın celalini ve büyüklüğünü düşünen herkesin kurtuluşa ereceğini, âhireti dünyaya tercih etmemek gerektiğini ve bu îmânî, ahlâkî esasların bütün ilâhî dinlerin esası olduğunu beyan ederek sûre son bulmaktadır.⁶ (14-19. Âyetler)

D- A'LÂ KELİMESİNİN ANLAMİ VE KUR'ÂN'DAKİ KULLANIMLARI

A'lâ (الأعلى) kelimesi ism-i tafđil olup “en yüce” mânâsına gelmektedir. Kur'ân-ı Ker'im'de geçen kullanımlarının tamamında başka bir kelimenin vasfedicisi olarak kullanılmıştır. Şu var ki ism-i tafđillerin yanında mufaddal olan şey zikredilmez ise kıyaslama mânâsı yerine mutlak tafđil mânâsı ifade ederler. Buna Firavun'un söylediği bildirilen “Ben sizin en yüce Rabbinizim”⁷ âyetindeki kullanım örnek verilebilir. Aynı şekilde “Allahu Ekber” (الله اكبر) cümlesindeki “ekber” lafzı da buna örnektir. “Allah en büyüktür” denildiğinde ondan biraz daha küçük bir ilah olduğu tasavvur edilmez. A'lâ Sûresi'nin ilk âyetinde geçen “A'lâ” kelimesi de “kemal noktasında olan ebedi bir yücelik” mânâsına gelmektedir. Bundan dolayı “الأعلى” (el-A'lâ) ismi, Esmâül-Hüsnâ arasında yer almayıp “العلي” (el-'Alî) ism-i celîli ile kifaye edilmiştir.⁸

A'lâ (الأعلى) kelimesi Kur'ân'da toplam dokuz yerde geçmekte ve hepsinde marife olarak kullanılmaktadır. Nahl ve Rûm sûrelerinde bulunan iki âyette⁹ “mesel” (المثل) kelimesine, Sâffât ve Sâd sûrelerinde bulunan iki âyette¹⁰ “mele” (الملا) kelimesine, Nâziât, A'lâ ve Leyl sûrelerindeki üç âyette¹¹ “Rab” (الرب) kelimesine, Tâ-hâ Sûresi'nde¹² “ente” (انت) kelimesine, Necm Sûresi'nde¹³ de “ufuk” (الأفق) kelimesine sıfat olarak getirilmiştir.

“A'lâ” lafzı, âyetlerin tamamında aynı şekilde gelmesine rağmen aralarında mânâ farklılıkları bulunmaktadır. Bunları görmek için kelimemizin geçtiği âyetleri ele alacağız.

⁶ Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsiru'l-Münîr*, C. XV, 10. b., Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2009, ss. 562-563.

⁷ Nâziât, 79/24.

⁸ İbn Aşûr, a.g.e., XXX, 275.

⁹ Nahl, 16/60; Rum, 30/27.

¹⁰ Sâffât, 37/8; Sad, 38/69.

¹¹ Nâziât, 79/24; A'lâ, 87/1; Leyl, 92/20.

¹² Tâhâ, 20/68.

¹³ Necm, 53/7.

-Mushaf sıralamasına göre “A’lâ” kelimesinin geçtiği ilk yer olan Nahl Sûresi’nde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوِّءِ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Kötü sıfatlar âhirete iman etmeyenler içindir. En yüce vasıflar ise Allah’ındır. O çok güçlüdür, hikmet sahibidir.”¹⁴

Âyette “A’lâ” kelimesi “vasıf, özellik” mânâsına gelen¹⁵ “mesel” kelimesine sıfat olarak getirilmiş ve Allah’ın vasıflarının en yüce olduğunu, ondan daha yüksek vasıflara sahip kimsenin olmadığı mânâsını vermiştir. Müfessirler, bu âyette geçen kötü vasıflardan, kafirlerin kız çocuklarını erkek çocuklarından hakir görmeleri, geçimlerini sağlayamayacakları endişesiyle onları diri diri toprağa gömerek öldürmeleri ve aşırı cimri olmalarının kastedildiğini; Allah'a ait olduğu belirtilen en yüksek niteliklerden de O'nun hiçbir şeye muhtaç olmaması, ona yaraşmayan her türlü eksik ve kusurdan münezzeh olması ve yaratılmış olan hiç bir şeye benzememesinin kastedildiğini söylemişlerdir.¹⁶

-A’lâ kelimesinin daha sonra Tâ-Hâ Sûresi’nde geçtiğini görmekteyiz:

فَلَمَّا لَا تَخَفُ بِأَنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَىٰ

“(Ona) dedik ki: Korkma, muhakkak üstün gelecek olan ancak sensin.”¹⁷

Bu âyette Yüce Allah, sihirbazların karşısına çıkan Hz. Mûsâ’nın, içinde yaşadığı korkuyu gidermek ve onu teskin etmek amacıyla, ona sihirbazlarla girdiği bu mücadeleden kesin galibiyetle çıkacağını vahyettiğini bildirmektedir. Burada A’lâ kelimesi, diğer âyetlerden farklı olarak “galip gelme, üstün gelme, kazanma” mânâlarını ifade etmektedir. Görüldüğü gibi bu âyette birden fazla te’kid lafzı kullanılmıştır. Hem tahkik edatı, hem zamerin tekrarlanması, hem de haberin belirlilik harfi ile gelmesi, ism-i tafdîl olan A’lâ kelimesindeki ziyadeliğin mânâsını daha da üst seviyeye çıkarmıştır.¹⁸

- Rum Sûresi’nde bulunan âyet:

وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

¹⁴ Nahl, 16/60.

¹⁵ İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mükrim, *Lisânü’l-Arab*, C. VI, Kâhire, Dâru’l-Marife, 1119 h, s. 4133.

¹⁶ Hayreddin Karaman v.d, Kur’ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir, C. III, Ankara, DİB Y. 2007, ss. 410-411.

¹⁷ Tâ-Hâ, 20/68.

¹⁸ Vehbe Zuhayli, a.g.e., VIII, 593.

“Yaratmayı başlatan, sonra onu yeniden gerçekleştirecek olan O'dur. Bu O'na daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O'nundur. O çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁹

A'lâ kelimesi bu âyette de Nahl Sûresi'nde olduğu gibi “mesel” kelimesine sıfat olarak getirilmiştir ve aynı mânâda kullanılmıştır. Âyette geçen “Bu ona daha kolaydır” ibaresi hakkında müfessirler arasında ihtilâf olmuş ve bir çok müfessir bu âyette geçen “ehven” (اهون) lafzına, ismi tafidil mânâsı yerine ismi fâil mânâsı vererek âyeti “Bu O'na pek kolaydır” şeklinde açıklamışlardır. Çünkü Yüce Allah'ın bir şeyi yaratması için ona sâdece “ol” demesi yeterlidir. Yaratma bakımından hiçbir şey O'na zor veya kolay değildir.²⁰

-Sâffât Sûresi'nde kelimemizin geçtiği âyet:

لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى وَيُقْفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ

“O (şeytan)lar, Mele-i A'lâ'yı (yüce melekler meclisini) dinleyemezler. Her taraftan kovulup atılırlar.”²¹

Bu âyetin öncesinde Rabbimiz gökyüzünü yıldızlarla süslediğini ve onu âsi şeytanlardan koruduğunu bildirmişti.²² Yukardaki âyette ise şeytanların Mele-i A'lâ denilen yüce melekler topluluğunu dinlemekten men edildikleri söylenmektedir. Bu konu ile ilgili Cin Sûresi'nde şöyle buyrulmaktadır:

“Doğrusu biz (cinler), gökyüzünü yokladık, lakin onu sert bekçilerle, alev huzmeleriyle doldurulmuş olarak bulduk. Halbuki, (daha önce) biz onun bazı bölgelerinde (haber) dinlemek için oturulacak yerlerde oturuyorduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse, kendisini gözetleyen bir alev huzmesi buluyor.”²³

Âyette “A'lâ” kelimesi, “topluluk, ileri gelenler, ahali” mânâlarına gelen²⁴ “Mele” kelimesine sıfat olmuştur. Taberî âyetteki yüceliğin, bahsedilen meleklerin kendilerinden düşük diğer meleklerle olan yücelikleri olduğunu söylemektedir.²⁵

¹⁹ Rum, 30/27.

²⁰ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadir el-Câmi' beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye*, C. IV, y.y., Dâru'l-Vefâ, 1994, s. 291.

²¹ Sâffât, 37/8.

²² Sâffât, 37/6-7.

²³ Cin, 71/8-9.

²⁴ İbn Manzûr, a.g.e., VI, 4252.

²⁵ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, C. XIX, Kahire, Dâru Hicr li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzi' ve'l-İ'lân, 1422/2001, s. 505.

-A'lâ kelimesi daha sonra Sâd Sûresi'nde geçmektedir:

مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَأِ الْأَعْلَى إِذْ يَخْتَصِمُونَ

“Onlar tartışıp durduklarında benim o yüce topluluk hakkında bir bilğim yoktu.”²⁶

Âyet-i kerîmede geçen tartışmanın hangi konuda olduğuna dair farklı görüşler öne sürülmüşse de, en çok Hz. Âdem'in yaratılışı hakkında meleklerin takındığı tavırla ilgili olduğunu ifade eden görüş kabul görmüştür. Olayın anlatıldığı âyette şöyle denilmektedir:

“Hani, Rabbin meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar da, “Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz hamederek daima seni tesbîh ediyoruz.” demiştiler. Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti.”²⁷

Âyette geçen Mele-i A'lâ'nın kim olduğu ile alakalı olarak Zemahşerî, bu kişilerin Melekler, İblis ve Âdem olduğunu söylemektedir.²⁸

Görüldüğü gibi A'lâ kelimesi, Sâffât Sûresi'ndeki âyette olduğu gibi bu âyette de “Mele” kelimesine sıfat olmuş ve oradaki mânâ ile aynı mânâyı vermiştir.

-Necm Sûresi'ndeki âyet:

وَهُوَ بِالْأَفْقِ الْأَعْلَى

“O en yüksek ufukta idi.”²⁹

Bu âyet, sûre içinde Cebrail (a.s) 'ın Peygamber Efendimiz'e ilk vahyi nasıl bir atmosferde getirdiği ile ilgili bilgi veren âyet grubundan biridir. Bundan önceki âyetlerde çok kuvvetli olduğu bildirilen Cebrail (a.s)'ın, Hz.Peygamber'e vahyi öğrettiği, onun çok çarpıcı, etkileyici bir şekilde sahip olduğu ve (göge doğru) doğrulduğu ifade edilmekteydi.³⁰ Bu âyet ise Cebrail (a.s)'ın ufkun en yüksek yerinde olduğunu, ayrıca bir önceki âyetle birlikte düşündüğümüzde, onun ufku en yüksek yerden itibaren kapladığını belirtmektedir. Râzî de âyeti bu şekilde açıklamış hatta Cebrail'in azametiyle bütün göğü kaplamasından dolayı ortalığın karardığını ifade etmiştir.³¹

²⁶ Sad, 38/69.

²⁷ Bakara, 2/30.

²⁸ Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Ğavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl*, C. V, Riyâd, Mektebetü'l-Ubeykân, 1998, s. 280.

²⁹ Necm, 53/7.

³⁰ Necm, 53/5-6.

³¹ Fahreddîn er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Ali el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî, *Mefâtihü'l-Ğayb*, C. XXVIII, Lübnan, Dâru'l-Fikr, 1981, s. 285.

Görüldüğü gibi “A’lâ” kelimesi ufuk kelimesine gelmiş ve ona sıfat olmuştur. Daha önce açıkladığımız gibi mufaddal olan şey zikredilmediği için kelimemize bu âyette de hem “en yüksek” hem de “epeyce yüksek” mânâsı verilebilir.

-Kelimenin geçtiği diğer sûre olan Nâziât Sûresi’nde Yüce Allah, Firavun’un haddini aşarak ilahlığını iddia ettiğini şöyle bildirmektedir:

قَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى

“(Firavun) ben sizin en yüce Rabbinizim dedi.”³²

Yüce Allah Kur’ân-ı Ker’îm’in bir çok sûresinde ele aldığı gibi Nâziât Sûresi’nde de farklı bir yönünü öne çıkararak Hz. Mûsâ ile Firavun’un mücadelesini bizlere bildirmektedir. Bu sûrede de Rabbimiz, Hz. Mûsâ’ya Tuvâ vadisinde Firavun’a gitmesini emrettiğini, onun da kendisine verilen mucizeleri ortaya koyup Firavun’a gerekli teblîği yaptığını, lakin Firavun’un bütün mucizeleri yalanlayıp isyan ederek kendisini en yüce Rab ilân ettiğini ve bunun sonunda azâba uğratıldığını ifade etmektedir.³³

Kur’ân’da A’lâ kelimesinin üç defa Rab kelimesine sıfat olarak geldiğini söylemiştik. Ancak buradaki “Rab” kelimesi diğer iki sûreden farklı olarak Firavun’un kendisi hakkındaki ilahlık iddiasına delâlet etmektedir. Mevdûdî, A’raf Sûresi 127. Âyete ³⁴ binâen Firavun’un dînî anlamda değil, siyasi anlamda ilahlığını ilan ettiğini söylemektedir.³⁵ Bu âyette de Firavun’un kendisini yegâne yetki ve iktidar sahibi görmesinden dolayı A’lâ kelimesi, tafdîl mânâsında değil ismi fâil mânâsında anlaşılmalıdır.

-Nâziât Sûresi’nden sonra A’lâ Sûresine ismini veren kelimemiz, son olarak Leyl Sûresi’nde bulunmaktadır:

إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى

“O, Sâdece yüceler yücresi olan Rabbinin rızasını gözetir.”³⁶

³² Nâziât, 79/24.

³³ Nâziât, 79/15-26.

³⁴ “Firavun’un kavminden ileri gelenler: ‘Seni ve ilâhlarını terketsinler ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarsınlar diye mi Mûsâ’yı ve kavmini serbest bırakacaksın?’ dediler. Firavun: ‘Onların oğullarını öldüreceğiz. Kızlarını sağ bırakacağız. Onların üstünde, kahredici bir güce sahibiz.’ dedi.”

³⁵ Ebû’l-A’lâ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, (çev.) Muhammed Han Kayhani vd., C. VII, 2.b., İnsan Y., İstanbul, s. 29.

³⁶ Leyl, 92/20.

Leyl Sûresi'nin son âyetlerinde Yüce Allah, hakîkatten yüz çevirip yalanlayanların gireceği alevli ateşten, mallarını harcayarak temizlenen takva sahibi kulların korunacağını; Allah katında mükafat görülecek amellerin Sâdece Allah'ın rızası gözetilerek yapılan ameller olduğunu ve Allah'ın bu kullardan razı olacağını belirtmektedir.³⁷

A'lâ kelimesi, son iki sûrede olduğu gibi bu sûrede de Rab kelimesine sıfat olmuştur. Bu âyetin mânâsı ile ilgili Râzî, bir kısım insanların bu âyetten Allah'ın zatına ulaşma mânâsı çıkardıklarını ve bunun doğru olmadığını söylemektedir.³⁸

II- A'LÂ SÛRESİ'NİN NÜZÛLÜ

A- İNİŞ YERİ VE ZAMANI

A'lâ Sûresi mushaf sıralamasına göre 87. sırada olup, Târık ve Ğâşiye Sûreleri arasında bulunmaktadır. Nüzûl zamanı ile ilgili farklı görüşler olsa da genel kabule göre sûre Mekki'dir.³⁹ Buna delil olarak İbn Kesîr, Berâ bin Âzib'den gelen şu rivâyeti gösterir:⁴⁰

“Hz. Peygamber'in (a.s) ashabından bize ilk gelenler Mus'ab b. Umeyr ve İbn-i Ümmi Mektûm idi. Kur'ân okutmaya başladılar, sonra Ammar, Bilâl ve Sa'd geldi, sonra yirmi kişi içinde Ömer b. Hattâb geldi, sonra Peygamber (a.s) geldi. Medîne halkının bunların gelişine sevindikleri kadar hiçbir şeye sevindiklerini görmedim; hattâ çocukların ve küçüklerin; “Şu gelen Rasulullah'tır” dediklerini görüyordum. Bu sırada ben A'lâ Sûresi'ni ve benzeri sûreleri okuyordum.”⁴¹

İbn Âşûr üstte verilen rivâyeti zikrettikten sonra şöyle demektedir: “İbn Abbas'tan ve İbn Ömer'den gelen rivâyete göre; “Muhakkak ki kendini arındıran ve Rabbinin adını anıp namaz kılan kurtulmuştur”⁴² âyetleri bayram namazı ve fitr sadakası hakkında inmiştir. Bu durumda bu iki âyet Medine'de inmiş ve sûrenin bir kısmı Mekki bir kısmı da Medenî olmuş olur. Dahhak'tan bütün sûrenin Medenî olduğuna dair bir rivâyet gelmiştir ancak sûrenin içerdiği mânâlar, onun bütünüyle Mekki olduğunu gösterir. “Sana okuyacağız, sen de unutmayacaksın.”⁴³ âyeti delil olarak yeterlidir.”⁴⁴

³⁷ Leyl, 92/14-21.

³⁸ Râzî, a.g.e., XXXI, 207.

³⁹ Hayreddin Karaman, v.d., a.g.e., V, 600.

⁴⁰ İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 377.

⁴¹ Buhârî, Tefsir, 87

⁴² A'lâ, 87/14-15.

⁴³ A'lâ, 87/8.

⁴⁴ İbn Âşûr, a.g.e., XXX, 271-271.

A'lâ Sûresi'nin muhtevası göz önüne alındığında onun Mekkî olduğu, hatta ilk inen sûrelerden biri olduğu anlaşılmaktadır. "Sana okutturacağız ve sen unutmayacaksın" âyeti,⁴⁵ sûrenin Rasulullah'ın vahyi tam olarak zihnine yerleştiremediği ve hâlâ vahy geldiği zaman bazı kelimeleri unutmamak için tekrarladığı dönemlerde indirildiğini göstermektedir. Peygamber efendimize verilen bu teskin üzerine vahyi unutma konusunda yaşadığı endişenin önüne geçilmiştir.⁴⁶

B- İNİŞ SIRASI

A'lâ Sûresi'nin kaçınıcı sırada indiği ile ilgili olarak nüzûl tertiplerine baktığımızda sûremizin tertiplerde hep ilk sıralarda olduğunu müşahede etmekle birlikte, net olarak hangi sırada indiğinin ihtilafı olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte Mushaf sıralamalarında da farklılıklar vardır. Hz Osman'ın mushafında 87. Sırada, Ubey b. Ka'b ve İbn Mes'ûd'un mushaflarında ise 82. sırada bulunmaktadır.⁴⁷

Sûremizin nüzûl sıralaması araştırıldığında, Hz. Osman ve Cabir b. Zeyd tertiplerinde Tekvîr ve Leyl Sûreleri arasında 8. sırada bulunduğu görülürken, İbn Abbas'ın tertibinde 9. sırada, Cafer es-Sâdık'ın tertibinde ise 7. sırada olduğu görülmektedir. İkrime ve Hasan, A'lâ Sûresi'nin 7. sırada olduğunu söyleyerek ilk inen sûrenin, Alak Sûresi, sonra sırasıyla Kalem, Müzzemmil, Müddessir, Tebbet, Tekvîr ve A'lâ sûrelerinin inmiş olduğunu belirtmişlerdir. Cabir b. Zeyd ise bundan farklı olarak Müddessir Sûresi'nden sonra Fatıha Sûresi'ni eklemiştir.⁴⁸

C- NÜZÛL SEBEBİ

A'lâ Sûresi ile ilgili sebep-i nüzûl rivâyetleri arasında en meşhur olanı, sûremizin 6. âyeti ile ilgili varid olan rivâyettir. Bununla birlikte sûremizde mevcut olan diğer âyetlerle ilgili de bir takım sebep-i nüzûl rivâyetleri kaynaklarımızda bulunmaktadır. Şimdi bu rivâyetleri ele alacağız.

⁴⁵ A'lâ, 87/6.

⁴⁶ Mevdûdî, a.g.e., VII, 95

⁴⁷ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 11.b., Ankara, TDV. Y., 1997, ss. 84-85.

⁴⁸ İbn Âşûr, a.g.e., XXX, 272; İsmail Cerrahoğlu, a.g.e., 86-87.

“Sana okutacağız ve sen unutmayacaksın”⁴⁹

âyeti ile ilgili olarak Beğavi şu bilgiyi zikretmektedir: “Mücahid ve Kelbî demiştir ki; Hz. Peygamber’e Cebrail (a.s) indiği vakit, o henüz âyetin sonuna gelmeden Hz. Peygamber, unutma korkusuyla âyeti tekrarlamaya başlamaktaydı. Bunun üzerine Allah (c.c) “Sana okutturacağız ve sen de unutmayacaksın.” Âyetini indirmiş ve ondan sonra da gerçekten Hz. Peygamber vahyedilen hiçbir şeyi unutmamıştır.⁵⁰

سَيَذَكَّرُكَ مِنْ يَحْسَى

“Korkacak olan öğüt alacaktır.”⁵¹

âyetiyle ilgili olarak Kurtubi, Ebû Sâlih'in İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, bu âyetin Abdullah İbn Ümmi Mektûm hakkında nazil olduğunu söylemektedir.⁵²

وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى {11} الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَى {12} ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى {13}

“Bedbaht olan ise ondan (öğütten) kaçınır. O ki, en büyük ateşe girecektir. O, orada ne ölecek, ne de sağ kalacaktır.”⁵³

Bu üç âyetin de Velîd b. Muğîre ve Utbe b. Rebîa hakkında nazil olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır.⁵⁴

فَدَأْفَلَحَ مِنْ تَرَكَى {14} وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى {15}

“Gerçekten arınan felâh bulmuştur. Rabbinin adını anıp namaz kılan da”⁵⁵

Kurtubî, Atâ'nın İbn Abbâs'tan yaptığı rivâyete göre bu âyetlerin Hz. Osman ile ilgili bir olay hakkında nazil olduğunu aktarmaktadır. Şöyle ki:

⁴⁹ A'lâ, 87/6.

⁵⁰ el-Beğâvî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd, *Meâlimü't-Tenzîl*, C. VIII, Riyâd, Dâru't-Taybe, 1989, s. 401.

⁵¹ A'lâ, 87/10.

⁵² el-Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Farh el-Ensârî el-Hazrecî el-Endülüsî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. XXII, Lübnan, Müessesetü'r-Risale, 2006, ss. 229-230.

⁵³ A'lâ, 87/11-13.

⁵⁴ Kurtubî, a.g.e, XXII, 230.

⁵⁵ A'lâ, 87/14.

Medine'de bir münafiğa ait bir hurma ağacı Ensar'dan olan bir kişinin evine doğru eğilmiş. Rüzgâr estiği zaman bu ağaçtan koruk ve yetmişmiş hurmalar bu komşusunun evine düşer, o ve ailesi de bunları yerlermiş. O münafık, komşusu olan bu kişi ile bundan dolayı münakaşa etmiş. Sonra bu sahabi de komşusunu bundan dolayı Hz. Peygamber'e şikâyet etmiş. Hz. Peygamber, münafık olduğunu bilmediği bu kişiyi çağırıp ona: “Ensar'dan olan kardeşin bana gelip senin koruk ve hurmalarının onun evine düştüğünü, onun ve ailesinin de bunlardan yediğini söyledi. Sonra “Bunun karşılığında cennette bir hurma ağacı ister misin?” buyurdu. Münafık: “Hayır, onu ancak hemen verilecek bir ücret karşılığında satarım.” dedi. Bunun üzerine Hz. Osman, o münafiğa bu hurma ağacı karşılığında bir bahçe vererek hurmayı satın aldı ve bunun üzerine bu âyet-i kerîmeler indirildi. Dahhâk ise, bu âyetlerin Hz. Ebu Bekr hakkında nazil olduğunu söylemiştir.⁵⁶

III- SÛRENİN İ'RABI VE KIRAAT FARKLILIKLARI

A- SÛRENİN İ'RABI

A'lâ Sûresi'nin i'rabı ve bazı âyetlerdeki i'rab farklılıkları aşağıdaki gibidir:

Birinci âyet: سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى

سَبِّحْ (sebbih) emir fiili olup fâili müstetir أنت (ente) dir. اسْمَ (ism) mef'ûl-ü bih olup aynı zamanda muzâf konumundadır. رَبِّكَ (Rabbike) muzâf-u ileyhtir. Aynı zamanda ك harfi de muzâf-u ileyhtir ve mahallen mecrurdur. الْأَعْلَى (el-A'lâ), رَب (Rab) kelimesine sıfattır takdîren mecrûrdur. Ancak bu vasfın “Rab” kelimesine değil “ism” kelimesine sıfat olduğu da söylenmiştir. Bu durumda takdîren mansûb olacaktır.⁵⁷

İkinci Âyet: الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى

الَّذِي (ellezî) “Rabb” kelimesinin ikinci sıfatıdır ve mahallen mecrurdur. Bunun yanında “a'lâ” kelimesine de sıfat yapılmıştır.⁵⁸ خَلَقَ (halaka) fiili sîla olup mef'ûlü mahzuftur. Takdîri, خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ (halaka kulle şey'in), “her şeyi yarattı” şeklindedir. ف atıf harfidir. سَوَّى (sevvâ) mazi fiili ise “خَلَقَ” fiiline atfedilmiştir. O fiilde geçerli olan durumlar bunda da geçerlidir.⁵⁹

⁵⁶ Kurtubî, a.g.e, XXII, 232-233

⁵⁷ Muhyiddîn Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânuhu*, C. X, 3.b., Dimeşk, Dâr-u İbn Kesîr, 1992, s. 449.

⁵⁸ en-Nahhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl, *İ'râbü'l-Kur'ân*, C. V, 2.b., Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1988, s. 204.

⁵⁹ Dervîş, a.g.e., X, 449.

Üçüncü âyet: وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ

و atıf harfidir. Bu âyet bir önceki âyete atfedilmiş olup orada söylediklerimiz bu âyette de geçerlidir.

Dördüncü Âyet: وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَىٰ

Burada da bir önceki âyete atıf yapılmıştır. أَخْرَجَ (ahreca) fiil-i mâzisi sıla olup, الْمَرْعَىٰ (mer'â) mef'ûl-ü bih'tir ve takdîren mansûbtur.⁶⁰

Beşinci Âyet: فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَىٰ

Burada و atıf harfi ile جَعَلَ (ceale) fiili önceki âyetteki fiile atfedilmiş, هُ zamiri ise birinci mef'ûl olmuştur. غُثَاءً (güsâ) ise ikinci mef'ûl olup أَحْوَىٰ (ahvâ) ise bu kelimeye sıfat olmuştur ve takdîren mansûbtur. Bir diğer görüşe göre ise, أَحْوَىٰ kelimesi sıfat değil, bir önceki âyette geçen الْمَرْعَىٰ kelimesine hâl'dir. Birinci i'raba göre son iki âyetin mânâsı; “otlağı çıkardı ve onu kapkara bir kuru çöp haline getirdi” şeklinde olur. İkinci i'raba göre ise mânâ; “O, yemyeşil olan otağı çıkardı ve onu kupkuru bir hale getirdi” şeklindedir.⁶¹

Altıncı âyet: سَنُقْرِؤُكَ فَلَا تَنْسَىٰ

Âyetin başındaki س istikbal harfidir. نُقْرِؤُ (nukriu) muzâri fiil olup fâili gizli bir نحن (nahnu) dur. Ötre ile lafzen merfûdur. ك harfi muttasıl zamir olup mef'ûl-ü bihtir ve mahallen mansûbtur. ف atıf harfidir. لَا nefy harfi olup تَنْسَىٰ (tensâ) muzari fiiline gelmiştir. Bu fiil takdîren merfû olup fâili müstetir olan انت (ente) dir. Âyetteki لَا harfi cezmedici olan nâhiye edatı olarak alınsa bile تَنْسَىٰ fiilinin sonundaki “elif”, âyetler arasındaki dengeden dolayı sabit kalacaktır.⁶²

Yedinci âyet: إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَىٰ

إِلَّا (illa) istisna harfi olup sükun üzere mebnîdir. مَا (mâ) edatı, الَّذِي mânâsında ism-i mevsul olup âyette mef'ûl-ü bih'tir ve mahallen mansûbtur. شَاءَ (şâe) mâzi fiil olup fâili Allah lafzıdır. Ötre ile lafzen merfûdur. إِنَّ (inne) te'kid harfi fetha üzere mebnîdir. هُ mahallen mansub olup “inne”nin ismidir. يَعْلَمُ (ya'lemu) muzâri fiil olup fâili müstetir هُو (hüve) dir. “inne”nin haberi olup ötre ile lafzen merfûdur. الْجَهْرَ (cehra) mef'ûl-ü bih olup lafzen mansûbtur. مَا (mâ) ism-i mevsul olup diğeri ile aynıdır. يَخْفَىٰ muzâri fiil olup takdîren merfûdur. Fâili müstetir هُو dir. Cümle sıla cümlesi olup i'rab'ta yeri yoktur.⁶³

⁶⁰ Derviş, a.g.e., X, 449.

⁶¹ el-Kaysî, Mekki b. Ebi Tâlib, *Kitâbu Müşkili İ'râbi'l-Kur'ân*, C. I- II, 4. b., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1988, s. 813.

⁶² Ebu Hayyan el-Endülûsî, *İ'rabu'l-Kur'ân*, tsh. Mahmûd Şakir, C. V, Kuveyt-Beyrut, Dâru'z-Ziyâ- Dâru İhyâi't-Turâs'il-Arabî, 2005, s. 337.

⁶³ Mahmud Süleyman Yâkut, *İ'rabu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, C. X, İskenderiye, Dâru'l-Marifeti'l-Camiyye, t.y., s. 5065.

Sekizinci âyet: **وَأُتِيَكَ لِلْيُسْرَى**

و atıf harfî olup **أُتِيَ** (nuyessiru) muzârî fiilini **نُكْرِي** (nukriu) fiiline atfetmektedir. Fiil lafzen merfû olup fâili müstetir **نحن** (nahnu) dur. **ك** mahallen mansûb olup mefûl-ü bih'tir. **ل** harf-i cer olup **الْيُسْرَى** (yüsrâ) takdîren mecrurdur. Cer ve mecrûr **أُتِيَ** fiiline taalluk etmiştir.⁶⁴

Dokuzuncu âyet: **فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعْتَ الذِّكْرَى**

ف atıf harfidir. **ذَكِّرْ** (zekkir) emir fiili olup fâili gizli **انت** (ente) dir. Sükûn üzere mebnidir ve önceki âyette geçen fiili atfedişmiştir. **إِنْ** (in) şart harfidir ve sükun üzere mebnidir. **نَفَعْتَ** (nefeat) mâzi fiil olup fetha üzere mebnîdir. Şart fiili olduğu için mahellen meczûmdur. **الذِّكْرَى** (zîkrâ) fâil olup takdîren merfûdur.⁶⁵

Onuncu âyet: **سَيَذَكَّرُ مَنْ يَخْشَى**

س istikbal harfî olup fetha üzere mebnîdir. **يَذَكَّرُ** (yetzekkeru) muzârî fiil olup lafzen merfûdur. **مَنْ** (men) ism-i mevsul olup fâildir ve mahallen merfû olup sükûn üzere mebnidir. **يَخْشَى** (yahşâ) muzârî fiil olup takdîren merfûdur. Fâili gizli olup **هو** dir. Cümle sîla cümlesi olup i'rabta mahalli yoktur.⁶⁶

Onbirinci âyet: **وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى**

و atıf harfî olup bir önceki âyete atfetmektedir. **يَتَجَنَّبُ** (yetecennebu) fiil-i muzârî olup lafzen merfûdur. **الْأَشْقَى** (eşkâ) fâil olup takdîren merfûdur.⁶⁷

Onikinci âyet: **الَّذِي يَصْنَى النَّارَ الْكُبْرَى**

الَّذِي ism-i mevsûl, **يَصْنَى** (yaslâ) fiil-i muzârîdir. Takdîren merfû olup fâili müstetir **هو** dir. Cümle sîla olup i'rabta yeri yoktur. **النَّارَ** mefûl-ü bih olup lafzen mansûbtur. **الْكُبْرَى** sıfat olup takdîren mansûbtur.⁶⁸

Onüçüncü âyet: **تُمْ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى**

تُمْ (sümme) atıf harfidir fetha üzere mebnîdir ve bir önceki fiile atfetmektedir. **لَا** nefy harfidir sükûn üzere mebnîdir. **يَمُوتُ** (yemûtu) muzârî fiil olup lafzen merfûdur. **فِي** cer harfî olup sükûn üzere mebnîdir. **هَا** muttasıl zamir olup sükun üzere mebnîdir ve mahallen mecrurdur. Cer ve mecrur **يَمُوتُ** fiiline mutaallıktır. **و** atıf, **لَا** ise nefy harfidir. **يَحْيَى** (yahyâ) muzârî fiil olup takdîren merfûdur. Fâili müstetir **هو** dir.⁶⁹

⁶⁴ Dervîş, a.g.e., X, 451.

⁶⁵ Yâkut, a.g.e., X, 5066-5067.

⁶⁶ Yâkut, a.g.e., X, 5067.

⁶⁷ Dervîş, a.g.e., X, 452.

⁶⁸ Dervîş, a.g.e., X, 452.

⁶⁹ Dervîş, a.g.e., X, 452.

Ondördüncü âyet: قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى

قَدْ (kad) tahkik harfî olup sükûn üzere mebnîdir. أَفْلَحَ (eflaha) fiil-i mâzidir ve fetha üzere mebnîdir. مَنْ (men) ism-i mevsul olup sükûn üzere mebnîdir, aynı zamanda fâil olup takdîren merfûdur. تَزَكَّى (tezekkâ) mâzi fiildir ve fetha üzere mebnîdir. Fâili gizli olup هو dir. Cümle sıldadır ve i'rabta yeri yoktur.⁷⁰

Onbeşinci âyet: وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى

و atıf harfî olup bir önceki fiile atfetmektedir. ذَكَرَ (zekara) mâzi fiildir, fâili müstetir هو dir. اسْمَ (ism) mefûl-ü bih olup lafzen mansûbtur ve aynı zamanda muzâftır. رَبِّ muzâf-u ileyh olup lafzen mecrûrdur. ة zamiri de muzâf-u ileyhtir ve kesre üzere mebnidir. فَ atıf harfidir. صَلَّى (sallâ) mâzi fiil olup mahallen mansûbtur. Fâili müstetir هو dir.⁷¹

Onaltıncı âyet: بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

بَلْ (bel) idrab harfidir ve sükûn üzere mebnîdir. تُؤْثِرُونَ (tu'sirûn) muzârî fiil olup fâili sonundaki و harfidir. Sükun üzere mebnidir ve mahallen merfûdur. الْحَيَاةَ (hayat) mefûl-ü bih'tir ve lafzen mansûbtur. الدُّنْيَا (dünyâ) sıfat olup takdîren mensuptur.⁷²

Onyedinci âyet: وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى

و harfî hâl içindir. الْآخِرَةُ (ahira) mübtedâdır ve lafzen merfûdur. خَيْرٌ (hayr) haber olup lafzen merfûdur. Bu isim cümlesi hâl olup mahallen mansûbtur. وَأَبْقَى (ebkâ) bir öncekine atfedilmiş olup lafzen merfûdur.⁷³

Onsekizinci âyet: إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى

إِنَّ te'kid harfî olup nasb üzerine mebnîdir. هَا tenbih harfî, هَا ise ism-i işarettir. İkisi de sükûn üzere mebnidir. İnne'nin ismi olup mahallen mansûbtur. لَ müzâhlaka olup فِي cer harfidir. الصُّحُفِ (suhuf) lafzen mecrur olup bir mahzûfa mutaallıktır. الْأُولَى (ûlâ) sıfat olup takdîren mecrurdur.⁷⁴

Ondokuzuncu âyet: صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى

صُحُفِ bir önceki suhuf'tan bedeldir. Lafzen mecrûrdur ve muzâftır. إِبْرَاهِيمَ (İbrâhîm) muzâf-u ileyh olup lafzen mecrurdur. Alemiyyet ve ucmet illetlerinden dolayı ğayrı munsarif olduğu için cer alâmeti fethadır. و atıf harfî olup bir önceki kelimeye atfetmiştir. مُوسَى (Mûsâ) da mecrur olup cer alâmeti fethadır. Bu kelime de aynı illetler sebebiyle ğayr-ı munsarif olmuştur.⁷⁵

⁷⁰ Yâkut, a.g.e., X, 5068-5069.

⁷¹ Yâkut, a.g.e., X, 5069.

⁷² Dervîş, a.g.e., X, 453.

⁷³ Dervîş, a.g.e., X, 453.

⁷⁴ Yâkut, a.g.e., X, 5070.

⁷⁵ Yâkut, a.g.e., X, 5070-5071.

B- KIRAAT FARKLILIKLARI

A'lâ Sûresi'ndeki kıraat farklılıkları aşağıdaki âyetlerde görülmektedir:

Birinci âyet: سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى

اَلْعَلَى (a'lâ) kelimesini Hamza, kisâî ve Halef imâle ile okumuş, Ezrak, Verş, Ebû Amr taklîl ile okumuşlardır. اَلْعَلَى kelimesindeki bu ihtilaf sûrenin son kelimelerinin hepsinde geçerlidir.⁷⁶

Üçüncü âyet: وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى

Âyetteki قَدَّرَ (kaddera) kelimesini Kisai د harfini tahfif ederek قَدَرَ (kadera) şeklinde okumuştur. Diğer kıraat imamları şeddeli okumuşlardır.⁷⁷

Altıncı âyet: سَنُقْرُوكَ فَلَا تَنْسَى

Âyetteki سنقرؤك (senuk'riuke) kelimesinde Hamza, hemzeyi (أ) teshil ederek ve onu ي ile değiştirerek vakfetmiştir.⁷⁸

Sekizinci âyet: “وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَى”

Ebu Ca'fer يسرى (yusrâ) kelimesindeki س harfini dammeli okumuştur. Diğer imamların hepsi cezm ile okumuşlardır.⁷⁹

Ondördüncü âyet: قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى

Verş, أَفْلَحَ (efleha) kelimesinin başındaki hemzenin harekesini sâkin olan د harfine naklederek sonrasında da hemze'yi hafzederek قَدْ أَفْلَحَ (kade fleha) şeklinde okumuştur. Diğer kıraat âlimleri ise hemzeli şekilde okumuşlardır.⁸⁰

Onaltıncı âyet: بَلْ تُؤْتِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

بَلْ تُؤْتِرُونَ (bel tu'sirûn) kelimelerini Hamza, Kisâî ve Hişâm ل harfini ت harfine idğam ederek بَتُّوتِرُونَ (bettu'sirûn) şeklinde okumuşlardır. Bunun yanında Ebu Amr, توترون (tu'sirun) kelimesini يوترون (yu'sirûn) şeklinde ي harfi ile okumuştur. Diğerleri ت harfi ile okumuştur.⁸¹

Onsekizinci âyet: إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى

الصُّحُفِ kelimesini A'meş, Hârûn, İsmet ve 'Abkalî ح harfini sakin olarak الصُّحُفِ (suhf) şeklinde okumuşlardır. Diğerleri damme ile okumuşlardır.⁸²

⁷⁶ Abdüllâtîf el-Hatîb, *Mu'cemü'l-Kirâati'l-Kur'âniyye*, C. X, Dimeşk, Dâru Sa'deddîn, 2002, s. 386.

⁷⁷ Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, İstanbul, Ensar Y., 2012, s. 423.

⁷⁸ Hatîb, a.g.e., X, 387.

⁷⁹ Muhammed Fehd Hâruf, *El-Muyesseru fi'l-Kirâati'l-Erbââ Aşera*, Dimeşk, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, h.1420, s. 591.

⁸⁰ Hatîb, a.g.e., X, 389.

⁸¹ Vehbe Zuhayli, a.g.e, XV, 571- 572; Hatîb, a.g.e., X, 389-390.

⁸² Hatîb, a.g.e., X, 392.

IV- KENDİSİNDEN ÖNCEKİ VE SONRAKİ SÛRELERLE MÛNASEBETİ

A'lâ Sûresi'nin Mushaf sıralamasına göre aralarında bulunduğu Târik ve Ğâşiye sûreleriyle, nüzul sıralamasına göre ise kendisinden önce inen Tekvîr Sûresi ile ve sonra inen Leyl Sûresi ile olan münasebetini ele alacağız.

A- TÂRIK VE ĞÂŞİYE SÛRELERİYLE MÛNÂSEBETİ

Târik Sûresi'nin ilk âyetlerinde şöyle buyrulmaktadır:

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ {1} وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ {2} النَّجْمُ الثَّاقِبُ {3}

“Semâya ve Târik’a yemin olsun. Târik’ın ne olduğunu bilir misin? O delip geçen yıldızdır.”⁸³

Bu âyetlerde Yüce Allah gökyüzüne ve yıldızlara yemin etmek sûretiyle dikkatimizi yaratılışa çekmiştir. A'lâ Sûresi'nde ise en yüce olan Rabbi tesbîh etmemiz emredildikten sonra O'nun her şeyi yaratıp düzene koyduğu bildirilmektedir.⁸⁴ Böylece Târik Sûresi'nde Yüce Allah'ın yarattığı eserler zikredilmiş; A'lâ Sûresi'nde ise bu eserlerin müessirinin kim olduğu ve onu tesbîh edip yüceltmemiz gerektiği ifade edilmiştir.

Daha sonra insanın yaratılışı ile ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır:

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ {5} خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ {6} يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ {7}

“İnsan neyden yaratıldığına bir baksın. O, dökülüp atılan bir sudan yaratıldı. O su bel kemiği ile kaburga kemiklerinin arasından çıkar”⁸⁵

Bu âyetlerde de insanın yaratılışına dikkat çekilmekte, onun hakîr bir sudan yaratıldığı ifade edilmektedir. İnsanın hakir olduğu özellikle bildirilen bir sudan yaratılması sebebi ile yaratıcısına karşı kibirlenmesinin haddi aşmak olacağını düşünmesi istenmektedir. A'lâ Sûresi'nde ise insanı böyle hakir bir sudan eşref-i mahlûkât olarak yaratan, onu düzenleyen, takdîr eden ve ona doğru yolu gösteren⁸⁶ Yüce Rabbi tesbîh etmenin emredildiği görülmektedir. Böylece insanın Rabbine karşı kibirlenmek yerine ne yapması gerektiği bildirilmektedir.

⁸³ Târik, 86/1-3.

⁸⁴ A'la, 87/1-2.

⁸⁵ Târik, 86/5-7.

⁸⁶ Bkz. A'la, 87/2-3.

11 ve 12. âyetlerde ise;

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ {11} وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ {12}

“Dönüştü olan göğe, yarılan yere andolsun”⁸⁷

buyrulurken bu defa sema ile birlikte yeryüzüne ve toprağın yarılma özelliğine dikkat çekilmiştir. A’lâ Sûresi’nde de “O ki ekinleri çıkardı ve sonra onu kapkara bir çerçöp haline getirdi”⁸⁸ denilerek Târik Sûresi’nde olduğu gibi bitkilerin bitirilmesine dikkat çekilmiştir. A’lâ Sûresi’nin ilk âyetlerinde yaratılan ve düzenlenen varlıkların isimleri verilmediği için yaratılan varlıklar Târik Sûresi’nden daha umumi şekilde ele alınmış olmaktadır.⁸⁹

Târik Sûresi’nin son âyetlerinde ise şöyle buyrulmaktadır:

إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا {15} وَأَكِيدُ كَيْدًا {16} فَمَهْلُ الْكَافِرِينَ أَمْهَلُهُمْ رُوَيْدًا {17}

“Onlar tuzak kuruyorlar. Ben de kuruyorum. O halde kafirlere az bir mühlet ver.”

Târik Sûresi, Hz. Peygamber’e tuzak kuran kafirler için Allah’ın da tuzak kurduğunu ifade ederek son bulurken A’lâ Sûresi de Rabbi tesbîh etme emriyle başlamaktadır. Böylece inkarcıların tuzaklarından ancak Allah’ın yardımıyla kurtulunabileceğini, bunun için de O’nu asla unutmamak ve daima yüceliğini tesbîh etmek gerektiğini ifade etmektedir.⁹⁰

A’lâ Sûresi’nin Ğâşiye Sûresiyle ilgili münasebetine bakacak olursak;

تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً {4} تُسْقَى مِنْ عَيْنِ آيَةٍ {5}

“Kızgın bir ateşe girecekler. Kaynar su kaynaklarından içirilecekler”⁹¹

Bu âyet yüzlerini zillet kaplayan ve bitkin bir durumda olan kafirlerin kızgın bir ateşe gireceklerinden ve kaynar su içirileceğinden söz etmektedir. A’lâ Sûresi’nin 13. âyetinde de öğütten yüz çeviren kişilerin cehennemde ölümü de hayatı da tadamayacaklarından bahsetmektedir. Böylelikle onların daima hayat ile ölüm arasında azap görecekları ve ne kadar isteseler de ölümü tadamayacaklarından dolayı ateşin ne kadar kızgın veya suyun ne kadar kaynar olmasının onlar için bir son getirmeyeceği sonucu ortaya çıkmaktadır.

⁸⁷ Târik, 86/11-12.

⁸⁸ A’la, 87/4-5

⁸⁹ Vehbe Zuhayli, a.g.e, XV, 562

⁹⁰ es-Sekafi, Ebû Ca’fer Ahmed b. İbrahim b. ez-Zübeyr, *el-Burhân fî Tenâsübi Süveri’l-Kur’ân*, Damam, Dâru İbni’l-Cevzi, 2007, ss. 205-206.

⁹¹ Ğâşiye, 88/4-5.

Ğâşıye Sûresi'nin sonlarına doğru şöyle buyrulmaktadır:

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ {21} لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ {22}

“(Ey Peygamber!) Öğüt ver, hatırlat. Sen Sâdece öğüt vericisin. Onlar üzerine zorlayıcı değilsin.”⁹²

A'lâ Sûresi'nde Hz. Peygamber'e öğüt vermesi emredildikten sonra kimlerin öğüt alıp almayacağı da söylenmişti.⁹³ Ğâşıye Sûresi'nde ise bu hususun tekrar üzerinde durulmuş ve insanlara asla baskı yapmaması ve görevinin sadece teblîğ olduğu bildirilmiştir. Yüce Allah öğüdü dinleyip doğru yola ulaşan kişilerin mükâfâtının kendisi tarafından verileceğini, öğütten yüz çevirip, inkar yoluna sapan kimselerin de büyük ve acıklı bir azaba uğratılacağını her iki sûrede de ifade etmiştir.

B- TEKVÎR VE LEYL SÛRELERİYLE MÛNASEBETİ

A'lâ Sûresi'nin nüzûl sırası bahsinde îzâh ettiğimiz gibi sûremiz bütün nüzûl tertiplerinde Tekvîr ve Leyl sûreleri arasında konumlandırılmıştır. Bu sebeple A'lâ Sûresi'nin önce Tekvîr Sûresi ile sonra da Leyl Sûresi ile münasebetlerini inceleyeceğiz.

Tekvîr Sûresi'nin girişinde kıyametin kopması ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ {1} وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ {2} وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ {3} وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ {4} وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ {5} وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ {6} وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ {7} وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ {8} بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ {9} وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ {10} وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ {11} وَإِذَا الْجَبَابِطُ سُجِرَتْ {12} وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ {13} عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أُخْضِرَتْ {14}

“Güneş dürüldüğü zaman, yıldızlar söndüğü zaman, dağlar yürütüldüğü zaman, Gebe develer bırakıldığı zaman, yabani hayvanlar toplandığı zaman, denizler kaynatıldığı zaman, ruhlar (bedenlerle) eşleştirildiği zaman, diri diri gömülen kız çocuğuna, hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman, amel defterleri açıldığı zaman, Gökyüzü (yerinden) sıyrılıp açıldığı zaman, cehennem alevlendirildiği zaman ve cennet yaklaştırıldığı zaman herkes önceden ne hazırladığını bilecektir.”⁹⁴

⁹² Ğâşıye, 88/21-22.

⁹³ Bkz. A'lâ, 87/9-11.

⁹⁴ Tekvîr, 81/1-14.

Tekvîr Sûresi, görüldüğü gibi insanları kıyamet hakkında uyarılmış ve hesap günü herkesin ameli ile yüzleşeceğini ifade etmiştir. A'lâ Sûresi ise içindeki mesajlarla, insanların kendilerini bekleyen bu tehditte nasıl kurtulacaklarını göstermiş, arınan, Yüce Allah'ın adını anıp namaz kılan kişilerin kurtuluşa ereceklerini kesin bir dille beyan etmiştir.⁹⁵

Leyl Sûresine baktığımızda ise bu sûrenin A'lâ Sûresiyle üslup ve mânâ bakımından çok benzeştiğini görmekteyiz. Her iki sûrenin fasılası da elif (ل) tir ve her iki sûre de ebedi azaptan kurtulmanın ve sonsuz cennet nimetlerine varmanın yollarından bahsetmektedir. Aşağıdaki âyetler bu münasebeti çok açık bir şekilde göstermektedir:

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ {1} وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ {2} وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ {3} إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَىٰ {4} فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ {5} وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ {6} فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ {7} وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ {8} وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ {9} فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ {10}

“Bürüdüğü zaman geceye, ortaya çıktığı zaman gündüze, erkeği ve dişiye yaratana and olsun ki, gerçekten sizin çabalarınız türlü türlüdür. Bundan böyle her kim malını hayır için verir ve korunursa ve en güzel olanı doğrularsa, biz onu en kolay yola muvaffak kılacağız. Kim de cimrilik eder ve kendini hiçbir şeye ihtiyacı kalmamış görür ve en güzel olanı yalanlarsa, onu da en zor yola hazırlarız.”⁹⁶

A'lâ Sûresi'nin 8. âyetinde peygamberimize kolaylık sağlanacağından söz edilmekteydi.⁹⁷ Leyl Sûresi'nde bu kolaylaştırmanın bütün insanlara bakan yönü ele alınmış ve iki şarta bağlanmıştır. Bunlardan biri Allah yolunda harcamak diğeri de takvalı olmaktır. Böylelikle bu şartlar yerine geldiğinde peygamberimizle birlikte bütün mü'minler için Rabbimizin kolaylık sağlayacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Münâsebetin olduğu diğer âyetler ise şunlardır:

فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ {14} لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَىٰ {15} الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ {16} وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَىٰ {17} الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّىٰ {18}

“(Ey insanlar!) Sizi Alev alev yanan bir ateşe karşı uyardım. O ateşe, ancak yalanlayıp yüz çeviren bedbaht kişiler girer. Müttakî kullar ise ondan uzak tutulur. Onlar ki Allah yolunda malını harcamış ve temizlenmişler.”⁹⁸

⁹⁵ Bkz. A'lâ, 87/14-15.

⁹⁶ Leyl, 92/1-10.

⁹⁷ “وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ” “Seni kolay olana muvaffak kılacağız”

⁹⁸ Leyl, 92/14-18.

A'lâ Sûresi'nin 14. âyetinde arınan kimselerin felâha ereceğinden söz edilmekteyken Leyl Sûresi'nde ise bu arınmanın nasıl olacağı antatılmaktadır. Görüldüğü gibi bu âyetler arınma ile Allah yolunda harcama arasında bağ kurmakta, ve arınmanın infak ile olabileceğini ifade etmektedir. Bununla ilgili olarak Tevbe Sûresi'nde de Peygamber Efendimiz'e Müslümanların mallarından sadaka (zekât) almak sûretiyle onları temizleyip arındırması istenmektedir.⁹⁹ Böylelikle Leyl Sûresi'ndeki bu âyetler A'lâ Sûresi'ndeki kurtuluşa götüren arınmanın mahiyetiyle ilgili bir tefsir sadedinde olmakta, Kur'ân'ın kendi kendini tefsir eden âyetlerine bir örnek teşkil etmektedir.

V- SÛRENİN FAZİLETLERİ

A'lâ Sûresi'nin faziletiyle ilgili aşağıdaki rivâyetler vârid olmuştur:

1- Peygamberimizin A'lâ Sûresini çok sevdiği ile ilgili rivâyet şu şekildedir:

عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يُحِبُّ هَذِهِ السُّورَةَ (سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى)

“Hz. Ali'den (r.a) rivâyet olduğuna göre; Allah Rasulü A'lâ Sûresini çok severdi.”¹⁰⁰

2- A'lâ Sûresi'nin secdelerde okunması ile ilgili rivâyet şöyledir:

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ (فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ ». فَلَمَّا نَزَلَتْ (سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) قَالَ « اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ ».

“Ukbe bin Âmir'den rivâyet edildiğine göre; “Azîm olan Rabbinin adını tesbîh et.” âyeti indiğinde Rasulullah (s.a.v) “Bunu rükûlârinızda uygulayın” dedi. “Yüce olan Rabbinin tesbîh et.” âyeti indiğinde de, “Bunu secdelerinizde uygulayın” dedi.¹⁰¹

3- Hz. Peygamberin bayram ve cuma namazlarında A'lâ Sûresini okuduğu ile ilgili rivâyet:

عَنِ النَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- كَانَ يَقْرَأُ فِي الْعِيدَيْنِ وَيَوْمَ الْجُمُعَةِ بِ (سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) وَ (هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ) قَالَ وَرُبَّمَا اجْتَمَعَا فِي يَوْمٍ وَاجِدَ فَقَرَأَ بِهِمَا.

“Nu'man b. Beşîr'den: Hz. Peygamber (a.s) her iki bayramda ve cuma namazlarında A'lâ Sûresi'ni ve Gâşiye Sûresi'ni okurdu. Bazen her ikisini birleştirir ve beraber okurdu.”¹⁰²

⁹⁹ Bkz. Tevbe, 9/103.

¹⁰⁰ Tirmizi, Vitr, 9; İbn Mâce, İkametü's-Salât ve Sünnet, 115.

¹⁰¹ İbn Mâce, İkametü's-Salât ve Sünnet, 20; Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXVIII, 630. (hadis no:17414)

¹⁰² Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXX, 359. (hadis no:18409)

4- Peygamberimizin vitr namazında A'lâ Sûresini okuduğu ile ilgili rivâyet şu şekildedir:

عَنْ ابْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِيزَى، عَنْ أَبِيهِ، «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقْرَأُ فِي الْوُثْرِ (بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى، وَقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ)

“Abdurrahman bin Ebza babasından rivâyet etmiştir ki; Hz. Peygamber vitr namazında A'lâ, Kafîrun ve İhlas Sûresini okuyordu.”¹⁰³

5- Peygamberimizin Muaz'a A'lâ Sûresini okumasını tavsiye ettiği rivâyet ise şöyledir:

حدثنا جابر بن عبد الله : أن معاذ بن جبل رضي الله عنه كان يصلي مع النبي (صلى الله عليه وسلم) ثم يأتي قومه فيصلي بهم الصلاة فقرأ بهم البقرة قال فتجوز رجل فصلى صلاة خفيفة فبلغ ذلك معاذاً فقال إنه منافق فبلغ ذلك الرجل فأتى النبي (صلى الله عليه وسلم) فقال يا رسول الله إنا قوم نعمل بأيدينا ونسقي بنواضحنا وإن معاذاً صلى بنا البارحة فقرأ البقرة فتجوزت فزعم أنني منافق فقال النبي صلى الله عليه وسلم: يا معاذ أفتان أنت - ثلاثاً - (اقرأ) و (والشمس وضحاها) و (سبح اسم ربك الأعلى) . ونحوها

“Cabir b. Abdullah'tan rivâyet edildiğine göre; Muaz b. Cebel (r.a) Hz. Peygamber'le birlikte namaz kıldıktan sonra kavmine gelmiş, onlara namaz kıldırılmış, ve namazda Bakara Sûresi'ni okumuştur. İçlerinden biri ise onlardan ayrılıp hafif bir namaz kıldı. Bu durum Muâz'a ulaştınca onun münafık olduğunu söyledi. Bunu duyan kişi Hz. Peygambere gelip, “Ya Rasulallah! Biz kendi ellerimizle çalışan ve kendi çabamızla toprağı sulayan bir kavimiz, Muâz dün bize namaz kıldırıldı ve Bakara Sûresi'ni okudu. Ben de ayrılınca o benim münafık olduğumu sandı.” Bunun üzerine Rasulullah Muaz'a dedi ki; Ya Muaz! Alak, Şems ve A'lâ gibi üç sûreden birini veya benzerlerini okusaydın ya!”¹⁰⁴

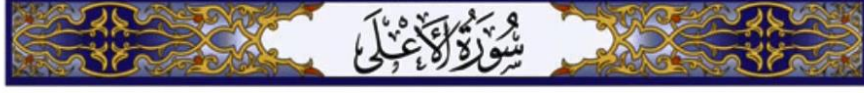
¹⁰³ Nesâî, Kıyâmul-Leyl ve Tetâvu'un-Nehâr, 47

¹⁰⁴ Buhârî, Edeb, 74.

İKİNCİ BÖLÜM
A'LÂ SÛRESİ'NİN TEFSİRİ

I- A'LÂ SÛRESİ'NİN METİN VE MEÂLİ

Sûremizin tefsirine geçmeden önce sûrenin tamamının metnini ve meâlini vermemiz uygun olacaktır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴿١﴾ الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى ﴿٢﴾ وَالَّذِي
قَدَّرَ فَهَدَى ﴿٣﴾ وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُ غُثَاءً
أَخْوَى ﴿٥﴾ سُنُقِرْتِكَ فَلَا تَنْسَى ﴿٦﴾ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ
الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى ﴿٧﴾ وَنُيْسِرُكَ لِلْيُسْرَى ﴿٨﴾ فَذَكَرْ إِنْ نَفَعْتَ
الَّذِكْرَى ﴿٩﴾ سَيَذَكُرْ مَنْ يَخْشَى ﴿١٠﴾ وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى ﴿١١﴾
الَّذِي يَصَلَى النَّارَ الْكُبْرَى ﴿١٢﴾ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى ﴿١٣﴾
قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى ﴿١٥﴾ بَلْ تُؤَثِّرُونَ
الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْآخِرَةَ خَيْرٌ وَأَبْقَى ﴿١٧﴾ إِنْ هَذَا لَفِي
الصُّحُفِ الْأُولَى ﴿١٨﴾ صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى ﴿١٩﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

- 1- En yüce olan Rabbinin adını tesbîh et.
- 2- O ki yarattı ve düzenledi.
- 3- Ölçüleri belirledi ve yol gösterdi.
- 4- Otlığı çıkardı.
- 5- Sonra onu kurumuş, kararmış bir hale getirdi.
- 6- Sana okutacağız ve sen unutmayacaksın.
- 7- Ancak Allah'ın dilediği müstesna. Gerçekten O, gizli ve açık olanı bilir.
- 8- Sana en kolay olana ulaşmayı kolaylaştıracamız.

- 9- O halde öğüt fayda verecekse eğer öğüt ver.
- 10- Korkacak olan öğüt alacaktır.
- 11- Âsilikte ileri giden bedbaht kişi ise ondan kaçınacaktır.
- 12- O en büyük ateşe girecektir.
- 13- Sonra orada ne ölecek ne de hayatta kalacaktır.
- 14- Gerçekten temizlenen kurtulmuştur.
- 15- Rabbinin adını anan ve ibadet eden.
- 16- Hayır! Siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz.
- 17- Âhiret daha hayırlı ve kalıcıdır.
- 18- Şüphesiz bu, ilk sahifelerde de vardır.
- 19- İbrahim ve Mûsâ'nın sahifelerinde.

II- 1-5. ÂYETLER: YARATAN VE DÜZENLEYEN RABBİ TESBİH

A- METİN, MEÂL VE ÖZET

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى {1} الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى {2} وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى {3} وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى {4}
فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى {5}

- 1- En yüce olan Rabbinin adını tesbîh et.
- 2- O ki yarattı ve düzenledi.
- 3- Ölçüleri belirledi ve yol gösterdi.
- 4- Otlığı çıkardı.
- 5- Sonra onu kapkara bir kuru ot haline getirdi.

A'lâ Sûresi, yaratan ve düzenleyen, takdîr eden ve hidâyet veren, ekinleri çıkarıp sonra onları çerçöp haline getiren Yüce Rabbi tesbîh etme emriyle başlamaktadır. İlk beş âyet böylelikle yaratılışa dikkatimizi çekmekte ve her şeyi yaratan Rabbi, şânına yaraşmayacak her türlü vasıftan tenzîh etmeyi istemektedir.

B- ÂYETLERİN TEFSİRİ

1- Birinci Âyet: Rabbi Tesbîh Etme Emri

a) *Tesbîh (التسبيح) Kavramı*

Sûre-i celileleye “tesbîh etme” emri ile başlayan Yüce Rabbimiz, varlığı yaratan, onu düzenleyen ve takdîr eden kudretin kendi kudreti olduğunu ifade etmektedir. سَبَّحَ (Sebbih) kelimesi, âyette tefîl babından emir kipiyle kullanılmıştır. Kur’ân’da 13 defa bu kipte kullanılan ve tüm formlarıyla toplamda 92 defa geçmekte olan¹⁰⁵ سَبَّحَ (sebh) kelimesinin sözlükteki kök mânâsı, yüzmek¹⁰⁶ veya bir kişinin suda veya havada hızlı bir şekilde hareket etmesidir.¹⁰⁷ Kur’ân’da;

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ

“O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yarattı. Her biri bir yörüngede akıp gitmektedir”¹⁰⁸ âyetinde bu mânâda kullanılmıştır. Bunun dışında;

وَالسَّابِحَاتِ سَبَّحًا

“Yüzüp gidenlere de (andolsun)”¹⁰⁹

âyetinde kelimeimize, meleklerin hızlı hızlı havada gitmesi, atların koşması veya yıldızların kayıp gitmesi mânâları verilmiştir.¹¹⁰ Kur’ân’da “sebh” kelimesinin bu kipte kullanıldığı son yer ise şu âyettir:

إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا

“Senin için gündüz vakti uzunca bir meşgûliyet var”¹¹¹

Bu âyette سَبَّحَ kelimesi, meşgûliyet olarak çevirdiğimiz “yapılan işte hızlıca hareket etme, fazlaca gidip gelme” mânâsını almıştır.¹¹²

¹⁰⁵ Muhammed Fuâd Abdalbâki, *el-Mu‘cemü’l-Müfrehes li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Ker’im*, Kâhire, Dâru’l-Hadîs, h. 1364, s. 340.

¹⁰⁶ İbn Manzûr, a.g.e., III, 1914.

¹⁰⁷ Râğîb el-İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât li-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Ker’im*, thk. Safvan Adnan Dâvûdî, 4.b. Dimeşk, Dâru’l-Kalem, 2009, s. 392.

¹⁰⁸ Enbiyâ, 21/33.

¹⁰⁹ Nâziât, 79/3.

¹¹⁰ İbn Âşûr, a.g.e., XXX, 64.

¹¹¹ Müzzemmil, 73/7.

¹¹² Râğîb el-İsfehânî, a.g.e., 392.

Kelimeimizin Kur'ân'da en fazla kullanıldığı kip, Tef'îl babındaki kullanımı yani “Tesbîh” (تَسْبِيح) veznidir. Mânâsı tenzîh etmek demektir.¹¹³ Allah'ı eş veya çocuk sahibi olmaktan, herhangi bir dengi, benzeri, yardımcısı olması gibi tüm noksanlıklardan tenzîh etme mânâsı taşır. Tesbîh, kök mânâsı itibariyle bir kişinin Allah'a olan ibadetinde sürekli hareket etmesidir. Böylelikle, hayırlı olan işler yapmayı ve şerli işlerden uzaklaşmayı ifade etmekle beraber; söz, fiil ve niyet itibariyle bütün ibadetleri kapsayıcı bir mânâda kullanılmış olmaktadır.¹¹⁴ Bununla birlikte Kur'ân'da tesbîh fiilinin insanı aşarak, canlı cansız bütün varlığı içine alan bir özelliğe sahip olduğunu görmekteyiz. Zikrettiğimiz bu mânâlara aşağıdaki âyetler örnek olarak verilebilir:

قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ

“En dengeli olanı dedi ki: “Ben size dememiş miydim? Tesbîh etmelisiniz diye.”¹¹⁵

Zemahşerî, bu âyetin tefsirinde, tesbîh kelimesinin, bahçe sahiplerinin Allah'ı hatırlamaları ve kötü niyetlerinden tevbe etmeleri, “inşallah” demek sûretiyle yapılacak işin istisnasız, kesin bir şekilde yapılamayacağını itiraf ederek, her şeyin Allah'ın dilemesi ile gerçekleştiğini bilme ve namaz kılma mânâlarına geldiğini belirtmektedir.¹¹⁶

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

“Yedi gök, yeryüzü ve bunların içindekiler, O'nu tesbîh etmektedir. O'nu övgü ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur, ancak siz onların tesbîhlerini anlamıyorsunuz. Şüphesiz O, Halîm'dir, çok bağışlayıcıdır.”¹¹⁷

Râzî, bu âyetin tefsirinde şunları söylemektedir:

“Bil ki, hayat sahibi ve mükellef olan kimseler, Allah'ı iki şekilde tesbîh ederler. Birincisi, sözle yapılan tesbîhtir ki dille söylenen “Subhanallah” sözü bu türdendir. İkincisi, bir varlığın kendi ahvaliyle, Allah'ın birliğine, kudsiyetine ve gücüne delâlet etme şeklinde olan tesbîhtir. Mükellef olmayan hayvanlar ve cansız varlıkların tesbîhi bu ikinci vecihledir. Çünkü birinci tesbîh şekli, ancak anlayış, bilgi, idrâk ve konuşma yeteneği ile olur, bunların cansız varlıklarda bulunması imkânsızdır. Bu durumda cansız varlıklarda ve hayvanlarda tesbîh olayı ancak ikinci şekilde yerine gelmektedir.”¹¹⁸

¹¹³ İbn Manzûr, a.g.e., III, 1914.

¹¹⁴ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 392.

¹¹⁵ Kalem, 68/28.

¹¹⁶ Zemahşerî, a.g.e., IV, 187.

¹¹⁷ İsrâ, 17/44.

¹¹⁸ Râzî, a.g.e., XX, 219.

Buradan da anlaşılacağı gibi tesbîh fiili, Kur’ân’ı Ker’îm’de canlı-cansız bütün varlıkları kapsamaktadır. Bütün mahlûkât bizzat varoluşlarıyla ve Allah’ın onları yaratma maksatlarını yerine getirmeleriyle Allah’ı tesbîh etmektedirler. Bunun yanında akıl ve konuşma yetisine sahip olan insan, Allah’ı sözlü ifadelerle de tesbîh etmekte, yani O’nu en güzel vasıflarla yüceltmekte, hamd etmekte ve bütün noksan vasıflardan tenzîh etmektedir.

Cansız varlıkların ve hayvanların tesbîhi ile ilgili başka görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşlerin çıkış sebepleri arasında bir önceki âyette geçen “Siz onların tesbîhlerini anlamıyorsunuz” ifadesi yer almaktadır. Bu âyetten yola çıkılarak cansız varlıkların ve hayvanların insanoğlu tarafından anlaşılması mümkün olmayan bir tesbîhleri olduğuna dâir yorumlar yapılmıştır.¹¹⁹ Bu yorumları aşağıda vereceğimiz âyetin tefsirinde inceleyeceğiz.

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعُشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ {18} وَالطَّيْرَ مَخْشَوْرَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ {19}

“Biz dağları ona (Dâvûd’a) boyun eğdirdik. Akşam ve sabah onunla birlikte tesbîh ederlerdi. Toplu halde kuşları da öyle. Hepsi ona yönelmekteydi.”¹²⁰

Bu âyet ve benzeri âyetlerde¹²¹ Dâvûd (a.s)’a dağların ve kuşların âmâde kılındığı ve hep birlikte Allah’ı tesbîh ettikleri bildirilmektedir. Bu durumla ilgili olarak üç görüş zikredilmiştir. Birincisi, Allah’ın bu varlıklara hayat, akıl, kudret ve konuşma yeteneği vermesiyle bunların mucizevi olarak tesbîh etmeleridir. İkincisi, Dâvûd (a.s)’a, verilen güzel sesin dağda yankı oluşturması ve sesine kuşların kulak vereceği bir özellik verilmesidir. Böylece dağda oluşan yankı ve kuşların Dâvûd (a.s) ile beraber ötmeleri, ahenkli bir tesbîh oluşturmuştur. Üçüncü görüş ise, dağların ve kuşların Dâvûd (a.s)’a Mûsâhhar kılınması sebebiyle onun istediği tarafa doğru hareket etmeleri şeklinde oluşan tesbîhtir. Çünkü onların yaptıkları bu hareket etme hâdisesi, Allah’ın kudretinin ve hikmetinin mükemmel oluşunu gösterir.¹²²

سَبَّحَ (sebh) kelimesinin Kur’ân’daki son kullanım formu سُبْحَانَ (subhân) şeklindedir. Sözlükte غفران (ğufuran) vezninde mastar olduğu ifade edilmektedir.¹²³

¹¹⁹ Celil Kiraz, “Bir Tefsir Problemi Olarak Bütün Varlıkların Allah’ı Tesbîh Etmesi”, *U.Ü.İ.F.D.*, C. XV, S. 2, 2006, Bursa, s. 314.

¹²⁰ Sâd, 38/18-19.

¹²¹ Bkz. Enbiyâ, 21/79; Sebe, 34/10.

¹²² Râzî, a.g.e., XXVI, 185-186

¹²³ Râğib el-İsfehânî, a.g.e., 393.

Bu kelimenin mânâsı da Allah'ı, eş, çocuk ve bunun gibi O'nun şanına yaraşmayacak her şeyden tenzîh etmektir.¹²⁴ Bununla birlikte kelimenin yapısı hakkında farklı görüşler de bulunmaktadır. سُبْحَانَ (subhân) kelimesinin “Tebîh”e alem olduğu ve hazfedilen أُسْبِح (usebbihu) fiilinin yerine geçmesiyle mansub olduğu söylenmiştir. Ayrıca aslen mastar olduğu, sonra Tebîh fiiline alem olduğu, ancak mastar olarak da kullanıldığı ifade edilmiştir. Mastar olmadığını söyleyenler de “Tebîh” kelimesinin sülâsî olarak kullanılmamasını delil getirmişlerdir.¹²⁵

سُبْحَانَ (subhân) kelimesine Kur'ân'dan birkaç örnek verip diğer kavrama geçebiliriz:
سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

“Kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, bütün noksanlıklardan münezzehtir.”¹²⁶

“Subhân Sûresi” olarak da anılan¹²⁷ İsrâ Sûresi'nin bu âyetinde Hz. Peygamber'e yaptırılan gece yolculuğunun mucizevî durumu karşısında, Rabbimizin yüceliği ve her türlü noksanlıktan uzak oluşu bildirilmektedir. Said Havvâ, *el-Esâs fi't-Tefsir* adlı tefsirinde, âyette geçen Mescid-i Aksâ'nın bereketli kılınmasını, o bölgedeki ekili alanların, meyve bahçelerinin, hayırlı işlerin, ibadetlerin ve edilen duâların çok olmasıyla açıklamış; Peygamberimiz'e gösterilen âyetlerin de, Allah'ın birliğine, kudretine ve vahyin doğruluğuna delâlet eden deliller olduğunu ifade etmiştir.¹²⁸

مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذًا لَّذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ

“Allah hiçbir çocuk edinmemiştir. O'nunla beraber hiçbir ilâh da yoktur. Aksi takdîrde her ilâh kendi yarattığı şeyi götürür (idare eder) ve muhakkak onlardan biri diğerine üstün gelmeye çalışırdı. Allah, onların yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir.”¹²⁹

Âyet-i kerîme, tevhîd konusunu ele almakta, tevhîde aykırı bir durumda evrende yaşanacak kaosu açık bir ifadeyle ortaya koymaktadır. “Subhânallah” ifadesiyle de Allah'ın birliğine aykırı her türlü unsurdan O'nu tenzîh ederek son bulmaktadır.

¹²⁴ İbn Manzûr, a.g.e., III, 1914.

¹²⁵ Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, Azim Yayınları, İstanbul, ty. s. 274.

¹²⁶ İsrâ, 17/1

¹²⁷ el-Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, C. VIII, Beyrut, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1994, s. 3.

¹²⁸ Saîd Havvâ, *el-Esâs fi't-Tefsir*, C. VI, Kâhire, Dâru's-Selâm, 1985, s. 3027.

¹²⁹ Mü'minûn, 23/91.

b) Rab (الرب) Kavramı

Kelime yapısı itibariyle fâili nitelemek için kullanılan bir mastar olan “Rab” kelimesi, sözlükte terbiye etme yani bir şeyi kemal noktasına ulaşıncaya kadar aşama aşama geliştirme¹³⁰ ve mâlik olma¹³¹ mânâlarına gelmektedir. Bunun yanında Taberî, Rab kelimesinin bazı kullanımlarını zikrettikten sonra sonuç olarak üç mânâyâ ulaşmaktadır. Birincisi, benzeri olmayan bir “efendi olma” mânâsı; ikincisi, nimetleriyle yarattığı varlıkların durumlarını düzelten “muslih” mânâsı; üçüncüsü de yaratmaya ve emretmeye kadir olan “mâlik” mânâsı zikrettiği mânâlardır.¹³² Kurtubî de, Rab kelimesinin, başında harf-i tarif olmadığı durumlarda Allah dışındaki varlıklar için de kullanıldığını, ancak tarif edati gelince sadece Allah için kullanıldığını belirtmekte, bununla birlikte Rab kelimesindeki terbiye mânâsının Allah'ın fiilerine dönük bir sıfat olduğunu, “Mâlik ve “Efendi” mânâlarının ise Allah'ın zatına yönelik sıfatlar olduğunu ifade etmektedir.¹³³

Rab kelimesi, bütün kullanımlarıyla Kur'ân'da 979 defa geçmektedir.¹³⁴ Buradan ilâhî isim olarak Allah lafzından sonra en çok kullanılan kelimenin “Rab” olduğu anlaşılmaktadır. Âyetlerdeki ifadelerden anlaşılacağı üzere bu ismin içerdiği terbiye etme, rızık verme, rahmet etme mânâları canlı cansız, mü'min kâfir demeden herkesi ve herşeyi kuşatmaktadır. Bu bakımdan Allah ismi, ulûhiyyetin zâtî yönünü temsil ederken, Rab ismi de O'nun mahlûka bakan yönüne işaret etmektedir. Bunun yanında Rab kelimesi kâhir oranda Allah için kullanılmakla beraber, beş âyette “hükümdar” mânâsında Hz. Yûsuf dönemindeki Mısır melîki için,¹³⁵ bir diğer âyette Hz. Mûsâ dönemindeki Firavun'un tanrılık iddiasıyla kendisi hakkındaki ifadesi bağlamında,¹³⁶ bir âyette de Allah dışında Rab aranmamasının gerekliliği açıklanırken kullanılmaktadır.¹³⁷ Rab kelimesinin çoğulu olan “erbâb” da Allah'tan başka Rab edinmenin eleştirisi bağlamında dört âyette zikredilmiştir.¹³⁸ Bunun yanında geçmiş peygamberlere bağlı olan kimseler için kullanılan رَبِّيُّونَ (ribbiyyûn) ve رَبَّانِيُّونَ (rabbâniyyûn) kelimeleri de dört âyette¹³⁹ bulunmaktadır.¹⁴⁰

¹³⁰ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 336.

¹³¹ İbn Manzûr, a.g.e., III, 1546.

¹³² Taberî, a.g.e., I, 143.

¹³³ Kurtubî, a.g.e., I, 212

¹³⁴ Muhammed Fuâd Abdulbâki, a.g.e., 285-289.

¹³⁵ Yûsuf, 12/23,41,42,50.

¹³⁶ Nâziât, 79/24.

¹³⁷ En'âm, 6/164.

¹³⁸ Âl-i İmrân, 3/64, 80; Tevbe, 9/31; Yûsuf, 12/39.

¹³⁹ Âl-i İmrân, 3/79,146; Mâide, 5/44,63.

¹⁴⁰ Bekir Topaloğlu “Rab”, *DİA*, XXXIV, 373.

Rab kelimesinin geçtiği âyetlere baktığımızda, bu âyetlerin büyük oranda Mekkî sûrelerde bulunduğunu, indirilen ilk 30 sûrede “Rab” lafzının 80 defa, “Allah” lafzının ise 20 defa geçtiğini görmekteyiz. Böylece bu sûrelerde Rab lafzı, Allah lafzının dört katı oranında kullanılmış olmaktadır. İtikadi konuların ağırlıklı olarak işlendiği Mekkî sûrelerde Rab kelimesinin bu kadar yoğun kullanılması düşündürücüdür. Bu konuyla ilgili aşağıda verdiğimiz âyet Mekke toplumunun Allah ve Rab inancı hakkında bazı fikirler vermektedir:

وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ

“Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan, elbette 'Allah' derler. De ki: O halde bana söyler misiniz? Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Veya Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar O'nun bu rahmetini durdurabilirler mi? De ki: Bana Allah yeter. O halde tevekkül edenler, ancak O'na güvenip dayansınlar.”¹⁴¹

Âyetten anlaşılacağı üzere bahse konu olan Mekke müşrikleri, göklerin ve yeryüzünün yaratıcısı olarak Allah'ı kabul etmekteydiler. Seyyid Kutub, bu kabulün fitrî olduğunu belirterek akli başında olan hiçbir kimsenin; göklerin, yeryüzünün ve ikisi arasındaki varlıkların yaratılışını, üstün bir iradenin varlığına bağlamadan açıklayamayacağını ifade etmektedir.¹⁴² Müşriklerin, yaratıcı olarak Allah'ı kabul etmelerine rağmen O'na ortak koşma problemlerinin, Allah'ın var olduğuna ve yaratıcı olduğuna inanmamalarından değil, O'nun hayata müdahalesini inkar etmelerinden kaynaklandığı görülmektedir. İtikâdî konuların ağırlıklı olarak işlendiği Mekkî sûrelerde, Rab isminin Allah ismine nazaran çok daha fazla kullanılmasının sebebi olarak; Kur'ân'ın, Arap toplumunun fikir ve inanç dünyalarından Aristoteles'in öncülüğünü yaptığı deizm felsefesine ait olan, “hayata müdahale etmeyen tanrı” düşüncesini ortadan kaldırma isteği olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki âyette yapılan vurgu da buna delil teşkil etmektedir:

ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَىٰ تُؤَفَّكَونَ {62}

“İşte Rabbiniz, her şeyin yaratıcısı olan Allah'tır. O'ndan başka ilah yoktur. O halde nasıl oluyor da (doğru yoldan) döndürülüyorsunuz?”¹⁴³

¹⁴¹ Zümer, 39/38.

¹⁴² Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, C. V, 32.b., Beyrut, Dârü's-Şurûk, 2003, s. 3053.

¹⁴³ Mü'min, 40/62.

c) Birinci Âyetin Tefsiri

Sûremizin birinci âyeti olan “En yüce olan Rabbinin adını tesbîh et” ifadesi, açıklamasını yaptığımız tesbîh kavramının ışığında; yüceliği sınırsız olan Rabbi, zatında, sıfatlarında, isimlerinde, fiillerinde ve hükümlerinde O'na yaraşmayan her türlü noksan sıfatlardan tenzîh etmek ve O'nu daima yücelterek anmak demektir.¹⁴⁴ Zemahşerî, âyetteki yüceliğin mekanla veya arşa istiva etme ile ilgili değil, her şeye üstün gelme ve iktidar olma mânâsında olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁵

Bu âyetle ilgili olarak, Allah'ın (c.c) isminin mi yoksa kendisinin mi tesbîh edileceği konusunda müfessirler birden fazla görüş zikretmişlerdir. Taberî, ilk görüş olarak, âyetten kastın, Allah'ın yüceltilmesi ve O'ndan daha yüce ve büyük bir Rabbin olmadığını ifade etmek olduğunu belirtmiş; sonra ikinci görüş olarak, Allah'ın isminin tenzîh edilmesi yani 'O'nun yüce ismini müşriklerin Lat, Menat, Uzza gibi uyduruk ilahları için kullanmalarından tenzîh et' şeklindeki beyânı nakletmiştir. Bunun yanında bazı müfessirlerin, âyetteki “isim” lafzının bir mânâ taşımadığını ve Allah'ın ismini değil kendisini müşriklerin söylemlerinden tenzîh ederek anması şeklindeki görüşlerini nakletmiş, bazılarının ise âyetteki “isim” kelimesinden kastın “isimlendirmek” olduğunu ve huşu içerisinde, boyun bükerek Allah'ı tenzîh ile isimlendirmek gerektiğini söylediklerini bildirmiştir. Taberî, son olarak, bazı müfessirlerin de, âyetteki tesbîh emrinden namazın kastedildiği ve âyetin mânâsının “Allah'ı anarak namaz kıl” şeklinde olduğu görüşüne sahip olduklarını nakletmiştir. Bu görüşler içinde tercihinin de ikinci sırada açıkladığımız “Allah'ın isminin uydurulmuş başka ilahlar için anılmasından tenzîh et” görüşünü benimsediğini ifade etmiştir.¹⁴⁶ Benzer açıklamaları, Râzî ve Şevkânî de yapmıştır.¹⁴⁷

İbn Kesîr, bu sûrenin tefsirinde, peygamberimizin ve sahâbenin “en yüce olan Rabbinin adını tesbîh et” (سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) âyetini okudukları zaman, daima ربي الاعلى (Subhâne Rabbiye'l-A'lâ) dediklerini bildiren rivâyetler nakletmektedir.¹⁴⁸ Bunun yanı sıra daha önce A'lâ Sûresi'nin faziletleri bölümünde ele aldığımız rivâyete göre, bu âyetin nuzûlünden sonra Peygamberimiz, “Bunu secdelerinizde uygulayın” demiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Vehbe Zuhaylî, a.g.e., C. XV, s. 565.

¹⁴⁵ Zemahşerî, a.g.e., IV, 187.

¹⁴⁶ Taberî, a.g.e., XXIV, 310-311.

¹⁴⁷ Bkz. Râzî, a.g.e., XXXI, 136-137; Şevkânî, a.g.e., V, 564.

¹⁴⁸ İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 378-379

¹⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXX, 359 (hadis no:18409)

2- İkinci Âyet: Yaratma ve Düzene Koyma

a) Yaratma (الخلق) Kavramı

Kur'ân'da “Halk” (خلق) kelimesi yaratma kavramı için en çok kullanılan kelimelerin başında gelmektedir. Toplamda 161 defa geçen¹⁵⁰ bu kelimeyi, Râğıb el-İsfahânî Müfredât'ında, “düzgün bir şekilde takdîr etmek” mânâsında tanıtmıştır. Aynı zamanda bir şeyi herhangi bir örnek olmaksızın inşâ etme mânâsında olduğunu ifade etmiştir. Buna örnek olarak;

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ

“Bütün övgüler gökleri ve yeri yaratan, gece ile gündüzü var eden Allah'a mahsustur. Sonra o inkarcılar Rablerine ortak koşuyorlar.”¹⁵¹ âyetinde geçen خلق (Halk) kelimesini vermekte ve bu mânâya geldiğine kanıt olarak;

بَدِيعَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

“O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır. Bir işe hükmettiği zaman ona sadece “ol” der, o da hemen olur.”¹⁵² âyetini göstermektedir. İsfahânî, bu kelimenin bunun dışında, bir şeyi başka bir şeyden meydana getirme mânâsında kullanıldığını da ifade etmektedir. Buna delil olarak;

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ

“İnsanı bir damla sudan yarattı. Ancak böyleyken o açık bir düşman olur.”¹⁵³ âyetini ve benzer âyetleri¹⁵⁴ delil getirmektedir. Bu kelimenin Allah dışındaki varlıklar için kullanılmasıyla ilgili olarak Râğıb, yoktan var etme mânâsında sadece Allah için kullanılabileceğini, ancak başka birşeyden oluşturma mânâsında Allah dışındakiler için de kullanıldığını ifade etmektedir.¹⁵⁵ İbn Manzûr da الخالق (el-Halik) ve الخلاق (el-Hallak) isimlerinin harf-i tarif ile birlikte kullanıldıklarında sadece Allah'a mahsus olduklarını belirtmektedir.¹⁵⁶

¹⁵⁰ Muhammed Fuâd Abdalbâki, a.g.e., 241-245.

¹⁵¹ En'âm, 6/1.

¹⁵² Bakara, 2/117.

¹⁵³ Nahl, 16/4.

¹⁵⁴ Nisâ, 4 /1; Mü'minûn, 23/ 12; A'raf, 7/11.

¹⁵⁵ Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., 296.

¹⁵⁶ İbn Manzûr, a.g.e., II, 1244.

وَأِدُّ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِأَذْنِي

“...Hani benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey oluşturuyordun...”¹⁵⁷

Hz. İsa için bu âyette kullanılan خلق (Halk) kelimesi Allah dışında kullanıma bir örnektir. Kelimemiz, bu mânâlar dışında “Yalan” mânâsına da gelmektedir.¹⁵⁸ Örnek olarak;

إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا...

“Siz, sadece Allah’ı bırakarak putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz...”¹⁵⁹ âyeti verilebilir. Bu mânâda kullanılan başka âyetler de bulunmaktadır.¹⁶⁰ Bunun yanında aşağıdaki âyette geçen “Halk” kelimesiyle ilgili de bazı görüşler öne sürülmüştür:

...وَلَا مَرْتَهُمْ فَلْيَغَيِّرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ...

“Ve onlara emredeceğim Allah'ın yaratışını değiştirecekler.”¹⁶¹

Âyette geçen 'Allah'ın yarattığı şey' ile ilgili olarak İbn Kesîr, bunun hayvanları hadımlaştırmak ve dövme yapmak olduğuna dair görüşleri ve ilgili rivâyetleri nakletmiş, daha sonra; İbn Abbas, Mücahid, İkrime ve daha başkalarının bu âyeti Allah'ın dininin değiştirilmesi şeklinde tefsir ettiklerini ifade etmiştir. Buna delil olarak da;

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“O halde yüzünü, hanîf olarak dîne, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitrata çevir. Allah'ın yaratışında değişme olmaz. İşte doğru din budur ama insanların çoğu bilmezler.”¹⁶² âyetini getirdiklerini bildirmiştir.¹⁶³ Râğıb ise, خَلْقُ (halk) ve خُلُقُ (hulk) kelimelerinin aslında aynı mânâda olduğunu belirtmiş, sonrasında da gözle görülen şeyler ve onların şekilleri için “halk”; basîretle görülebilen manevi güçler, huy ve karakter için “hulk” kelimesinin kullanıldığını ifade etmiştir.¹⁶⁴ Kaynaklarımızda yaratmayla ilgili olarak ibdâ, ber’, zer’, fatr, sun’, inşâ, ihdâs, îcâd, tasvîr, tekvîn, ihtirâ, ca’l gibi kelimeler de kullanılmıştır.¹⁶⁵

¹⁵⁷ Mâide, 5/110.

¹⁵⁸ İbn Manzûr, a.g.e., II, 1244.

¹⁵⁹ Ankebût, 29/17.

¹⁶⁰ Bkz. Şuarâ,26/137; Sâd,38/7

¹⁶¹ Nisâ, 4/119.

¹⁶² Rûm, 30/30.

¹⁶³ İbn Kesîr, a.g.e., II, 415.

¹⁶⁴ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 296.

¹⁶⁵ Mustafa Çağrırcı “Yaratma”, *DİA*, XLIII, 324-329.

b) Düzenleme (التسوية) Kavramı

تسوية (tesviye) kelimesi س - و - ي kökünden türetilmiş olup Kur'ân'da bu kökten 83 kelime bulunmaktadır.¹⁶⁶ Kök olarak, bir şeyin başka bir şeye bir yönden eşit olması,¹⁶⁷ adaletli olmak, bir şeyin ortası, gayrısı¹⁶⁸ bir şeyi doğrultmak, düzeltmek¹⁶⁹ mânâlarındadır.

İftiâl vezninde kullanıldığında dengeli olmak, bir şeyin başka bir şeye eşit olması, karar kılmak, oturmak, yerleşmek bir yere veya şeye yönelmek, hükmetmek, tahta oturmak” gibi mânalara gelmektedir. Kur'ân'da bütün formlarıyla 35 defa kullanılmış olan İstivâ kelimesi, yedi âyette arş için, iki âyette de gökyüzüne yönelik bir fiil olarak Allah'a nisbet edilmektedir. Bu âyetlere göre Yüce Allah yeryüzünü yarattıktan sonra gökleri yaratmaya yönelmiş, onları yedi gök olarak düzenlemiş, sonra da arşa istivâ etmiştir. Bunun yanında İstivâ kelimesi Hz. Mûsâ'nın olgunluk çağına ulaşması, Cebrâil'in ufkun en yüksek noktasında doğrulması, Hz. Nûh'un gemiye yerleşmesi, geminin Cûdî dağına oturması, gemilerin ve binek hayvanlarının sırtına çıkıp oturulması¹⁷⁰ gibi mânâlarda kullanılmıştır.¹⁷¹

س - و - ي maddesi, âyetimizde kullanılan kipte yani Tef'il (تسوية - يساوي) vezninde ise, Kur'ân'da 14 defa geçmiş olup, iki tip mânâ için kullanılmaktadır. Birincisi düzeltmek, düzene koymak, kemale erdirmek şeklindedir.¹⁷² Aşağıdaki âyet bu kullanıma örnektir:

ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ

“Sonra onu (insanı) düzenledi ve ona ruhundan üfledi. Sizin için kulaklar, gözler ve gönüller var etti. Ne kadar da az şükrediyorsunuz.”¹⁷³

İkincisi ise düzlemek, eşitlemek, dümdüz etmek şeklindeki mânâlardır:¹⁷⁴

فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوها فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنبِهِمْ فَسَوَّاهَا

“Onu yalanladılar ve onu (deveyi) boğazladılar. Rableri de onlara kuşatıcı bir azap gönderdi ve onları dümdüz etti.”¹⁷⁵

¹⁶⁶ Muhammed Fuâd Abdalbâki, a.g.e., 272-274.

¹⁶⁷ Râğîb el-İsfehânî, a.g.e., 439.

¹⁶⁸ el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh*, C. III, 4.b., Beyrut, Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyîn, 1990, s. 2384.

¹⁶⁹ Nassar Seyyid Ahmed vd., *el-Mu'cem'ül Vasît*, 4.b., y.y., Mektebetü'ş-Şurûki'd-Düveliyye, 2004, s. 466.

¹⁷⁰ Bkz. Kasas,28/14; Necm,53/6; Mü'minûn,23/28; Hûd,11/44; Zuhruf,43/13

¹⁷¹ Yusuf Şevki Yavuz, “İstiva”, *DİA*, XXIII, 402; Muhammed Fuâd Abdalbâki, a.g.e., 373.

¹⁷² Nassar Seyyid Ahmed vd., a.g.e., 466.

¹⁷³ Secde, 32/9.

¹⁷⁴ Mahmut Çanga, *Miftâhu Kelimâti'l-Kur'ân, el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm - Kur'ân-ı Kerîm Lugatı*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1989, s. 258.

¹⁷⁵ Şems, 91/14.

c) İkinci Âyetin Tefsiri

“O ki yaratmış ve şekil vermiştir” âyeti, kendisini tesbîh etmemiz emredilen en yüce Rabbin, üstün vasıflarından ikisini belirtmektedir. Yaratma ve düzene koyma şeklindeki bu nitelikler, yukarıda yaptığımız analizlerden de anlaşılacağı gibi, Kur’ân-ı Ker’îm’de Rabbimizin kendisinden bahsettiği âyetlerde sıkça kullandığı vasıflardır.

Şinkîfî, âyetteki yaratma fiilinin mutlak bırakılması, yani yaratılan şeyin zikredilmemesinin sebebi olarak, bu fiilin bütün mahlûkâtı kapsayabilmesi maksadıyla yapıldığını belirtmektedir. Bunun yanında Tesviye'nin de bir şeyi düzgün ve orantılı yapmak olduğunu söylemekte ve Allah'ın, yarattığı her mahlûku yaratılışına ve yaratılma maksadına uyumlu olarak en güzel şekilde düzenleyip yarattığını ifade etmektedir.¹⁷⁶

Mâturîdî ise, bu âyetin birkaç mânâda anlaşılabileceğini belirtmiş; birinci mânâsının, yaratılanların fiilerinden farklı olarak, Allah'ın fiillerinin, takdîr ettiği, belirlediği şeylere uyması olduğunu zikretmiştir. Çünkü yaratılanların fiilleri kimi zaman belirledikleri şeylere uyarken kimi zaman da uymamaktadır. Âyetin ikinci mânâsının ise, Allah'ın bütün mahlûkâtı, kendi birliği ve şahadetine delil olarak düzenlemesi olduğunu ifade etmiştir. Çünkü akli başında olan biri tefekkür ettiğinde mutlaka anlar ki, her mahlûkun yaratılışı, onu var eden Sâni'in tanınmasına ve Rabbin birliğine delâlet eder. Üçüncü olarak âyetin, Allah'ın yarattığı bir şeyi onun maslahatına ve menfaatine göre düzenlemesi mânâsına geldiğini ifade etmiş, son olarak da Allah'ın yarattığı şeyleri, yaratılış maksatlarına göre düzenlemesi anlamına geldiğini belirtmiştir.¹⁷⁷

Kur’ân-ı Ker’îm’de yaratma ile ilgili olarak;

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ...

“O, yarattığı her şeyi en güzel şekilde yaratmıştır...”¹⁷⁸

buyrulurken, mahlûku yaratmanın yanında ona düzen verilerek en güzel hâle getirildiği, böylece bütün cüzleri arasında tam bir uyum sağlandığı ifade edilmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁶ el-Şinkîfî, Muhammed Emin b. Muhammed Muhtâr el-Ceknî, *Edvâü'l-Beyân fî İzâh'il-Kur'âni bi'l-Kur'ân*, Kâhire, Mektebetü ibn Teymiyye, 1992, s. 176.

¹⁷⁷ el-Mâturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, C. V, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle Nâşirün, 2004, s. 438

¹⁷⁸ Secde, 32/7.

¹⁷⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedai'u't-Tefsir*, C. III, Dammam, Dâru İbn Cevziyye, h.1427. s.291.

3- Üçüncü Âyet: Ölçü İle Takdîr Etme ve Yol Gösterme

a) *Takdîr (التقدير) Kavramı*

Âyette geçen قَدَرَ (Kaddera) kelimesini, Kisâi, Ali b. Ebî Tâlib ve Sülemî قَدَرَ (Kadera) şeklinde şeddesiz okunmuşlardır.¹⁸⁰

ق - د - ر maddesi, tüm kullanımlarıyla Kur'ân'da 132 defa geçmekte, 103 âyette de Allah'a nisbet edilmektedir. Bunlardan 70'ten fazlası isim, geriye kalanı da fiil şeklindedir. En çok kullanılan kalıbı, sıfat-ı müşebbehe olan قَدِير (kadîr) vezni olup Allah'ın her şeye gücü yettiğini ifade etmektedir. İsim olarak kullanıldığı yerlerde, azâmet, şeref, kemiyet, nicelik, sınır, ölçü, güç, miktar mânâlarına gelmektedir.¹⁸¹

“Kadera” fiili ise sözlükte, insan için kullanıldığında bir şeyi yapmaya elverişli olma mânâsına, Allah için kullanıldığında ise O'ndan aciziyeti nefyetmek mânâsına gelmektedir. Lafız olarak Allah dışındaki bir varlık hakkında kullanılabilir ancak mutlak bir sûrette kullanılması düşünülemez. Çünkü herhangi bir şeye güç yetirebilen bir varlık başka bir konuda aciz kalacaktır. Ancak Allah (c.c) hiçbir yönden aciz değildir.¹⁸² Bunun yanında bir şeyin miktarını belirleme, kıymetini bilme ve bir işi düzenleme noktasında düşünme ve tefekkür etme mânâlarına gelmektedir.¹⁸³

“Kaddera” kelimesi de, bir işi düzenlemede gerekli şeyleri hazırlamak ve düşünmek, bir şeyin miktarını belirlemek, ayarlamak, bir şeye hükmetmek, karar vermek ve ölçüyle yapmak anlamlarına gelmektedir.¹⁸⁴ Aşağıdaki âyetler bu kelimenin kullanımına örnektir:

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا

“O (Allah) ki, göklerin ve yerin mülkiyeti O'na aittir. O, çocuk edinmemiştir ve mülkünde hiçbir ortağı da bulunmamaktadır. Her şeyi yaratmış ve belli bir ölçüye göre düzenlemiştir.”¹⁸⁵

إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ {18} فَقَبَّلَ كَيْفَ قَدَّرَ {19}

“O düşündü ve karar verdi. Kahrolasınca nasıl da karar verdi.”¹⁸⁶

¹⁸⁰ Abdüllâtîf el-Hatîb, a.g.e., 386.

¹⁸¹ Mahmut Çanga. a.g.e., 381-383; Bekir Topaloğlu, “Kudret”, *DİA*, XXVI, 316.

¹⁸² Râğîb el-İsfehânî, a.g.e., 657-658.

¹⁸³ Luis Malûf, *el-Müncid fi'l-Lüğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, Beyrût, Dâru'l-Meşrik, 2000, s.1129.

¹⁸⁴ Nassar Seyyid Ahmed vd., a.g.e., 718.

¹⁸⁵ Furkân, 25/2.

¹⁸⁶ Müddessir, 74/18-19.

b) Hidâyet (الهداية) Kavramı

Hidâyet kelimesi ه - د - ي kökünden mastar olup, Kur'ân'da bu kökte kullanılan kelime sayısı 317'dir.¹⁸⁷ Lügat mânâsı, iyilik maksadıyla yapılan yol göstermedir. "Hediye" (الهدية) lafzı da buradan gelir.¹⁸⁸ Terim olarak, "Allah'ın kitap ve peygamberleri vâsıtasıyla insanlara doğru yolu göstermesi ve onları bu yola ulaştırması demektir. Allah, kendisini bu vasfından dolayı "Hâdi" olarak isimlendirmiştir.¹⁸⁹

Hidâyet kavramı, âyetlerdeki kullanım sayısından da anlaşılacağı gibi Kur'ân-ı Kerîm'in en temel ve en önemli kavramlarından biridir. Kur'ân'ı incelediğimizde bütün peygamberlerin ve ilâhî mesajların, insanları hidâyete yani onları kurtuluşa götürecek en doğru yola erişirme amacıyla gönderildiğini görmekteyiz. İnsanoğlunun cennetten çıkarılıp dünyaya indirilmesini konu edinen aşağıdaki âyet, bu ifadeyi doğrulamaktadır:

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

"Dedik ki: "Hepiniz oradan inin. Size benden bir hidâyet geldiği zaman, kim benim hidâyetime uyarsa, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."¹⁹⁰

Bununla birlikte Kur'ân'ın açılışı ve en önemli sûrelerinden biri olan Fatihâ Sûresi'nde, yapılan tek dua hidâyettir. Bakara Sûresi'nin hemen girişinde de bu duaya icabet sadedinde olan, "İçindekilerde şüphe olmayan bu kitap, takva sahipleri için hidâyettir" ifadesi yer almaktadır.¹⁹¹

Râğıb, Allah'ın insana hidâyet vermesini 4 kategoride ele almıştır.¹⁹²

-Birincisi: Akıl, zeka sahibi mükellefleri ve her canlının yaratılışına göre aldığı zorunlu yeteneklere sahip olan canlıları kapsayan hidâyettir. Aşağıdaki âyet buna örnektir:

قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى

"(Mûsâ) dedi ki: Bizim Rabbimiz her varlığa yaratılışını veren ve sonra ona yolunu gösterendir."¹⁹³

¹⁸⁷ Muhammed Fuâd Abdulbâki, a.g.e., 531-536.

¹⁸⁸ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 835,

¹⁸⁹ Fikret Karaman vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, İstanbul, DİB. Y., 2009, s. 228.

¹⁹⁰ Bakara, 2/38.

¹⁹¹ Bkz. Fatihâ, 1/6; Bakara, 2/2.

¹⁹² Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 835-836

¹⁹³ Tâ-Hâ, 20/50.

-İkincisi: Allah'ın, Peygamberlerin dilleriyle ve indirdiği vahiylerle yaptığı davet şeklindeki hidâyettir. Aşağıdaki âyet bu kullanıma örnektir:

وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ

“Onları, emrimizle hidâyete yönelten önderler kıldık ve onlara hayırlı olan fiilleri, namazı dosdoğru kılmayı ve zekâtı vermeyi vahyettik. Onlar bize ibadet edenlerdi.”¹⁹⁴

-Üçüncü hidâyet şekli: Hidâyete ulaşmayı arzulayanları muvaffak kılmaktır. Aşağıdaki âyet buna örnektir.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنْابَ

“İnkâr edenler, 'Ona Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!' derler. De ki: “Doğrusu, Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de hidâyete erdirir.”¹⁹⁵

Bu âyette ve benzeri âyetlerde¹⁹⁶ geçen Allah'ın dilediği kişiyi direk saptırma ifadesi ilk bakışta insan iradesini nefyeyiyor şeklinde gözükse de Kur'an'ın geneli göz önüne alındığında bunun kastedilmediği açıktır. Yüce Allah, bütün insanları doğru yola ulaştırmak için peygamberler göndermiş ve vahiyler indirmiştir. Ancak insanlar kendi irâdeleri ile bu davete karşı çıktıklarında Allah da onların kalplerine hidâyete vermeyi dilememiş, onları zorlamamış ve kendi sapıklıklarında bırakmıştır. Bu mânâda Allah'ın sapıklıkta bıraktığını kimse hidâyete erdiremez. Yukardaki âyetin belirttiği gibi kim de Rabbine yönelir ve hidâyete ulaşmayı arzu ederse Allah da onu doğru yola ulaştırmayı diler ve hidâyete verir.¹⁹⁷

-Dördüncüsü ise: Yüce Allah'ın Âhirette cennete ulaştırmasıdır. Buna örnek olarak da şu âyet verilmektedir:

..وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ..

“Derler ki: 'Bizleri bu (nimetlere) ulaştıran Allah'a hamdolsun. Eğer Allah bizlere hidâyete vermeseydi asla doğru yola ulaşamazdık.’”¹⁹⁸

Râğıb bu dört maddenin birbirleriyle bağlantılı olduğunu, örneğin dördüncüsünün gerçekleşebilmesi için diğer üçünün gerçekleşmiş olması gerektiğini söylemektedir.¹⁹⁹

¹⁹⁴ Ankebût, 29/69.

¹⁹⁵ Râd, 13/27.

¹⁹⁶ Bkz. A'râf,39/178; Fâtır,35/8; Müddessir,74/31

¹⁹⁷ Süleyman Ateş, “Hidâyete”, *Kur'an Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul, Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfı, t.y., s. 354.

¹⁹⁸ A'râf, 7/43.

¹⁹⁹ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 836.

c) Üçüncü Âyetin Tefsiri

Üçüncü âyet olan “Takdîr etti ve yol gösterdi.” âyetiyle ilgili olarak birden fazla görüş zikredilmiştir. Öncelikle şunu belirtelim ki “Kaddera” kelimesini şeddeli okuyanlar, Onu tefîl vezninden yani تقدير (Takdîr) kelimesinden türetmekte ve yaratılan her şeyi düzenleme mânâsı vermektedirler.²⁰⁰ “Kadera” şeklinde şeddesiz okuyanlar ise kelimeyi قدرة (Kudret) mânâsında almakta ve Allah'ın her şeyi kudretiyle kuşattığı mânâsı vermektedirler.²⁰¹

Râzî, âyetteki “Kaddera” (Takdîr etti) kelimesinin ciltler dolusu kitaplarla ifade edilebilecek kadar geniş bir mânâyâ sahip olduğunu bildirmektedir. Bu kelimenin, kendilerine özgü zâtları ve sıfatları itibâriyle bütün mahlûkâtı kapsadığını, Yüce Allah'ın, gökleri, yıldızları, dört ana elementi, madenleri, bitkileri, hayvanları ve insanları özel ölçülerde takdîr ettiğini ve her biri için bir kalma süresi, bir takım nitelikler, renkler, tatlar, kokular, olumlu ve olumsuz özellikler belirlediğini bildirmiştir.²⁰²

Müfessirlerin bir kısmı ise, bu âyetin bebeğin anne karnında dokuz ay kalması ve sonrada Allah'ın onu rahimden çıkışa ulaştırması aynı zamanda erkek ve dişinin çocuk doğurma maksadıyla birbirlerine varması mânâlarına geldiğini belirtmektedirler.²⁰³

Bunun yanında “Hedâ” (هدى) kelimesinden kastedilen şeyin, her canlıyı ona uygun olan biçimde düzenledikten sonra ondan istifade edileceği şekilde yön verme veya insanları, (tercihlerine göre) saâdete veya mutsuzluğa götürme, hayvanları da beslenmeye yöneltme olduğu söylenmiştir.²⁰⁴

²⁰⁰ O, Her şeyi yaratmış ve ölçü ile düzenlemiştir" (Furkan,25/2) âyeti "Takdîr" kelimesinin bu kullanımına örnektir.

²⁰¹ el-Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n-Nihâye*, C. VII, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011, s.437.

²⁰² Râzî, a.g.e., XXXI, 140.

²⁰³ Mukâtil b. Süleymân, Ebu'l-Hasen el-Ezdî el-Belhî, *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân*, C. III, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, s. 476; Taberî, a.g.e., XXIV, 312; Kaysî, a.g.e., VII, 437; el-Mâverdî, Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Basri, *en-Nüket ve'l-Uyûn Tefsiru'l-Maverdî*, C. VI, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007, s. 252; es-Sem'ânî, Ebu'l-Muzâffer, *Tefsiru'l-Kur'ân*, thk. Ebu Bilâl Ğânim b. Abbâs İbn Ğânim, C. VI, Riyâd, Dâru'l-Vatan, 1997, ss. 207-208; en-Nisâbûrî, Nizâmuddîn Hasan b. Muhammed b. Hüseyin, *Tefsiru Ğarâibu'l-Kur'ân ve Reğâibu'l-Furkân*, C. VI, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996, s. 483; Kurtubî, a.g.e, XXII, 223; Ebu Hayyan el Endülûsî, Muhammed b. Yusuf Şehrbabi, *Tefsiru Bahru'l-Muhît*, thk. İbrahim Şemseddin, C. VIII, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007, s. 453; Âlûsî, a.g.e, XV, 316.

²⁰⁴ Zemaşerî, a.g.e., VI, 357; en-Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, C. III, Beyrut, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 2998, s. 630; İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 379; Saîd Havvâ, a.g.e., XI, 6478; es-Sâbûnî, Muhammed Alî, *Safvetü't-Tefâsir*, C. III, Beyrut, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1981, s. 548; Vehbe Zuhayli, a.g.e., XV, 567.

4- Dördüncü ve Beşinci Âyetler: Otlığı Çıkarma ve Kurutma

a) *الغُثَاءُ (Güsâ') ve الْأَحْوَى (Ahvâ) Kelimeleri*

غُثَاءُ kelimesi sözlükte, kuruduktan sonra selin sürükleyip kenara attığı kurumuş ekin, ot mânâsına gelmektedir.²⁰⁵ Kur'ân'da toplam iki âyette²⁰⁶ geçen bu kelime, geçtiği diğer âyette²⁰⁷ Allah'ın helak ettiği kavmi, kuru yaprak gibi zerrelere ayırması anlamındadır.²⁰⁸

أَحْوَى lafzı ise, eskime ve çürümeden dolayı siyah olmak demektir. Âyet-i kerîmede غُثَاءُ kelimesine sıfat olmaktadır. Bunun yanında koyuluğu fazla olan ve siyaha yaklaşan yeşil renk için de bu kelime kullanılmaktadır. Bu durumda âyetin mânâsı, takdîm yapılarak “Yemyeşil ekinleri çıkardı sonra da kupkuru bir hale getirdi.” şeklinde olur ve أَحْوَى lafzı, âyetteki الْمَرْعَى (Mer'â) kelimesinin zamirine hâl olmuş olur.²⁰⁹

b) *Âyetlerin Tefsiri*

Yüce Allah, tesbîh emrinden sonra kendisinin her şeyi yarattığını ve düzenlediğini, her şeyi bir ölçü ile düzene koyup yol gösterdiğini ifade ettikten sonra, bu âyette de bütün ekinleri, bitkileri, otları (ölü topraktan) çıkardığını ve sonra bunların hepsini kararmış, kurumuş bir hale getirdiğini ifade etmektedir. Bu durum, yüce Allah'ın kudret ve yüceliğini bir defa daha ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bitkilerin, ekinlerin bir süre sonra çürüyüp dağılması, zımnen dünya hayatının geçiciliğine işaret etmektedir.²¹⁰ Bunun yanında Elmalılı, bu âyetin, sel sularının sürüklediği kurumuş bitkilerin, zamanla yer altında taş kömürü oluşturduğuna işaret ettiğini belirtmektedir.²¹¹ Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, bu tür mânâlar Kur'ân'ın temel mânâları olmayıp, Peygamberimiz ve ashâb tarafından da bu âyet bu şekilde anlaşılmamıştır. İlkbaharda yeşeren otların bir süre sonra kuruyup çerçöp olması, insan hayatı ve dünyanın da geçici olduğuna ve bir gün son bulacağına işaret etmektedir.²¹²

²⁰⁵ el-Ferâhidî, Ebû Abdurrahman Halîl b. Ahmed b. Amr, *Kitâbü'l-Ayn Müretteben alâ Hurûfi'l-Mucem*, Lübnan, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003, s. 267; Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yusuf b. Abdu'd-Dâim, thk. Muhammed Tuncî, *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsiri Eşrâfi'l-Elfâz*, C. III, Lübnan, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993, s. 152.

²⁰⁶ Mahmut Çanga. a.g.e., 346.

²⁰⁷ Mü'minûn, 25/41

²⁰⁸ el-Cürcanî, Abdulkâhir b. Abdurrahman, *Dercü'd-Dürer fî Tefsiri'l-Âyi ve's-Süver*, C. I, Medîne, Mecellet'ül-Hikme, 2008, s. 266.

²⁰⁹ el-Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'ân*, C. III, 3.b., Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1983, s. 256; Nisâbü'rî, a.g.e, 484; Taberî, a.g.e., XXIV, 314; Râzî, a.g.e., XXXI, 141; Zemahşerî, a.g.e., VI, 357;

²¹⁰ Süremizin 16 ve 17. âyetlerinde bu durum detaylı bir şekilde de beyân edilecektir.

²¹¹ Elmalılı, a.g.e., IX, 147.

²¹² Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, C. V, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989, 421-422.

III- 6-8. ÂYETLER: RASÛLE VERİLEN DESTEK

A- METİN, MEÂL VE ÖZET

سَنُفَرِّقُكَ فَلَا تَنْسَى {6} إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى {7} وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَى {8}

6- Sana okutacağız ve sen unutmayacaksın.

7- Ancak Allah'ın dilediği müstesna. Gerçekten O, gizli ve açık olanı bilir.

8- Sana en kolay olana ulaşmayı kolaylaştıracacağız.

İlk beş âyette, en yüce olan Rabbi tesbîh etme emri verildikten ve tevhîde delâlet eden bütün mahlûkâtı, O'nun yaratıp ve düzenlediği konusu işlendikten sonra, vahyin ilk muhâtabı olan Peygamber Efendimiz'i motive etme ve ona destek olma sadedinde olan bu âyetlere geçilmiştir. A'lâ Sûresi'nin nüzûlü bahsinde değindiğimiz gibi bu sûre, ilk inen sûreler arasında bulunmaktadır. Dolayısıyla peygamberimizin vahye alışma sürecinin devam ettiği dönemin içinde inmiş olmaktadır. Bu sebeple onu teskîn etmek, kafasındaki soru işaretlerini ve endişelerini ortadan kaldırmak için vahyi unutmayacağı ve ona kolaylığın sağlanacağı belirtilmiştir.

B- ÂYETLERİN TEFSİRİ

1- Altıncı Âyet: Vahyi Unutma Endişesinin Giderilmesi

a) القراءة (Kıraat) ve النسيان (Nisyan) Kelimeleri

ق - ر - ا maddesinin sözlükteki temel kullanımlarından biri, قرأت المرأت (Karaat'il-Mer'etu) şeklinde olup kadının hayız görmesi anlamına gelir. قُرَأَ (Kur') kelimesi, kadının temizlikten hayza girmesi anlamında kullanılmıştır. Bu sebeple hem temizlik hem de hayız hallerini anlam olarak barındıran bir kelimedir. Bakara Sûresi'nin 228. âyetinde²¹³ geçen قُرُوءٍ ثَلَاثَةً (Selâsete Kurû') ifadesi de, üç defa temizlikten hayız haline girme mânâsına gelmektedir. Dilcilerin bu kelimeye "Toplama, bir araya getirme" mânâsı vermelerinin temelinde de قُرَأَ (Kur') lafzının, temizlik ile hayız dönemlerini bir arada ifade etmesi vardır. Ancak bu kelime her tür toplama mânâsı için kullanılmaz. Örneğin, قرأت القوم (Kara'tü'-Kavme) yani "Kavmi topladım" denilmez.²¹⁴

²¹³ وَأَمَّا الْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ "Boşanmış kadınlar, üç hayız hâli süresi boyunca kendilerini gözetirler."

²¹⁴ Râğîb el-İsfehânî, a.g.e., 668.

Bununla beraber قرأ - يقرأ - قراءة (karae- yakrau- kirâet) “okumak, telaffuz etmek” mânâsına gelmektedir. Bu kelimenin temelinde de ق - ر - ا maddesinde ki “toplama” mânâsı vardır. Çünkü okuma fiili aslında harfleri ve kelimeleri birbirine bitiştirmek, bir araya getirmek demektir. İf'âl babında olan أَقْرَأُ (Akrae) de okutmak demektir. Bunun yanında قرآن (Kur'ân) kelimesi غفران (Ġufran) vezninde olup aynı kökten gelen bir mastardır. Yüce kitabımıza bu ismin verilmesinin sebebi de, Kur'ân'ın; kıssaları, emirleri, nehiyleri, vaadleri, tehditleri, âyetleri ve sûreleri bir araya getirmesi ve birbirine bitiştirmesidir.²¹⁵ Bununla birlikte mânâsının “okuma” veya “açıklama” olduğuna dair görüşler bulunmakta ayrıca “Kur'ân” kelimesinin bu kökten gelmeyip Tevrat ve İncil gibi özel bir isim olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.²¹⁶ أَقْرَأُ (ikra=oku) emriyle²¹⁷ indirilmeye başlanan Kur'ân-ı Kerîm'de أ - ق - ر - ا kökünden türetilen 88 kelime bulunmaktadır.²¹⁸

“Nisyan” lafzı ise ن - س - ي kökünden türetilmiş olup, akılda mahfuz olan bir şeyin kaybolması ve gizlenmesi mânâsında “hatırlama” fiillinin zıddıdır.²¹⁹ Kur'ân'da 45 kez geçen²²⁰ bu kelimeyi Râğıb, üç kategoride toplamaktadır. Birincisi hafıza (kalp) zayıflığından unutma, ikincisi gafletten, üçüncüsü de kasti olarak unutmadır. Allah'ın insanı azarlamasına sebep olan unutma, üçüncü türde olmaktadır.²²¹ Bunun yanında “nisyan” kelimesi bazı âyetlerde Allah için kullanılmıştır. Aşağıdaki âyet buna örnektir:

الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ

“Onlar, dinlerini eğlence ve oyun edinmişlerdi ve dünya hayatı onları aldatmıştı. Onlar, bu günleriyle karşılaşacaklarını unuttukları ve bizim âyetlerimizi ısrarla inkar ettikleri gibi, biz de bugün onları unutacağız.”²²²

Âyetteki “Nisyan” ile kastedilen şey, O'nun kâfirleri ateşte terketmesi, onları önemsememesi ve ateşten çıkarmaması mânâlarına gelmektedir.²²³ Bu âyette ve benzeri âyetlerde²²⁴ Allah'a nisbet edilen “Unutma”, terketmeyi mecâzi şekilde ifade etmektedir.²²⁵

²¹⁵ İbn Manzûr, a.g.e., V, 3563.

²¹⁶ Abdülhamit Birışık “Kur'ân”, *DİA*, XXVI, 383.

²¹⁷ Bkz. Alak, 96/1.

²¹⁸ Muhammed Fuâd Abdulbâki, a.g.e., 539-540

²¹⁹ Muhammed Hasan H. Cebel, *Mu'cemu'l-İştinkâkiyyi'l-Müessalî li Elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerîm*, C. IV, Kâhire, Mektebetü'l-Âdâb, 2010, s.2184 .

²²⁰ Mahmut Çanga. a.g.e., 507.

²²¹ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 803.

²²² A'râf, 7/51.

²²³ Âlimler heyeti, *Tefsiru'l-Vasît*, C. III, Kahire, Matbaatü Mushafi's-Şerîf, 1992, s. 1434.

²²⁴ Bkz. Secde, 32/14; Tevbe, 9/67.

²²⁵ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 803.

b) Altıncı Âyetin Tefsiri

Hiz. Peygamber'in vahye alışma süreci içerisinde olduğu ilk dönemlerde indirilen âyetleri unutmaktan korktuğu için onları aceleyle tekrarlamaya çalıştığını bilmekteyiz. Aşağıda zikredeceğimiz âyetler buna delil teşkil etmektedir:

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ {16} إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ {17} فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ {18} ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ {19}

“Onu (hıfz etmek, kavramak için) aceleyle dilini hareket ettirme. Şüphesiz, onu toplamak ve onu okumak bize aittir. O halde, onu okuduğumuz zaman, sen de onun okunuşunu izle. Sonra muhakkak onu açıklamak da bize düşer.”²²⁶

فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلِ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

“Gerçek hükümdar olan Allah ne yücedir! (Ey Muhammed!) Sana vahyi tamamlanmadan Kur’ân’ı (okumada) acele etme ve: 'Rabbim! İlmimi artır! de.’”²²⁷

Sûremizin “Sana okutacağız ve sen unutmayacaksın.” meâlindeki âyeti de Allah Rasûlü'nün, indirildiği sırada vahyi muhafaza edememe noktasında duyduğu endişelerin izale edilmesi noktasında önemli yere sahiptir.

Kur’ân-ı Kerîm'in indirilişi bir mûcize olduğu gibi, her âyetin Peygamber Efendimiz'e ezberletilmesi de ayrı bir mûcizedir. Böylelikle, Allah Rasûlü'nün kendisine okunan bir kelimeyi unutarak yerine aynı anlama gelecek başka bir kelimeyi bile söylemesi ihtimal dairesinden çıkarılmıştır. İndirilen vahyin unutulmayacağı şeklinde verilen bu vadin, geleceği kapsaması ve gerçekten de unutmamanın vuku bulmaması da ayrı bir mûcize olmuştur. Bundan dolayı âyetteki “okutmak”tan kastedilen şeyin yazılan şeyi okutmak değil ezberden okutmak olduğu anlaşılmaktadır.²²⁸

Âyetimizdeki تَسَىٰ (tensâ) kelimesinin “unutma!” mânâsında yasaklama olduğu ve kelimedeki son harfin de İşba' yani kafiye için dolgu ögesi olarak uzatılması²²⁹ maksadıyla getirildiği görüşü de zikredilmiştir. Ancak bu görüş, irade dışı bir şeyi nehyetme olacağı için eleştirilmiştir. Bu âyetten sonra peygamberin hiçbir şeyi unutmaması, ona Allah tarafından verilen bir müjde olmuştur.²³⁰

²²⁶ Kıyâme, 75/16-19.

²²⁷ Tâ-Hâ, 20/114.

²²⁸ Ömer Çelik, *Hakkın Daveti Kur’ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri*, C. V, İstanbul, Erkam Yayınları, 2013, s. 433.

²²⁹ İsmail Durmuş “Hazif”, *DİA*, XVII, 123.

²³⁰ İbn Âdil, Ebu Hafis Ömer b. Ali ed-Dîmaşkî el-Hanbelî, *el-Lübâb fi ulûmi'l-Kitâb*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd, C. XX, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998, s. 278.

2- Yedinci Âyet: Allah'ın Dilemesi, Gizli ve Açık Olanı Bilmesi

a) Dileme (المشيئة) Kavramı

مشيئة (Şâe, Yeşâu, Şey'en, Meşîeten) kelimesi irade etmek demektir.²³¹ İsim olarak, bilinmeye ve kendisi hakkında bilgi verilmeye elverişli olan ne varsa ona شَيْءٌ denilmektedir. Çoğulu أشياء (Eşya) dır.²³² Kur'ân'da her iki mânâda 519 defa geçmektedir.²³³

Râğıb, bazı kelâmcıların “Meşîet”i, Allah'ın var etmesi, insanların da isabet etmesi olarak tanımladığını belirtmektedir. Bu yönüyle “meşiet”, “irade” kavramından farklı bir boyut kazanmaktadır. Allah'ın bir şey hakkındaki meşîeti, o şeyin var olmasını gerektirirken, irade ettiğinde o şeyin var olması gerekli değildir. Yani meşîet, sadece mevcut olan şeyler için kullanılır. Diğer fark ise şudur: İnsan irâdesi, Allah'ın irâdesinden önce olabilirken, insanın meşîeti, Allah'ın meşîetine bağlıdır.²³⁴ Aşağıdaki âyet buna örnektir:

وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilen, hüküm ve hikmet sahibi olandır.”²³⁵

Bu ve benzeri âyetler, insanların inkâr etme iradelerini var etme kudretine bile sahip olmadıklarını, Allah'ın onlara bu imkânı verdiğini belirtmektedir. Ancak bu durum onların küfretme tercihlerini ortadan kaldırmamaktadır.²³⁶

İrâde ve meşîet arasındaki bu farklar, meşîetin tekvînî, yani yaratma ile ilgili olduğunu, iradenin de teşriî yani hüküm koyma ile alakalı olduğunu göstermektedir.²³⁷ Bununla birlikte meşîet ile ilgili âyetler, Allah'ın mutlak özgürlüğü, cömertliği, rızık, mülk ve çocuk vermesi, affetmesi, insana bilmediğini öğretmesi, yardımı, yaratması, rahmeti, arındırması, imânâ ve hidâyete ulaştırması gibi konuları işlemiştir.²³⁸

²³¹ Fîruzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakûb b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 8.b., Beyrut, Müessesetü'r Risâle, 2005, s. 44.

²³² Muhammed İsmâil İbrâhim, *Mu'cemu'l-Elfâzı ve'l-A'lâmi'l-Kur'âniyye*, Kahire, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ty., s. 279.

²³³ Mahmut Çanga. a.g.e., 272.

²³⁴ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 803.

²³⁵ İnsan, 76/30.

²³⁶ İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğâlib el-Endülûsî, *el-Muharrerü'l-Vecîz ft Tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz*, C. V, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001, s. 415

²³⁷ Arif AYTEKİN, *Kur'ân'da İrâde ve Meşîet*, İstanbul, Bereket Y., 2013, s. 15

²³⁸ Hayati Hökelekli, Mustafa Çağrı, “İrâde”, *DİA*, XXII, 381.

b) Yedinci Âyetin Tefsiri

“Ancak Allah'ın dilediği müstesna. Gerçekten O, gizli ve açık olanı bilir.” meâlindeki âyetimizde Yüce Allah, bir önceki âyette ifade edilen “Sana okutacağız ve sen unutmayacaksın” buyruğuna bir istisna getirmektedir. Zahiren “Eğer Allah dilerse indirilen vahyin bazı âyetlerini unutabilirsin” şeklinde bir mânâ ortaya çıkmaktadır. Müfessirler bu âyet hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.

Klasik tefsir kitaplarında bu âyetin neshe işaret ettiği görüşünün öne çıktığını görmekteyiz.²³⁹ Âlimler arasında tartışmalı bir yere sahip olan nesh teorisinin çeşitli lafızlarla birden fazla tanımı yapılmıştır. Bu tanımlamaların tâbiîn döneminden sonra yapılmaya başlandığı tahmin edilmektedir. Nesh olayı, Kur’ân-ı Ker’im’de emir ve nehy ihtiva eden hükümlerden bazılarının kaldırıldığı veya başka hükümlerle değiştirildiği kabulüne dayanmaktadır. Neshi kabul eden âlimler, delil olarak gördükleri âyetlerin²⁴⁰ yanında, bunun insanlığın eğitiminde ve İslâm'ın uygulanabilirliği noktasında bir kolaylık olduğunu kabul ederler. Bu kanaatte olanlar çoğunluktadır. Neshi kabul etmeyenler ise konu ile ilgili âyetlerin, Hz. Muhammed'den (a.s) önceki dinlerin kaldırıldığını ifade eden âyetler olduğunu ve Kur’ân'da neshin olmadığını kendi delilleriyle savunmaktadırlar.²⁴¹

Kimi müfessirler de bu âyetin tefsirinde nesh görüşünü zikretmekle beraber diğer yorumlara da yer vermişlerdir.²⁴²

Âyetin neshe işaret ettiği görüşünü reddedenlerin başında ise Ferrâ gelmektedir.²⁴³ Kendisi âyette geçen istisnayı aşağıda zikredeceğimiz âyetle açıklamıştır:

وَأَمَّا الَّذِينَ سَعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْدُودٍ

“Mutluluğa eriştirilenlere gelince, onlar cennettedirler. Rabbinin dilemesi dışında gökler ve yer var oldukça orada kalıcıdırlar. (Bu) kesintisi olmayan bir lütuftur.”²⁴⁴

²³⁹ Bkz. Zemahşerî, a.g.e., VI, 357; el-Beyzâvî, Kâdî Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, C. III, Beyrut, Dâru'r-Reşîd, 2000, s. 524; el-Mahallî, Celâleddîn Muhammed b. Ahmed; Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebû Bekir, *Tefsiru'l-Celâleyn*, 13.b., Dimeşk, Dâru İbn Kesîr, 2008, s. 591.

²⁴⁰ Bkz. Bakara, 2/106; Nahl, 16/101.

²⁴¹ Remzi Kaya, *Kur'ân'da Nesih*, Bursa, Furkan Ofset, 2001, ss. 25-26.

²⁴² Taberî, a.g.e., XXIV, 316; Tabersî, Ebû Alî Eminüddîn Fazl b. Hasan b. Fazl, *Mecmeu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'ân*, C. II, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997, s. 260; Râzî, a.g.e., XXXI, 142-143; Kurtubî, a.g.e., XXII, 227; Şevkânî, a.g.e., V, 565; İbni Âşûr, a.g.e., XXX, 280-281.

²⁴³ Ferrâ, a.g.e., C. III, 256.

²⁴⁴ Hûd, 11/108.

Görüldüğü gibi Yüce Allah bu âyette, cennette ebedi kalmayı kendi meşfeti koşuluna bağlamaktadır. Ancak Kur'ân'daki başka âyetlerden biliyoruz ki cennette mü'minlere ebedi bir hayat bahşedilecektir.²⁴⁵ Bu durumda Rabbimizin aksine de gücü yetmesine rağmen, yaptığı vaâde muhalefet etmeyeceğinden dolayı cennetteki hayata son vermeyi dilemeyeceği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde bu âyetin ifade ettiği gibi, Yüce Allah elçisine âyetlerini okutmuş sonrasında da Rasulü, Allah'ın iradesi ve desteğiyle bu âyetlerin hiç birini unutmamıştır. Hz. Peygamber'e bazı âyetlerin unutturulduğuna dair bir takım rivâyetler varid olmuştur ancak bunlar ahad haberlerdir ve bu konuda bir delil teşkîl etmemektedir.²⁴⁶ Muhammed Esed de bu âyetin neshe işaret etmediğine ve bu ifadelerin sadece peygambere özgü değil genel olarak da anlaşılabilmesine dair şunları söylemiştir:

“Klasik müfessirlere göre, yukarıdaki sözler özel olarak Hz. Peygamber'e yöneliktir ve bu nedenle, ona Kur'ân'ın öğretilmesini ve “Allah'ın [unutmasını] diledikleri hariç”, ondan hiçbir şeyin unutturulmayacağını kasdetmektedir. Bu istisna cümlecığı, o günden beri müfessirleri çok sıkıntıya sokmuştur, çünkü Hz. Peygamber'e Kur'ân'ı vahyeden Allah'ın Kur'ân'ın herhangi bir kısmını o'na unutturacağını düşünmek pek makul değildir. Bu nedenle, ilk dönemlerden günümüze kadar pek de tatminkar olmayan birçok açıklama getirilmiştir. En az tatminkar olanı da, her şaşkın Kur'ân yorumcusunun son olarak sığındığı “nesih doktrini” dir. (2:106, not 87'de bu doktrini kabul etmediğimi açıkladım.)

Ancak, yukarıdaki pasajın, görünürde Hz. Peygamber'e hitab etmesine rağmen, genel olarak insana yönelik olduğunu ve daha önceki Kur'ân vahyi ile -yani, 96. sûrenin ('Alak) ilk beş âyeti ve özellikle Allah'ın “ insana bilmediğini belletti”ğini söyleyen 3-5. âyetler ile- yakından bağlantılı bulunduğunu kabul edersek, sözkonusu yorum zorluğu ortadan kalkmış olur.”²⁴⁷

Âyetten anlaşılan “Allah dilerse sana unutturur” mânâsı, Yüce Allah'ı hiç bir şeyin aciz bırakamayacağını bir ifadesidir. Eğer unutturmaya dilerse buna da gücü yeter mânâsına gelir. Bu durumda bu istisna, Allah'ın iradesi karşısında hiç bir şeyin duramayacağını ve her şeye kâdir olduğunu belirtme amacıyla getirilmiştir.²⁴⁸ Bunun yanında, vahyin muhafaza altına alınmasına engel olmayacak şekilde Hz. Peygamber'in beşer olmasından kaynaklanan geçici ve küçük unutmalar yaşayabileceği anlamına geldiği de söylenmiştir.²⁴⁹

²⁴⁵ Bkz. Nisa, 4/57,122; Mâide, 5/119; Tevbe, 9/22,100, Kehf, 18/3; Teğâbun, 64/9; Talak, 65/11; Beyyine, 98/8.

²⁴⁶ Mâturidi, a.g.e., V, 439.

²⁴⁷ Muhammed Esed, *Kuran Mesajı: Meâl-Tefsir*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, 5.b., İstanbul, İşaret Yayınları, 2002, 1260-1261.

²⁴⁸ İbn Cüzey, Ebü'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbi, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, C. II, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995, s. 563; Âlimler heyeti, a.g.e., C. III, 1876.

²⁴⁹ Beyzâvî, a.g.e, III, 524; Ömer Çelik, a.g.e., C. V, 433; Hüseyin Taşçı, *Kur'ân'ı Ker'im'in Rivâyet ve Dirâyet Tefsiri*, İstanbul, Ravza Yayıncılık, 2015, s. 471-472.

Şimdi de yedinci âyetin son cümlesi olan “Gerçekten O, açık olanı ve gizli olanı bilir” ifadesini ve bu cümlede bulunan جهر (cehr) ve خفاء (hafâ) kelimelerini ele alalım.

جهر kelimesi sözlükte bir şeyi ilan etmek, açığa vurmak demektir.²⁵⁰ Bu, hem gözle görülebilen şeyleri açığa vurmak ve göstermek, hem de işitme ile ilgili olarak, sesleri açığa vurmak, gizli söylememek mânâlarında kullanılmaktadır.²⁵¹ Kur’ân’da 16 defa geçen bu kelime, âyetimizde de her iki mânâyı kapsayacak şekilde kullanılmıştır.²⁵²

خفاء isim olarak, gizli olan şey mânâsına gelirken, fiil olarak gizlenmek, gizli olmak demektir.²⁵³ Kur’ân-ı Ker’im’de tüm kipleriyle 34 kez kullanılan bu kelimenin, istif’âl bâbı olan استخفى (İstahfâ) kelimesi de aynı anlama gelmektedir. İf’âl bâbındaki kullanımı olan إخفاء (İhfa) ise bir şeyi gizlemek, örtmek mânâsında kullanılmıştır.²⁵⁴

Yüce Allah bu âyette, gizli veya açık her sözü ve ameli bildiğini belirterek, öncelikle peygamberimize içinde yaşadığı vahyi unutmama endişesini bildiği mesajını vermektedir. Onu böylelikle teskîn etmiş, indirilen vahyi asla unutmayacağı müjdesini vererek endişesini gidermiştir.²⁵⁵ Bu mânâyı ek olarak bazı müfessirler, âyetin neshle ilişkili olduğu yorumundan hareketle, kulları için en iyi olanı bilen Allah’ın neshde maslahat olduğuna hükmetmesi halinde Kur’ândaki bazı âyetleri neshedebileceği yorumunu yapmışlardır.²⁵⁶

Yukarıdaki âyet Hz. Peygamber’e bir takım mesajlar verdiği gibi bütün insanları kapsayan bir mânâyı hâizdir. Yüce Allah, kullarının açığa vurduğu ve gizlediği bütün fiilleri ve sözleri en ince ayrıntısına kadar bilmektedir. Aşağıdaki âyetin de ifade ettiği gibi göklerde ve yerde olan hiçbir şey Allah için gizli değildir.²⁵⁷

لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَىٰ {6} وَإِنْ تَجَهَّرْ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَىٰ {7}

“Göklerde, yerde, bu ikisinin arasında ve toprağın altında ne varsa hepsi O'nundur. Sözü açığa vursan da (gizlesen de birdir). O, gizliyi de ondan daha gizlisini de bilir.”²⁵⁸

²⁵⁰ el-Himyerî, Ebû Saîd Neşvân b. Saîd b. Sa’d b. Ebî Himyer b. Ubeydullâh, *Şemsü'l-'Ulûm ve Devâ'ü Kelâmi'l-'Arab mine'l-Külûm*, C. II, Dimeşk, Dâru'l-Fikr, 1999, s. 1202.

²⁵¹ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 208.

²⁵² Muhammed Fuâd Abdulbâki, a.g.e., 183.

²⁵³ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, C. I, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998, s.520.

²⁵⁴ Mahmut Çanga, a.g.e., 170.

²⁵⁵ Beyzâvî, a.g.e, C. III, 524; Muhammed b. Ömer Nevevî el-Câvî, *Merâh Lebîd li Keşfi Ma'nâ Kur'ânin Mecîd*, C. II, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997, s. 624.

²⁵⁶ Zemahşerî, a.g.e., VI, 358; Râzî, a.g.e., XXXI, 143.

²⁵⁷ Abdulhamîd Keşk, *Fî Rihâbi't-Tefsir*, C. XXX, y.y., el-Mektebetü'l-Mısıriyyi'l-Hadîs, y.t, s. 7957.

²⁵⁸ Tâ-Hâ, 20/6-7.

3- Sekizinci Âyet: Kolay Olana Muvaffak Kılma

a) اليُسْر (Yüsr) Kelimesi

Sözlükte isim olarak kolaylık, mastar olarak ise kolay olma anlamlarına gelen يَسْر (yüsr) kelimesi, zorluk mânâsına gelen عَسْر ('usr) kelimesinin zıddıdır.²⁵⁹ Bunun yanında hafif, yumuşak, hızlı mânâlarını ifade etme sûretiyle insanlar ve atlar için kullanılmıştır. يَسَار (yesâr) kelimesi sol el için kullanılırken, يَسْرُ (yeser) kadeh tokuşturma mânâsına gelmektedir. يُسْرُ (yüser) ise zengin, maddi durumu yerinde demektir. Bir kadın kolay doğum yapınca ona أُيْسِرَتْ (eyseret) denilmektedir.²⁶⁰

Kur'ân-ı Ker'im'de 44 defa geçen يَسْر (yüsr) kelimesinin yukarıdaki anlamlarının yanı sıra daha farklı mânâlarda da kullanıldığını görmekteyiz. Örneğin, aşağıdaki âyette olduğu gibi kelitemiz فَعِيل (fe'îl) vezninde kullanıldığı zaman “kolay olma” mânâsının yanında “az olma” mânâsına gelmektedir:

...وَنَزِدَاكَ كَيْلًا بَعْجِيرٍ ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ

“..ve bir deve yükü daha ilave ederiz. Bu (getirdiğimiz) az bir ölçek miktarıdır.”²⁶¹

Kur'ân'da üç yerde geçen الْمَيْسِر (meysir) kelimesi ise kumar mânâsında kullanılmıştır. Aşağıdaki âyet bunlardan bir tanesidir:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِنَّهُمْ لَكَبِيرٌ مِّنْ نَّفْعِهِمَا ..

“Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: “Onlarda hem büyük günah, hem insanlar için (bazı) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından daha büyüktür..”²⁶²

Kelitemizin tef'îl vezni olan تَيْسِير (Teyisîr) ise Kur'ân'da 11 defa geçmiş olup kolaylaştırmak, kolay kılmak mânâlarında kullanılmıştır.²⁶³ Aşağıdaki âyet buna örnektir:

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَكِّرٍ

“Andolsun biz Kur'ân'ı düşünülmesi, öğüt alınması için kolay kıldık. Yok mu düşünüp öğüt alan?”²⁶⁴

²⁵⁹ Hasan İzzeddîn el-Cemel, *Mu'cemun ve Tefsirun Luğaviyyun li-Kelimâti'l-Kur'ân*, C. V, Riyâd, el-Heyetü'l-Mısıriyyetü'l-'Ammetü li'l-Kitâb, 2003, s. 305.

²⁶⁰ Ferâhidî, a.g.e., C. IV, 411-412.

²⁶¹ Yûsuf, 12/65.

²⁶² Bakara,2/219; Diğer âyetler ise Mâide,5/90-91 âyetleridir.

²⁶³ Mahmut Çanga. a.g.e., 567

²⁶⁴ Kamer, 54/17,22,32,40.

b) Sekizinci Âyetin Tefsiri

“En kolay olana ulaşmayı sana kolaylaştıracamız” meâlindeki âyetimizle, Yüce Allah, risâlet sorumluluğu yüklediği elçisine destek vermeye ve onu yaşadığı sıkıntılardan yılmaması amacıyla motive etmeye devam etmektedir.

Âyetimizdeki *الْيُسْرَى* (el-yüsra) kelimesi, incelemesini yaptığımız *يسر* (yüsr) kelimesinin müennes ism-i tafdîl sîgâsı olup “en kolay olan” mânâsına gelmektedir. Hz. Peygamber’in iletileceği haber verilen bu en kolay olan şeyin ne olduğu ile ilgili bazı görüşler öne sürülmüştür. Başta Taberî olmak üzere bazı müfessirler, bunun hayırlı ameller ve bunları yapmanın kolaylaştırılması olduğunu söylerken;²⁶⁵ diğer müfessirlerimiz de bu âyetle ilgili şu görüşleri zikretmişlerdir: Birinci görüş, bu âyetin sûrenin altıncı âyeti olan *سَنُقْرُوكَ فَلَا تَنْسَى* (Sana okuyacağız ve sen unutmayacaksın) cümlesine atıf olduğuna dayanmaktadır. Buna göre yedinci âyette geçen *إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى* (O, açık olanı ve gizli olanı bilir) cümlesi ara cümledir. Böylelikle bu görüşe göre mânâ “Sana okuyacağız, sen unutmayacaksın ve seni Kur’ân’ı hıfzetme konusunda en kolay yola iletacağız.” şeklindedir. Bu mânâyâ göre risaletin ilk dönemleri olması hasebiyle peygamberimizin içinde yaşadığı peygamberlik görevini hakkıyla yerine getirebilme endişesini gidermek için verilen vahyi unutmayacağı müjdesine ek olarak bu âyetle kendisine risalet görevinin kolaylaştırılacağı müjdesi de verilmiş olmaktadır. Bir diğer görüşe göre ise âyetteki *الْيُسْرَى* “en kolay olan” şeyden kasıt, Hz. İbrahim’in dini olan, kolaylık ve hoşgörüyü dayanan hanîf İslam şeriatidir ve Hz. Peygamber’in bu şeriata iletileceği müjdesi verilmiştir. Üçüncü görüş, bu kelimedenden kastın cennet ve cennete götüren amellerin kolaylaştırılması olduğu şeklindedir.²⁶⁶

Bu görüşlerden en isabetli olanı kanaatimizce peygambere verilen risalet görevinin kolaylaştırılması görüşüdür. Meydânî’nin de ifade ettiği gibi bu âyet, Hz. Peygamber’i hazır hâle getirmeyi, onun için gerekli olan her şeyi yapmayı, eksik bırakmadan ve yılmadan tebliğini yapacağı dîni ve en kolay şeriata kapsayan bu risalet görevini taşımakla ilgili ihtiyaç duyduğu her konuda güç vererek ve yardım ederek onu desteklemeyi dile getirmektedir.²⁶⁷

²⁶⁵ Taberî, a.g.e., XXIV, 317; Kaysî, a.g.e., C. XII, 8210; İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, C. IX, 3.b., el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1984, s. 90; Faysal b. Abdulaziz b. Faysal, *Tevfîku'r-Rahman fî Durusi'l-Kur'ân*, C. IV, Büreyde-Riyad, Dâru'l-Ulyan-Dâru'l-Asime, 1996, s. 475.

²⁶⁶ Râzî, a.g.e., XXXI, 143-144; Kurtubî, a.g.e, XXII, 228-229; Neseî, a.g.e., III, 631; er-Res'anî, İzzeddin Abdürrezzak b. Rızkullah el-Hanbelî, *Rümûzu'l-Künûz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, C. VIII, Mekke, Mektebetü'l-Esedî li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2008, s. 591.

²⁶⁷ el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür*, C. I, Dimeşk, Dâru'l-Kalem, 2000, s. 455.

IV- 9-13. ÂYETLER: ÖĞÜT VERME GÖREVİ

A- METİN, MEÂL VE ÖZET

فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرَى {9} سَيَذَكِّرُ مَنْ يَخْشَى {10} وَيَنْجِبُهَا الْأَشْفَى {11} الَّذِي يَصْنَعُ النَّارَ الْكُبْرَى {12}
ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى {13}

- 9- O halde öğüt fayda verecekse eğer öğüt ver.
- 10- Korkacak olan öğüt alacaktır.
- 11- Asilikte ileri giden bedbaht kişi ise ondan sakınacaktır.
- 12- O en büyük ateşe girecektir.
- 13- Sonra orada ne ölecek ne de hayatta kalacaktır.

İlk beş âyette, her şeyi yaratan ve düzenleyen Yüce Rabbin tesbîhi emredildikten sonra, indirilen vahyin elçiye unutturulmayacağı ve ona kolaylık sağlanacağı müjdeleri verilmişti. Bu âyetlerde ise; özelde Hz. Peygamber, genelde de Allah'ın dini için çalışacak, bu yolda gayret gösterecek bütün mü'minler için tebliğ ve dâvet konusu ele alınmaktadır. Bu meselede Hz. Peygamber'e ve mü'minlere düşen şeyin zorlayarak bir şeyi kabul ettirmeye çalışmak değil, sadece öğüt vermek olduğu, bu öğütten kimlerin istifade edeceği, kimlerin ondan kaçınacağı ve öğütten kaçınanlara nasıl bir ceza verileceği bildirilmektedir.

B- ÂYETLERİN TEFSİRİ

1- Dokuzuncu Âyet: Öğüt Verme Emri

a) Zikr (الذِّكْر) Kavramı

ذَكَرَ (zekera- yezkuru- zikran- zukran) kelimesi lügatte, hatırlanacak bir şeyi hıfz etmek ve bir şeyin dile gelmesi mânâlarına gelmektedir. ذَكَرَ (deker) kelimesi de “zikr” kelimesinin formlarından biridir. Zikr kelimesi iftiâl babında değişikliğe uğramaktadır. İftiâl babında hem اذَكَرَ (izzekera), hem اذَكَرَ (iddeker), hem de اذَكَرَ (izdeker) şeklinde kullanılabilir. İlk iki örnekte iftiâl babının ت harfi idğam ile değişirken son örnekte idğamsız kalbolmuştur.²⁶⁸

²⁶⁸ İbn Manzûr, a.g.e., III, 1507.

Râğıb, zikri ikiye ayırmış ve kalbin zikri ve aklın zikri şeklinde kategorize etmiştir. Bunların her birini de, unutmadan dolayı zikr ve hafızada olduğu halde zikr şeklinde bölümlere ayırmıştır. Dil ile yapılan zikre örnek olarak; “Andolsun ki size içinde sizin için zikr bulunan bir kitap indirdik. Artık akletmeyecek misiniz?”²⁶⁹ âyetini, “Sâd. Zikir sahibi Kur’ân'a andolsun”²⁷⁰ âyetini ve benzer âyetleri²⁷¹ örnek göstermiştir. Kalp ve dilin ortak olduğu zikre örnek olarak da; “..babalarınızı andığınız gibi, hatta ondan daha kuvvetli bir şekilde Allah'ı anın..”²⁷² âyetini, “İnsanın üzerinden, henüz anılmaya değer bir şey olmadan önce uzun dönemden (dehrden) bir süre geçmemiş miydi?”²⁷³ âyetini ve benzer âyetleri²⁷⁴ getirmiştir. Bununla birlikte âyetlerde geçen²⁷⁵ ذَكْرَى (zikrâ) kelimesinin “zikr”den daha mübalağalı bir mânâ taşıdığını belirtmiştir.²⁷⁶

ذَكَرَ (zeker) kelimesi ise dışının zıttı mânâsında olup çoğulu ذُكُور (zükûr)’dur. Buna örnek olarak Kur’ân-ı Kerîm’de وَلَيْسَ الذَّكْرُ كَالْأُنثَى ²⁷⁷ ve وَيَهْبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ ²⁷⁸ ifadeleri bulunmaktadır.²⁷⁹

“Zikr” kelimesi bu mânâlar dışında 16 farklı anlamda kullanılmaktadır. Bunlar, itaat ve amel, hatırlatma/hatırlama, hıfz/koruma, şeref, öğüt verme, haber, vahiy, Kur’ân, Tevrat, levh-i mahfuz, beyan etme, tefekkür etme, namaz kılma ve namaz vakti mânâlarıdır.²⁸⁰

Kur’ân’da isim ve fiil formlarında toplamda 292 defa kullanılan²⁸¹ bu kavramın üzerinde ısrarla durulmuş, bireyin Allah’ı daima anması ve bunun yanında insanlara da hakkı hatırlatması ve öğüt vermesi istenmiştir.²⁸² Zikr, insanın Allah'a bağlılığını sağlayan ve tevhîdi muhafaza eden bir özelliğe sahiptir. Bununla beraber, insanın gönlüne huzur vermekte, dünya ve âhiret mutluluğuna ulaşmasına yardımcı olmaktadır.²⁸³

²⁶⁹ Enbiyâ, 21/10.

²⁷⁰ Sâd, 38/1.

²⁷¹ Bkz. Enbiyâ,21/24,50; Sâd,38/8; Zuhruf,43/44; Nahl,16/43; Kehf,18/63

²⁷² Bakara, 2/200.

²⁷³ İnsan, 76/1.

²⁷⁴ Bkz. Bakara, 2/198; Enbiyâ, 21/105; Meryem, 19/67; Ankebut, 29/45.

²⁷⁵ Bkz. Sâd, 38/43; Zâriyat, 51/55.

²⁷⁶ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 328-329.

²⁷⁷ “Erkek, kız gibi değildir.” Âl-i İmrân, 3/36.

²⁷⁸ “Dilediğine erkek bağışlar” Şûrâ, 42/49.

²⁷⁹ Muhammed Hasan Cebel, a.g.e., II, 718.

²⁸⁰ Mukâtil b. Süleymân, Ebu'l-Hasen, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dubai, Merkezü Cem'ati'l-Mâcid li's-Sekâfeti ve't-Turâs, 2006, ss. 51-55

²⁸¹ Mahmut Çanga. a.g.e., 193.

²⁸² Bkz. Bakara, 2/152; Âl-i İmrân, 3/191; Lokmân, 31/17; Zâriyat, 51/55; A'lâ, 87/9.

²⁸³ Nureddin Turgay, “Zikr”, *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, VI, 466.

b) Dokuzuncu Âyetin Tefsiri

“Eğer öğüt fayda verecekse öğüt ver” meâlindeki âyetimiz öncelikle kendisine risâlet görevi verilen Allah Rasûlüne hitap etmektedir. Hz. Peygamber, indirilen âyetlerle insanları uyarma ve onlara Allah’tan başka ilah olmadığını tebliğ etme emri aldıktan sonra, bu görevi yerine getirmek için çok büyük bir çaba harcamakta, her fırsatta insanları kurtuluşa ulaştıracak Kur’ân yoluna ve Hz. Âdem’den beri süregelen İslam dinine davet etmekteydi. Öyle ki insanların dâvete icabet etmemeleri üzerine fazlasıyla üzülüyor ve kendisini harap ediyordu.²⁸⁴ Rabbimiz ise elçisinin bu denli kendisini üzmesini istememiş ve görevinin sadece öğüt vermek olduğunu, onun dışında bir sorumluluğu olmadığını belirtmiştir. Çünkü inkârcılar kendilerine ısrar edildiği zaman daha da inatlaşıyor ve inkârlarının şiddetini arttıyorlardı.²⁸⁵

Âyetteki “eğer öğüt fayda verecekse” kaydı ile ilgili bir takım yorumlar yapılmıştır. Taberî, Yüce Allah’ın elçisine iman etmeyeceklerini bildirdiği kişilerin öğüt almayacaklarını söylemiş,²⁸⁶ Râzî ise, öğüt fayda vermeyecekse de tebliğ emrinin geçerli olduğunu ve إِنَّ (inne) edatı ile yapılan şart cümlelerinde bu durumun olabileceğini örneklerle açıklamaya çalışmıştır.²⁸⁷ Kisâî de, إِنَّ (inne) edatının فَكَ (kad) mânâsında olduğunu belirtmiş, dolayısıyla öğüdün her hâlükarda kesin olarak fayda vereceği mânâsını ifade etmiştir.²⁸⁸ Bununla birlikte bu edatın إِذْ (iz) edatı mânâsında olduğu ve buna göre mânânın da “öğüt fayda vereceği zaman öğüt ver” olduğu söylenmiştir.²⁸⁹ İbn Kesîr ve Saîd Havvâ, bu âyette ilmin insanlara anlatılması noktasında edebi bir uyarı olduğunu zikretmişlerdir. Şöyle ki, öğüdü veya bir bilgiyi kendisine fayda sağlayacak kişiye anlatmak gerekir. Herhangi bir konuda ehil olmayan kişiye o konu hakkında her bilginin verilmesi doğru değildir. Hz. Ali’nin de dediği gibi, insanlara akıllarının ermeyeceği şeyler anlatmak, sadece onlardan bazıları için fitne olacaktır.²⁹⁰

²⁸⁴ “فَلَعَلَّكَ بَاجِعٌ تُفْسِكُ عَلَىٰ آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا” “Onlar bu söze (Kur’ân’a) inanmıyorlar diye, izledikleri bu yola üzülerek, neredeyse kendi kendini helak edeceksin.” (Kehf,18/6)

²⁸⁵ Ebu’s-Suûd, Muhammed b. Muhammed, *Tefsiru Ebi’s-Suûd İrşâdu Aklis-Selîm ilâ Mezâye’l-Kur’ân’il-Kerîm*, C. IX, Beyrut, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, t.y., s.145; Âlûsî, a.g.e., XV, 319, M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, C. V, İstanbul, Beyan Yayınları, 2012, s. 426.

²⁸⁶ Taberî, a.g.e., XXIV, 317.

²⁸⁷ Râzî, a.g.e., XXXI, 144.

²⁸⁸ el-Kisâî, Ali b. Hamza, *Meâni’l-Kur’ân*, Mısır, Dâru’l-Kabâ’ lit’Tabâati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî, 1998, s. 253.

²⁸⁹ Muhammed Emîn el-Herârî, *Hadâiku’r-Ravhi ve’r-Reyhân fî Revâbi Ulûmi’l-Kur’ân*, C. XXXI, Beyrut, Dâru Tavki’n-Necât, 2001, s. 355.

²⁹⁰ İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 380; Saîd Havvâ, a.g.e., XI, 6380.

Bizce âyette koşulan “fayda” şartı, Hz. Peygamber’in inkârcılar üzerine öğüt verme ve teblîğ etme konusunda ısrar etmemesi için getirilmiştir. Çünkü inkârda ısrar eden insanları uyarmak veya uyarmamak, onlara öğüt vermek veya vermemek eşittir, bir şeyi değiştirmemektedir.²⁹¹ Ancak bunun anlaşılabilmesi için ilk davet şarttır. Bu sebeptendir ki başka âyetlerde her hangi bir şart koşulmaksızın bütün insanlar için teblîğ emredilmiştir.²⁹² Beyzâvî de âyetin bu mânâyâ geldiğini ifade etmiş, koşulan bu şartın öğüt verme durumu tekrarlandıktan ve bazılarında ümit kesildikten sonra geldiğini belirtmiştir. Böylelikle Allah Rasûlü’nün kendisini yıpratmaması ve hayıflanmaması istenmiştir. “Sen onların üzerine zorlayıcı değilsin”²⁹³ âyeti de bu âyete benzerdir. Buna ek olarak Beyzâvî, bu şartın, öğütten yüz çevirecek olan inkârcıları kınamak ve öğüdün onlarda etki etmeyeceğinin bir işareti olarak zikredildiğini veyahut öğüdün ancak fayda vereceği düşünülürse yapılması gerektiğini ve bundan dolayı öğütten yüz çevirenlerin peşine düşülmemesinin emredildiğini ifade etmiştir.²⁹⁴

Bu âyetle ilgili olarak “öğüdün faydalı olup olmayacağı nasıl anlaşılır?” şeklinde bir soru sorulabilir. Bu soruya şöyle cevap verilmesi mümkündür: Âyet, dâvet ve teblîğın insanlara en çok fayda verecek ve en uygun olacak yerden başlatılması şeklinde bir yöntem öngörmektedir. Herkes için yararlı olmasına dikkat edilmesi ve yarar sağlamayacak çabalara girmemeye özen gösterilmesi gereklidir. Kendilerine davet götürülecek insanları bir tarlaya benzettiğimiz takdîrde biliriz ki; kumlu, çakıllı, kayalık yerlerde ekinler yetişmez. Bundan dolayı bu âyeti herhangi bir kelime takdîr etmeksizin anlamak mümkündür. Hâliyle Yüce Allah, herhangi bir kişiye yarar getirmeyecek bir teblîğ yapılmasını istemez. Her durumda o kişiye (hidâyet bulacağı noktasında) hüsnü zannı esas alarak, teblîğ ve davette bulunmak en faydalı yöntemdir. Çünkü Rabbimiz, Firavun'un iman etmeyeceğini bildiği halde ona teblîğ için elçilerini göndermiştir.²⁹⁵ Teblîğ emri yerine getirildiği zaman şu faydalar hâsıl olur: Öncelikle teblîğ görevi yerine gelmiş olur. Bununla birlikte teblîğ edilen kişilere verilecek nasihatlerin fayda verme durumu hâsıl olabilir.²⁹⁶ Son olarak Kıyamet gününde, insanların kendilerine davetin ulaşmadığı tarzında yapabilecekleri itirazların önüne geçilmiş olur.²⁹⁷

²⁹¹ Bkz. Bakara, 2/6; Yâsîn, 36/10.

²⁹² Bkz. Mâide, 5/67; Nahl, 16/125; Müddessir, 74/12.

²⁹³ Kâf, 50/45

²⁹⁴ Beyzâvî, a.g.e, III, 524.

²⁹⁵ Bkz. Tâ-Hâ, 20/43.

²⁹⁶ Bkz. Zâriyât, 51/55.

²⁹⁷ Abdulcelil Candan, *Kur’ân Okurken Zihne Takılan Âyetler*, 2.b., İstanbul, Elest Y., 2007, s.504.

2- Onuncu Âyet: Öğüt Alacak Kişi

a) Haşyet (الخشيّة) Kavramı

ي - ش - خ kökünden türeyen haşyet, خوف (havf) kelimesi ile eş anlamlı kullanılmış olup, “korkmak” mânâsına gelmektedir.²⁹⁸ Bu kelimedeki korku mânâsının Havf’tan farklı olarak bazı özellikler taşıdığı ifade edilmiştir. Havf, genel korkuyu ifade ederken, Haşyet içinde yüceltmeyi barındıran korkuyu belirtir. Bu da haşyet duyulan hakkındaki bilgiden kaynaklanır. Yani bilgiye dayalı olan ve yüceltme ifade eden korkudur. Bu sebeple “Kulları içinde ancak bilgi sahipleri Allah’tan (hakkı ile) korkar.”²⁹⁹ âyetinde de haşyet kelimesi kullanılmıştır.³⁰⁰ Bununla birlikte, havf kelimesinin daha çok maddi ve gözle görülür şeylerden duyulan korkuyu; haşyet kelimesinin ise saygıdan doğan, içinde ümidi barındıran bir korku duymayı ifade etmek için için kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda havf kelimesi, dünyevî korkuları, haşyet kelimesi ise uhrevî ve ilahî korkuları ifade etmek için isti’ mâl edilmiştir. Bu anlamların yüklenmesine sebep olarak; haşyet kelimesinin, hem kök, hem de manâ bakımından aralarında hiçbir bağ bulunmayan ve “gönül alçaklığı, boyun eğme, itaat” mânâlarında kullanılan, خشوع (huşû') kelimesiyle aralarındaki ses benzerliğinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Şu var ki literatümüzde haşyet ve havf kelimeleri arasında bu tür farklı mülahazalar olduğu söylenmiş ve o şekilde kullanılmış olsalar da; Kur’ân-ı Kerîm’de, bu iki kelimenin birçok âyette birbirleriyle eş anlamlı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Kur’ân’da Allah’tan korkmanın gereği vurgulanırken, haşyet kadar havf kelimesi de kullanılmış; insana ait bir korkunun anlatımında da kimi yerde havf, kimi yerde haşyet denilmiştir. Ayrıca Kur’an’da haşyetin, sadece insanların duyduğu bir korku olmadığı; taşların ve dağların da haşyet duyduğu³⁰¹ bildirilmektedir.³⁰²

Bunun yanında İbn Manzûr bu kelimenin فعيل (fa’il) vezninde kullanıldığında kurumuş bitki mânâsına geldiğini belirtmektedir.³⁰³ Haşyet kelimesi tüm formlarıyla Kur’ân’da 48 defa geçmiş olup, zikredilen vezinde ve mânâda bir kullanımı bulunmamaktadır.³⁰⁴

²⁹⁸ İsmâil b. Abbâd, *el-Mühîd fi'l-Luğa*, C. IV, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb. 1994, s. 375.

²⁹⁹ Fâtır, 35/28.

³⁰⁰ Râğib el-İsfehânî, a.g.e., 283.

³⁰¹ Bkz. Bakara, 2/74, Haşr, 59/21.

³⁰² Zübeyr Yetik, “Haşyet”, *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul, Şâmil Y., 1990, ss. 364-365.

³⁰³ İbn Manzûr, a.g.e., II, 1169.

³⁰⁴ Mahmut Çanga. a.g.e., 167-168.

b) Onuncu Âyetin Tefsiri

“Korkacak olan öğüt alacaktır.” meâlindeki âyetimiz, önceki âyette geçen “fayda verme” ifadesinin bir açıklaması gibidir. Âyet, öğütten fayda görecek olan kişilerin sadece Allah’tan haşyet duyan ve azabından korkan kişiler olacağını belirtmektedir. Çünkü bu kişiler kendilerine verilen öğütleri samimiyetle düşünecek, onlar için doğru olan ve kendisine uyulması gereken hak yol ortaya çıkacaktır.³⁰⁵ Bu âyetin, hem hakîkati kesin olarak bilen, hem de bu hususta tereddüd eden kişileri kapsadığı ifade edilmiştir.³⁰⁶ Aşağıdaki âyetler, Kur’ân’da öğüt verme ve bu öğüdün kimlere fayda vereceği noktasında bu âyeti tefsir etmektedirler:

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذُّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ

“Sen ancak bu zikre (Kur’ân’a) uyan ve görmediği halde Rahmân'dan korkan kimseyi uyarabilirsin. İşte böylesini, bağışlanma ve güzel bir mükâfatla müjdele.”³⁰⁷

..إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يُخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَمَنْ تَزَكَّى فَإِنَّمَا يَتَزَكَّى لِنَفْسِهِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ

“Sen ancak görmediği halde Rablerinden korkanları ve namazı dosdoğru kılanları uyarabilirsin. Kim temizlenirse sadece kendisi için temizlenmiş olur. Dönüş Allah'adır.”³⁰⁸

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكَرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ

“Onların ne dediklerini çok iyi biliyoruz. Sen onların üzerinde zorba değilsin. Öyleyse, benim tehdidimden korkanlara Kur’ân ile öğüt ver.”³⁰⁹

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ

“O, size âyetlerini gösteriyor ve sizin için gökten rızık indiriyor. (Allah'a) yönelenden başkası öğüt almaz.”³¹⁰

Görüldüğü gibi bu âyetler tebliğ ve uyarıların kimlere yapılması gerektiğini ve kimlerin davete, öğüde uyacağını belirtmektedir. Âyetlere göre, ancak Allah’tan haşyet duyacak, azaptan korkacak, vahye uyacak ve namazı dosdoğru kılacak olan kimseler uyarının ve öğüdün fayda vereceği kişiler olacaktır.

³⁰⁵ el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l-Merâğî*, C. XXX, Mısır, Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946, s. 126.

³⁰⁶ Beyzâvî, a.g.e, III, 524; Alî el-Kârî, *Tefsiru'l-Molla Alî el-Kârî Envâru'l-Kur'ân ve Esrâru'l-Furkân*, C. V, Lübnan, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013, s. 308.

³⁰⁷ Yâsîn, 36/11.

³⁰⁸ Fâtır, 35/18.

³⁰⁹ Kâf, 50/45.

³¹⁰ Mü'min, 40/13.

3- Onbirinci Âyet: Öğütten Kaçınan Şakî

a) Şekâvet (الشقاوة) Kavramı

شَقِيٌّ - يَشْقَى - شَقَا - شَقَاء - شَقَاوَةٌ - شَقَاوَةٌ - شَقَاوَةٌ (Şekiye - yeşkâ - şeken - şekâen - şekâveten - şekveten - şikveten) biçimlerinde gelen şekâvet, sözlükte saâdetin zıddı mânâsına gelmektedir.³¹¹ Saâdet, nasıl ki dünyevî ve uhrevî olarak ayrılıyorsa ve dünyevî saâdet de nefsî, bedenî ve hâricî olarak üç kısma bölünüyorsa, şekâvet de aynı bölümlere ayrılmaktadır.³¹²

Tüm biçimleriyle Kur'ân'da 12 defa geçen şekâvet kelimesi, bazı âyetlerde değişik mânâları da ifade etmektedir.³¹³ Anlamları arasında en öne çıkanı, فَعِيل (fa'îl) veznindeki kullanımı olan شَقِيٌّ (şakî) kelimesinin ifade ettiği anlamdır. Türkçe'de daha çok “eşkıya” kelimesiyle ifade edilen şakî, toplumda huzursuzluk, anarşi çıkaran, kural tanımayan, her istediğini yapma isteği olan geçimsiz yapısıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu tür insanlar, dünyada huzur bozucu olmaları, bozgunculukları ve kural dışılıkları yüzünden bir şey elde edemedikleri gibi, âhirette de en büyük ziyana uğrayacak insanların arasındadırlar. Ne dünyada iken mutlu bir yaşam sürerler, ne de âhirette kurtuluşa erebilirler. İşte bu yüzden bu kimseler şakî yani bedbaht, bahtsız ve mutsuz kimseler olarak isimlendirilmişlerdir. Kur'ân'da şakîlerin dikkat çekici özelliklerinin başında, bunların haktan ve öğütten yüz çevirmeleri gelmektedir. Verilen öğüdü dinleme zahmetine bile katlanmadan sırtlatını dönüp gitmektedirler.³¹⁴ Bir diğer özellikleri en güzel ve doğru yola ulaştıran hakîkatleri yalanmalarıdır.³¹⁵ Üçüncü özellikleri de başkaldırma, kaos çıkarma ve isyan etme eğiliminde olmalarıdır.³¹⁶ Kur'ân'da şakîler hakkında “Mutsuz olanlar da ateştedirler, onlar için orada (kahır ve acıyla) nefes alıp vereceklerdir.”³¹⁷ buyrulurak akibetlerinin ne olacağı bildirilmiştir. Şekâvet kelimesinin dünyevî mânâda kullanılmasına örnek olarak da Hz. Peygamber'e hitap eden “Biz bu Kur'ân'ı sana meşakkate düşesin diye indirmedik”³¹⁸ âyeti verilmektedir.³¹⁹

³¹¹ İbn Manzûr, a.g.e., IV, 2304.

³¹² Râğîb el-İsfehânî, a.g.e., 460.

³¹³ Mahmut Çanga. a.g.e., 267-268.

³¹⁴ A'lâ, 87/11.

³¹⁵ Leyl, 92/15.

³¹⁶ Şems, 91/12.

³¹⁷ Hûd, 11/106.

³¹⁸ Tâ-Hâ, 20/2.

³¹⁹ Muammer Ertan, “Şakî”, *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, VI, 7-8.

b) Onbirinci Âyetin Tefsiri

“Âsilikte ileri giden bedbaht kişi ise ondan kaçınacaktır.” ifadesiyle bu âyet, haddi aşan, nasipsiz ve âsi insanların Kur’ân öğüdünden fayda görmeyeceğini, onunla hidâyet bulmak ve kötülüklerden arınmak yerine ondan yüz çevirmeyi tercih edeceklerini belirtmektedir.

Tefsirlerde, âyetteki أشقى (eşkâ) lafzıyla nitelenen bu insan tipinin, yeniden dirilişi ve diğer iman hususlarını ısrarla reddetmekten ötürü fâsıktan daha kötü bir durumda olan inkârcı insan tipi olduğu veya bu vasıftakilerin, inkârcılar arasında en şakî olan yani küfrün içine dalmış ve inkârını ileri boyuta taşımış olan kişiler olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte âyetin sebab-i nüzûlünün de Velîd bin Muğîre ve Utbe b. Rebîa isimli, Hz. Peygamber’le mücadele içinde olan inkârcılar hakkında olduğu, onların öğütten yüz çevirmeleri sebebiyle bu âyetin indirildiği ifade edilmiştir.³²⁰

Seyyid Kutub, bu âyetin tefsirinde, şakî diye isimlendirilen bu insanı anlatırken, bu kişinin bedbahtlığın en zirve haline ulaşan kişi olduğunu, bu insan tipinin boş, ölü, maddeye ve eğlenceye dalıp gitmiş, varlığın hakîkatini görmek istemeyen, onun dosdoğru tanıklığına kulak asmayan, köklü ve derin mesajlarından etkilenmeyen, ruhu ile dünyada bedbaht olan, yeryüzündeki küçük ve önemsiz değerler peşinde koşan, korku ve endişe içinde sürüklenerek yaşayan bir insan tipi olduğunu ve bu karaktere sahip olan kişinin bu şekilde dünyada bedbaht olmakla birlikte âhirette de sonu bilinmeyen bir azabı hak etmesiyle yine bedbaht olacağını ifade etmektedir.³²¹

Mahmut Toptaş ise Şifa Tefsiri’nde, âyetteki şaki, eşkıya kelimesiyle nitelenen kişinin, toplumdaki mânâsıyla dağlarda yol kesen kişi olmaktan ziyade, Allah’ın mülküne sahip olmaya kalkıp, "senin burada müdahelen yok" diyen kişi olduğunu belirtmektedir. İşte o eşkıya Allah’ın vahyinden yüz çevirir ve Allah hatırlatıldığında sırtını döner. Allah’ın indirdiği ile hükmet denildiğinde ise, bunu duymamazlıktan gelir. Ancak olur da bunu duyar ve buna gücü yetecek olursa, Allah’ın hükümlerine karşı savaş ilan eder.³²²

³²⁰ Zemahşerî, a.g.e., VI, 359; Kurtubî, a.g.e., XXII, 230; Beyzâvî, a.g.e., III, 524; Neseî, a.g.e., III, 631; Îcî, Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah - Gaznevî, Muhammed b. Abdullah, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân & Hâşiyeye*, C. IV, Beyrut, Dâru'l-Kütub'il-İlmiyye, 2004, s. 478; Ebu's-Suûd, a.g.e., IX, 146; Şevkânî, a.g.e., V, 567; Âlûsî, a.g.e., XV, 320; Vehbe Zuhayli, a.g.e., XV, 572; Mustafa el-Hısn el-Mansûrî, *el-Muktetaf min Uyûni't-Tefâsîr*, C. V, Dimeşk-Beyrut, Dâru'l-Kalem-Dâru's-Şâmiyye, 1996, s. 482;

³²¹ Seyyid Kutub, a.g.e., VI, 3893.

³²² Mahmut Toptaş, *Şifa Tefsiri Kısa Sûreler / Son İki Cüz*, İstanbul, Cantaş Y. ty., s. 248.

4- Onikinci Âyet: Şakînin Cezası

a) الصلاة (Salât) Kavramı

Âyette ateşe atılma fiili için kullanılan “salât” kelimesi و - ل - ص kökünden türemiş olup sözlükte birden fazla mânâya gelmektedir.

Salât kelimesinin lügatteki en temel anlamı “bir şeyi ateşte düzeltmek, onu düzgün hâle getirmek, ateşte yakmak demektir. صَلَّى الْعَصَا (salleytu'l-asâ) cümlesi “sopayı ateşte düzeltiltim” mânâsına gelmektedir.³²³ Kur’ân’da salât kelimesinin bu mânâda kullanımı yaygın olup,³²⁴ işlediğimiz âyette de bu mânâdadır. Aynı zamanda dört ayaklı hayvanların ve insanların orta karın bölgelerine ve yahûdilerin ibadet yerleri olan havralara denilmektedir.³²⁵

Salât kelimesi lügatçilerin birçoğuna göre; dua, tebrik ve yüceltme anlamlarına gelmektedir.³²⁶ Aşağıdaki âyet salât kelimesinin dua mânâsında kullanımına örnektir:

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Onların mallarından sadaka al ki onunla kendilerini temizleyesin ve arındırasın. Onlara dua et. Senin duan onlar için huzur vesilesidir. Allah duyandır, bilendir.”³²⁷

Salât’ın mahsus ibadet şeklindeki haline de namaz denmiştir. Namazın aslı da duadır. Namazın salât ile isimlendirilmesi, bir şeyin içinde barındırdığı bir parçanın adıyla adlandırılması gibidir. Namaz farklı şeriatlarda şekil olarak değişebilse de özü itibariyle asla dinden ayrı tutulamayacak bir ibadettir. Bazıları namaz mânâsındaki salâtın, ateşin sıcaklığı anlamına gelen الصلّى (selâ) kökünden türemiş olduğunu da söylemişlerdir. Bu durumda الصلّى الرجل (salla'r-raculü) cümlesinin mânâsı; Allah’ın ateşi konumunda olan bu ibadet ile nefsinizi izale etmesi şeklindedir. Buna göre الصلّى kelimesinin yapısı, hastalığı izale etme mânâsındaki مَرَضٌ (merrada) kelimesi gibidir. Bunun yanında Yüce Allah’ın salât fiilini övdüğü veya onun üzerinde durduğu yerlerde³²⁸ إقامة (ikâme) lafzı zikredilmiştir.³²⁹

³²³ Muhammed Hasan Cebel, a.g.e., III, 1243.

³²⁴ Bkz. Nisâ, 4/10; İnşikâk, 84/12; Al’â, 87/12; Gâşiye, 88/4

³²⁵ Ferâhidî, a.g.e., C. IV, 411.

³²⁶ Râğib el-İsfehânî, a.g.e., 490.

³²⁷ Tevbe, 9/103.

³²⁸ Bkz. Nisâ, 4/162; Bakara, 2/43, 277.

³²⁹ Râğib el-İsfehânî, a.g.e., 490.

Lügatlerde de salât kelimesinin kök mânâlarından birinin uyluk bölgesi olduğu görülmektedir.³³⁰ Bacak ve uyluk bölgesi insan bedenini ayakta tutan, dik tutan bir bölge olduğuna göre bu mânânın “salât”ın ateşte düzleştirmek, dikmek mânâlarıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. İbadet yönü dikkate alındığında da namaz, insanı dünyevîleşmeye ve kötülöklere karşı dik tutan bir özelliğe sahiptir. Namaz, insana daima Allah’ın huzurunda olduğunu hatırlatarak ona kötölöklere korunma ve iyiliklere yönelme yolunda destek olmakta ve onu Allah’a kul olma noktasında dik tutmaktadır.³³¹ Bununla beraber Kur’ân’da tüm biçimleriyle 120 defadan fazla kullanılan³³² salât kelimesinin; namaz, dua ve ibadet anlamlarının dışında yukarıdaki lügavî anlama paralel olarak “destek vermek, yardım etmek” anlamlarında da kullanıldığını görmekteyiz.³³³ Bu âyetlerde Yüce Allah, kendisinin ve meleklerinin Hz. Peygamber’e ve mü’minlere destek verdiğini, yardım ettiğini ifade etmekte, mü’minlerden de destek olmalarını istemektedir. Bunun yanında başlarına gelen musibetlere sabreden mü’minlerin hidâyete erdikleri bildirilmekte ve onlara mükafat olarak Allah’ın rahmeti ve salât kelimesi kullanılarak yardımcı, desteği müjdelenmektedir.³³⁴

b) Onikinci Âyetin Tefsiri

Yüce Allah, bir önceki âyette şakî, bedbaht insanın öğütten fayda görmek yerinde ondan kaçınacağını ifade ettikten sonra bu âyette “o en büyük ateşe atılacaktır” ifadesiyle bu asi insan tipine vereceği cezayı ve onu bekleyen dehşetli azabı haber vermektedir.

Âyette geçen “en büyük ateş” ifadesi ile ilgili bazı görüşler öne sürölmüştür. Başta Ferrâ olmak üzere bir kısım müfessirler, bununla cehennemın en alt tabakasının kastedildiğini belirtmektedirler. Bir diğere görüşe göre bu ifadeyle âhiretteki ateş ile dünyadaki ateş kıyas edilmiştir. Bu durumda dünya ateşi âhiretteki ateşe nazaran سُغْرَى (suğrâ) yani en küçük ateş olmaktadır. Üçüncü görüşe göre ise bu âyet, âhiretteki ateşin şiddetinin dünyada işlenen günaha ve isyana oranla arttığını, öğütten yüz çeviren şakî insanların, cehennemdeki en büyük ve şiddetli ateşe gireceğini ifade etmektedir.³³⁵

³³⁰ İbn Manzûr, a.g.e., IV, 2491; Zebidî, a.g.e., XXXVIII, 437.

³³¹ Bkz. Ankebut, 29/45.

³³² Mahmut Çanga, a.g.e., 287.

³³³ Bkz. Ahzab, 33/43,56.

³³⁴ Bkz. Bakara, 155-157.

³³⁵ Ferrâ, a.g.e., C. III, 256; Sem’ânî, a.g.e., VI, 210; Zemahşerî, a.g.e., VI, 359; Nisâbüürî, a.g.e., VI, 486; Râzî, a.g.e., XXXI, 146-147; Şevkânî, a.g.e., V, 564; Âlûsî, a.g.e., XV, 320; Vehbe Zuhayli, a.g.e., XV, 572-573.

5- Onüçüncü Âyet: Ölümün ve Hayatın Olmadığı Azap Yurdu

a) الموت (Mevt) ve الحياة (Hayat) Kelimeleri

مات - يموت - موتا (mâte- yemûtu –mevten) kelimesi sözlükte yaşama fiilinin zıddı olan ölmek demektir. Muzari fiili Tay lügatine göre يمات (yemâtu) olarak da gelmektedir.³³⁶ Bu kelime hayatın yokluğu ve nefesin kesilmesi mânâsının dışında başka mânâlarda da kullanılmaktadır. İnsana hayat ve ruh verilmeden önce ana rahimde nutfe iken veya bundan daha önceki bir evrede bulunduğu hâli için, ekinlerin yetişmediği verimsiz toprak için, aşırı kızgınlık ve öfke hali için, ölüme sebebiyet verecek olumsuz nedenler ve durumlar için de الموت kelimesi kullanılmaktadır.³³⁷ Bunun yanında aklın cehalet şeklinde ortadan kalkması ve uyku hali için de kullanılmaktadır.³³⁸ Kur'ânda tüm biçimleriyle 175 defa geçen bu kelimenin isim formu ise ölüm mânâsına gelen الموت (mevt) şeklinde olup çoğul kalıpları أموات (mevtâ- emvât) biçimindedir. الممات (memât) lafzı da ölüm mânâsına gelirken المييت (meyyit) ölü olan insana denilmektedir. Murdar hayvan için de الميتة (meytetü) kelimesi kullanılmaktadır.³³⁹

حي - يحيى - حياة - حيوان (hayye – yahyâ - hayat – hayevân) kelimesi ise sözlükte yaşamak hayat sahibi olmak, büyüme, gelişme özelliğine sahip olmak demektir. Ölmenin zıddıdır.³⁴⁰ Bunun yanında الحي (hiyy) kelimesinin de mastar olduğu ve الحيوان (hayevân) mastarının sıfat mânâsı ifade ettiği de söylenmiştir.³⁴¹ Râğıb, hayat kelimesinin Kur'ân'da birden fazla vecihle kullanıldığını beyan etmektedir. Birinci mânâsı bitkilerde ve diğer canlılardaki büyüme melekesidir.³⁴² İkincisi hissetme melekesidir.³⁴³ Üçüncüsü akletme melekesi,³⁴⁴ dördüncü kullanımı, kederin ve üzüntünün ortadan kalkma mânâsı şeklindedir.³⁴⁵ Beşincisi ebedi olan âhiret mânâsı,³⁴⁶ sonuncusu ise yaratıcının kendisini vafettiği hayattır.³⁴⁷

³³⁶ İbn Manzûr, a.g.e., II, 1244.

³³⁷ Hasan İzzeddîn Cemal, a.g.e., IV, 683.

³³⁸ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 781.

³³⁹ Mahmut Çanga, a.g.e., 492-493.

³⁴⁰ Ahmed Muhtar Ömer, a.g.e., I, 597.

³⁴¹ ez-Zebidî, Es-Seyyid Muhammed Murtazâ, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, C. XXXVII, Küveyt, Turâsü'l-Arabî, 1965, s. 506.

³⁴² Bkz. Hadîd, 57/17; Kâf, 50/11; Enbiyâ, 21/30.

³⁴³ Bkz. Fâtır, 35/22, Mürselât, 77/25-26; Fussilet, 41/39.

³⁴⁴ Bkz. En'âm, 6/122.

³⁴⁵ Bkz. Âl-i İmrân, 3/169.

³⁴⁶ Bkz. Enfâl, 8/24; Fecr, 89/24.

³⁴⁷ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 268-269.

b) Onüçüncü Âyetin Tefsiri

En büyük ateşe girecek olan bedbaht insanın durumu bu âyette “sonra orada ne ölecek ne de hayatta kalacaktır” ifadesiyle bildirilmektedir. Bu ateş ne kadar büyük ve şiddetli olursa olsun onların ölmelerine müsâde edilmeyeceği ve sadece azap dolu bir yaşam sürecekleri ifade edilmektedir.

Tefsir âlimleri inkârcıların cehennemde nasıl hayat ve ölüm arasında kalacaklarını şöyle açıklamışlardır: Cehennemdeki kişinin ateşte yanmak sûretiyle canı boğazına gelir fakat çıkmaz ki ölebilsin. Aynı şekilde canı geri de dönmez ki hayatta kalsın. Bu şekilde ölüm ve hayat arasında azap çekerler. Bu durumla ilgili yapılan bir diğer açıklama da şöyledir: Cehenneme giren kişi burada ölmez ki bu acıklı azaptan kurtulup rahata ulaşabilsin. Bununla beraber fayda göreceği, güzel bir hayat da yaşayamaz. Cehennemde çektiği azaplardan dolayı yaşadığı hayata hayat denilmez. Ayrıca âyette “sonra” mânâsına gelen ثم (sümme) edatının, hayatla ölüm arasında kalma durumunun ateşe girmekten bile daha dehşetli bir hal olduğuna dikkat çekmek amacıyla kullanıldığı ifade edilmiştir. Bunun yanında “ne ölür ne hayatta kalır” ifadesinin araplar arasında, büyük zorluklar içinde kalan kişi için kullanılan bir ifade olduğu belirtilmiştir. Böylelikle Yüce Allah, gaybî hakikatleri arapların deyimlerini kullanarak îzâh etmiş ve bu şekilde onların bu durumu daha iyi anlamalarını amaçlamıştır.³⁴⁸ Aşağıdaki âyetler cehennemdekilerin nasıl ölmeyeceklerine ilişkin bazı ipuçları vererek bu âyeti açıklamaktadırlar:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصَلِّيهِمْ نَارًا كَلَّمَآ نَصَبَتْ جُلُودَهُمْ بَدَلًا لَهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا

“Âyetlerimize karşı inkâra sapanları şüphesiz ateşe sokacağız. Derileri yanıp döküldükçe yeni derilerle değiştireceğiz ki azabı tatsınlar. Şüphesiz ki Allah, güçlü ve üstün olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.”³⁴⁹

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَافِرٍ

"İnkâr edenlere de cehennem ateşi vardır. Onlara ölüm hükmü verilmez ki ölsünler. Kendilerinden onun azabı da hafifletilmez. İşte biz her bir nankörü böyle cezalandırırız."³⁵⁰

³⁴⁸ Taberî, a.g.e., XXIV, 318; Nahhâs, a.g.e., V, 1309; Zemahşerî, a.g.e., VI, 359; Râzî, a.g.e., XXXI, 147; Kurtubî, a.g.e., XXII, 230; Şevkânî, a.g.e., V, 567; Âlûsî, a.g.e., XV, 320; Ömer Nasûhî Bilmen, *Kur'ân-Kerim Meâli Âlîsi ve Tefsiri*, C. 8, İstanbul, İpek Y., y.t., s. 385; Sâbûnî, a.g.e., III, 549.

³⁴⁹ Nisâ, 4/56.

³⁵⁰ Fâtır, 35/36.

V - 14-15. ÂYETLER: KURTULUŞA ERENLER

A- METİN, MEÂL VE ÖZET

فَدُّ أفلح من تَرَكَى {14} وَذَكَرَ اسمَ رَبِّهِ فَصَلَّى {15}

14- Gerçekten temizlenen kurtulmuştur.

15- Rabbinin adını anan ve ibadet eden.

Önceki âyetlerde elçinin tebliğ ve öğütlerinden yüz çevirenlere verilecek olan elîm ceza konu edilmiş, onların en büyük ateşe girecekleri ve orada ölüm ile hayat arasında daima azap çekecekleri ifade edilmişti. Bu âyetlerde ise, başlı başına bir öğüt olan vahye kulak verip kendisini her türlü şirkten ve kötülükten arındıran, kendisini ve bütün kâinatı yaratıp düzene koyan, her şeyi takdîr edip yol gösteren en yüce Rabbin adını anan ve tüm hayatıyla sadece O'na ibadet eden insanlara kurtuluş müjdesi verilmektedir.

B- ÂYETLERİN TEFSİRİ

1- Ondördüncü Âyet: Arınan Kişinin Kurtuluşu

a) Tezkiye (التزكية) Kavramı

Tezkiye kelimesi ز - ك - و harflerinden türemiş olup iki kök mânâsı vardır. Birincisi artma ve büyümedir. Bu büyüme, hem dünyevi hem de uhrevi anlamlar için geçerli olabilmektedir. أرض زكّية (ardun zekiyyetun) bereketli toprak anlamındadır. İkinci mânâ ise her türlü kötülükten, pislikten temizlenme, arınma mânâsıdır. Zekât da bu kökten gelmiş olup Allah'ın hakkı olan malı fakirlere vermek demektir. Zekâtın bu isimle isimlendirilmesinin sebebi malı bereketlendirmesi veya hem zekât veren kişiyi hem de sahip olduğu malı temizlemesinden dolayıdır. Bununla beraber zekâta her iki durum da mevcuttur. Nefsin arınması ve temizlenmesiyle insan hem dünyada güzel övgüleri hak etmiş olur hem de âhirette sevap ve ödül kazanmış olur. Bununla birlikte nefsin arınmasında irade edici olarak kul da³⁵¹, bu arınmayı gerçekleştiren Allah da³⁵² fâildir.³⁵³

³⁵¹ Bkz. Şems, 91/9.

³⁵² Bkz. Nisâ, 4/49.

³⁵³ Râğib el-İsfehânî, a.g.e., 380-381; İbn Manzûr, a.g.e., III, 1849-1850; Hasan İzzeddîn Cemal, a.g.e., II, 249-250.

و - ك - ز maddesi isim ve fiil olarak tüm biçimleriyle Kur'ân'da 59 defa geçmekte olup, temiz ve doğru olmak,³⁵⁴ temizlemek³⁵⁵, temizlenmek³⁵⁶, temizlik, doğruluk³⁵⁷ ve zekât verme³⁵⁸ mânâlarında kullanılmaktadır.³⁵⁹ الزكاة (zekât) kelimesi, ibadet mânâsındaki zekat verme anlamı dışında temizlenme, arınma ve doğruluk mânâsında da kullanılmıştır. Aşağıdaki âyet zekâtın tezkiye anlamında kullanımına bir örnektir:

وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ

“Onlar arınmak için yapılması gerekeni yaparlar.”³⁶⁰

Âyetteki ل harfi, illet için olup, Allah'ın felâha eren mü'minleri arındırması veya onların kendi nefislerini tezkiye etmeleri için gerekli ibadetleri daima yerine getirdikleri ifade edilmektedir. İnsanın kendisini arındırması iki şekilde olup, birincisi eylem şeklinde olandır ki istenen budur.³⁶¹ İkincisi de söz ile yapılan tezkiyedir ki bunu insanın kendisi için yapması eleştirilmiştir.³⁶² Bunun nehyedilmesi, insanın kendisini övmesinin aklen ve dînen çirkin bir şey olduğunu öğretmek içindir.³⁶³

b) Ondördüncü Âyetin Tefsiri

Bedbahtlıkta ısrar ederek öğütten yüz çevirenlere ceza olarak ebedi bir ateş azabı verileceği bildirildikten sonra bu âyette “gerçekten temizlenen kurtulmuştur” buyrulurak bu azaptan nasıl kurtuluşa erilebileceği ifade edilmektedir. Kurtuluş ile ilgili kavramları ve kurtuluşa erenlerin özelliklerini detaylı olarak işleyeceğimiz çalışmamızın üçüncü bölümünde de görüleceği gibi Yüce Allah, gönderdiği bütün peygamberleri ve indirdiği bütün vahiyleri insanın cehennem ateşinden kurtulması ve ebedi kurtuluşa ermesi için göndermiştir. Bu dinin en temel amacıdır ve bütün dinlerin gayesi budur. A'lâ sûresinin bu ve bir sonraki âyetinde de ebedi felâhın yolları gösterilmiş ve bu kurtuluş için üç şart koşulmuştur. Bunlardan ilki Türkçe karşılığı *arınma* ve *temizlenme* olan “tezkiye”dir.

³⁵⁴ Bkz. Nûr, 24/21,28; Meryem, 19/19; Bakara, 2/232; Kehf, 18/19.

³⁵⁵ Bkz. Şems, 91/9; Tevbe, 9/103; Cumâ, 62/2; Nisâ, 4/49.

³⁵⁶ Bkz. Tâ-Hâ, 20/76; Fâtır, 35/18; Nâziât, 79/18; A'lâ, 87/14.

³⁵⁷ Bkz. Kehf, 18/81.

³⁵⁸ Bkz. Bakara, 2/43,83,110,177,277; Nisâ, 4/77,162; Mâide, 5/12,55; Tevbe, 9/5,11,18; Meryem, 19/31,55; Enbiyâ, 21/73; Hac, 22/41; Nûr, 24/37; Mücadele, 58/13; Müzzemil, 73/20.

³⁵⁹ Mahmut Çanga. a.g.e., 226-227.

³⁶⁰ Mü'minûn, 23/4

³⁶¹ Bkz. Bkz. Şems, 91/9; A'lâ, 87/14.

³⁶² Bkz. Necm, 53/32.

³⁶³ Râğib el-İsfehânî, a.g.e., 381.

Yukarıda lügavî açıdan incelediğimiz “tezkiye”den kastedilen hususların neler olduğuna geçmeden önce âyetin başındaki felâh kelimesinin, her türlü hayrı kapsadığını, kişinin arzu edebileceği her türlü faydaya ve gerçek bir zafere erişmeyi ifade ettiğini belirtmek doğru olacaktır. Bununla birlikte cehennemden kurtuluş mevzusu insana göre gelecekte olacak bir durum olmasına rağmen âyette felâh kelimesi, geçmiş zaman kipinde gelmiş ve kelimenin başına kesinlik ifade eden كَادَ (kad) edatı getirilmiştir. Bunun sebebi âhirette bu kurtuluşun kat’î sûrette gerçekleşeceğini tembih etmek ve bunun vukuu hakkında hiçbir şüpheye yer vermemek içindir.³⁶⁴

Taberî bu âyetin tafsirinde tezkiyeyi, başarıya ulaşacak olan insanların kendilerini inkârdan ve günahlardan arındırması, Allah’ın emrettiği şeyleri yapması ve farzları edâ etmesi olarak îzâh etmiştir. Bunun yanında Taberî, tezkiyeden ve bu âyetten kastedilen şeyin; kişinin kendisini şirkten arındırması, kendisini tezkiye edecek ameller işlemesi, Allah’tan başka ilah olmadığını kabul etmesi ve zekât vermesi olduğuna dair görüşler nakletmiştir.³⁶⁵

Âyetteki tezkiyenin zekât vermek olduğu veya namaz için yapılan temizlik olduğuna dair görüşler zikredilmiş olsa da ³⁶⁶ genel kabüle göre âyetteki tezkiyeden kasıt, kişinin kendisini her türlü küfürden, şirkten, günahlardan ve kötü ahlaktan arındırması, Allah’a iman etmesi, gizli ve açık hallerde O’ndan sakınması, gönderdiği peygamberlere, indirdiği mesajlara tâbi olması, kendisini nefsin şehvetlerinden, hevâya uymaktan, kalp katılmasından temizlemesi ve Rabbin rızasına ulaştıracak güzel ameller işlemesidir.³⁶⁷

Bu âyet ve bir sonraki âyette ebedi saâdete, kurtuluşa ve mutluluğa ulaşmak için gerekli kılınan üç husus, temel unsurlar olup diğer inanç ve eylemlerin temsilcileri olarak zikredilmiştir. Kur’ân’da felâha ulaştıran başka ameller de farklı âyetlerde detaylı olarak ele alınmıştır.³⁶⁸ Burada genel bir çerçeve çizilmiş ve en temel hususlar öne çıkarılmıştır. Bu üç hususun ilki olan tezkiyenin başlıca unsuru yukarıda da belirttiğimiz gibi iman konusudur. Kurtuluşa ermek isteyen kişinin öncelikle, her türlü şirki ve küfrü terkedip inancını hurafelerden arındırması ve sahih bir inanca sahip olması gereklidir zirâ şirk halinde yapılan ibadetlerin Allah katında bir değeri bulunmamaktadır.³⁶⁹

³⁶⁴ İbni Âşûr, a.g.e., XXX, 287.

³⁶⁵ Taberî, a.g.e., XXIV, 318-319.

³⁶⁶ Bkz. Zemahşerî, a.g.e., VI, 359; Beyzâvî, a.g.e, III, 525; Neseî, a.g.e., III, 632; Saîd Havvâ, a.g.e., XI, 6382.

³⁶⁷ Bkz. es-Sülemî, Muhammed b. Musâ, *Hakâiku't-Tefsir*, C. II, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004, s. 390; Mâturidî, a.g.e., V, 440; Şevkânî, a.g.e., V, 567; Muhammed Abduh, Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, C. XIV, İstanbul, Ekin Y., 2014, s.323; Vehbe Zuhayli, a.g.e, XV, 576.

³⁶⁸ Bkz. Bkz. Meâric, 70/29,32; Mü'minûn, 23/5,8; Bakara, 2/1-5; Lokman, 31/3-5; Furkan, 25/63-76.

³⁶⁹ Ebubekir Câbir el-Cezâiri, *Eyseru't-Tefâsîr*, C. X, İstanbul, Mirav Y., t.y., s.318.

Âyette geçen “tezkiye” kelimesinden kastın, “zekât vermek” olduğu görüşünü savunan müfessirler olduğundan söz etmiştik. Bu yorumun kabul görmesi önündeki en büyük engel A’lâ Sûresi’nin Mekkî ve hatta ilk inen sûrelerden biri olmasıdır. Zîra Mekkî sûrelerde yer alan "zekât" tâbirleriyle³⁷⁰ hükümleri kapsamlı olarak açıklanmış zekât ibadeti değil, genel anlamıyla mâlî içerikli dinî görevler kastedilmiştir. Çünkü kurumsal olarak zekât verme görevi Medine döneminde farz kılınmıştır.³⁷¹ Bu durumda âyetteki تَزَكَّى (tezekkâ) kelimesi genel mânâda temizliği ve arınmayı ifade etmiş olup, hem kişinin kendisini itikadî ve amelî her türlü kirden arındırmayı hem de malı haramlardan ve kul haklarından korumayı içine alan kapsamlı bir mânâ taşımaktadır.³⁷²

Arınma ile ilgili benzer ifadeler içeren Şems Sûresi’ndeki ilgili âyetler, bu âyetin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır:

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا {7} فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا {8} قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا {9} وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا {10}

“Nefse ve onu biçimlendirip düzenleyene, sonra da ona kötülük ve takva kabiliyetini verene and olsun ki; şüphesiz nefsini temizleyip arındıran kurtulmuştur. Onu (günahlarla) kirletip gömen de kaybetmiştir.”³⁷³

Bu âyet, imtihan etme amacıyla her insanın benliğine, kötülükleri yapma arzusu anlamındaki fücûr tohumunun ve fitraten onu kötülüklerden kaçındıran takva tohumunun işlendiğini bildirmektedir. Âyete göre kim kendisini arındırır ve günaha yönelme arzusunu ortadan kaldırırsa kurtuluşa erecek, kim de bu fücûr tohumunu sular ve nefsinin günaha gömerse ziyana uğrayacaktır.

2- Onbeşinci Âyet: Rabbin Adını Anma ve Salât

Kurtuluşun ilk aşaması olan arınma hususundan sonra bu âyette iki temel unsur felâhın anahtarı olarak öne çıkarılmıştır. Bunlar Allah’ın adını zikretme ve “salât”tır. Hem zikr hem de salât kavramlarını daha önce işlediğimiz için bu kavramların lügavi boyutu üzerinde yeniden durmak yerine bu kelimelerin sûremizde ihtivâ ettiği anlamlar, müfessirlerin bu âyet hakkındaki farklı görüşleri ve bu görüşlerden en isabetli olanını ortaya koyma üzerinde duracağız.

³⁷⁰ Zâriyât, 51/19; Meâric, 70/24.

³⁷¹ Bkz. Tevbe, 9/103.

³⁷² Kurtubî, a.g.e, XXII, 233; Hayreddin Karaman, v.d., a.g.e., V, 605.

³⁷³ Şems, 91/7-10.

Âyette geçen Rabbin adını zikretme hususu ile ilgili olarak Taberî, bunun Allah'ı birleme veya Allah'ı anma, O'na dua etme ve ona yönelme olduğuna dair görüşler zikretmiş sonra da Allah'ın bu konuda herhangi bir ayırım gözetmediğini ve zikrin bu anlamların hepsini içine alan bir özelliğe sahip olduğunu belirtmiştir.³⁷⁴ Bunun yanında âyetteki “salât” kelimesi ile neyin kastedildiği hakkında da farklı görüşler bulunmaktadır. Müfessirlerden bir kısmı salât ile beş vakit namazın kastedildiğini savunurken³⁷⁵, bazıları bunun bayram namazı olduğunu, bunun yanında Rabbin adını zikretme âyetinin de iftitah tekbirine işaret ettiğini öne sürmüşlerdir.³⁷⁶ Bu görüşler A'lâ Sûresi'nin Mekkî olması ve ilk inen sûrelerden biri olması sebebiyle zayıf görülmüştür. Çünkü beş vakit namaz mekke döneminin sonlarında farz kılınmış, fitr sadakası ve bayramlar da medine döneminde vâkî olmuştur. Âyette geçen salâtın mahabetiyle ilgili en isabetli görüş, bunun Allah'a dua etme, onu hep hatırd tutma ve güzel övgülerle O'nu yüceltme şeklinde olan, herhangi bir rükün, şart kısıtlaması olmaksızın yapılan ibadet ve kulluktur. Bunun yanında âyetteki salât ifadesiyle, içlerine katılmış bid'atlerden arındırılmış halleriyle, Arap'larda Hz. İsmâil'den beri süregelen ibadetlerin murad edilmiş olabileceği de söylenmiştir.³⁷⁷

VI - 16-17. ÂYETLER: EBEDİ HAYATI TERCİH ETMEK

A- METİN, MEÂL VE ÖZET

بَلْ تُؤْتِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا {16} وَالْآخِرَةَ خَيْرٌ وَأَبْقَى {17}

16- Hayır! Siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz.

17- Âhret daha hayırlı ve kalıcıdır.

Yüce Allah kurtuluşa giden yolu üç madde halinde gösterdikten sonra bu âyetlerde, insanoğlunun en temel problemlerinden biri olan dünya sevgisini ve onu tercih etme eğilimini eleştirmekte, her yönüyle daha iyi ve ebedi olan âhret ve cennet hayatına dikkat çekmektedir.

³⁷⁴ Taberî, a.g.e., XXIV, 321.

³⁷⁵ Bkz. Zemahşerî, a.g.e., VI, 359; İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 381; Vehbe Zuhayli, a.g.e., XV, 576.

³⁷⁶ Bkz. es-Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed, *el-Keşf ve'l-Beyân*, C. X, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002, s. 185; Beyzâvî, a.g.e., III, 525; Neseî, a.g.e., III, 632; Alî el-Kârî, a.g.e., V, 309.

³⁷⁷ Taberî, a.g.e., XXIV, 321-322; Mâturidi, a.g.e., V, 440; Şevkânî, a.g.e., V, 564-565; Elmalılı, a.g.e., IX, 160; el-Meydâni, a.g.e., I, 463-464; Hayreddin Karaman, v.d., a.g.e., V, 605.

B- ÂYETLERİN TEFSİRİ

1- Onaltıncı Âyet: Dünya Hayatını Tercih Etme Hatası

a) الأثر (Îsâr) ve الدنيا (Dünya) Kelimeleri

الأثر kelimesi, ا - ث - ر harflerinden türemiş olup, yalın hali olan الأثر (eser), sözlükte bir şeyin arta kalanı, kalıntısı, haber, alâmet, iz mânâlarına gelmektedir. Çoğulu الأثار (âsâr) ve الأثر (usûr) kelimeleri ile kullanılmaktadır. Bir şeyi nakletmek, aktarmak mânâsına gelen أثارة - أثراً - يَأْتِرُ - يَأْتِرُ (esera - ye'suru- eseran - esâraten) fiilinin tef'îl babındaki vezni olan تأثير (te'sîr), bir şeyde etki ve kalıntı bırakmak demektir.³⁷⁸ Âyetimizdeki kullanımı olan if'âl babında ise tercih etmek, üstün tutmak anlamlarına gelir. Kur'ân'da tüm halleriyle 21 defa kullanılan bu kelime if'âl vezninde 5 defa³⁷⁹ kullanılmaktadır.³⁸⁰ Bu veznin mastarı olan îsâr kelimesi, terim olarak “bir kimsenin, kendisi ihtiyaç halinde olsa bile sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını gidermek üzere kullanması, başkasının yararı için fedakârlıkta bulunması, onu tercih etmesi” demektir. Batı dillerinde kullanılan “altrüizm” olarak isimlendirilen îsâr kavramı için, modern Arapça'da ekseriyetle gayriyye, Türkçe'de ise diğerkâmlık ve özgecilik terimleri kullanılmaktadır. Bir kimsenin cömertliğinin îsâr derecesine varması için ikram ettiği şeye kendisinin muhtaç olması zorunlu değildir. Mühim olan kendisinin o şeye ihtiyacı olduğu şartlar olsa bile başkasını kendisine tercih edebilecek bir ahlâk anlayışına ve irade gücüne sahip olmasıdır.³⁸¹

دنيا (dünya) kelimesi ise د - ن - و harflerinden türetilmiş olup Kur'ân'da 132 kez kullanılmaktadır.³⁸² Yakın olmak anlamındaki دنوا - يدنو - دنأ (denâ - yednû - dunuvven) kelimesinin, “en yakın” mânâsına gelen müennes ism-i tafdîl sîgâsıdır. Bu yakınlık hem zaman hem mekân hem de yol olarak kullanılmaya müsaittir.³⁸³ Bunun yanında Kur'ân'da bu kelimenin; en küçük, az³⁸⁴ en kötü, hayırsız³⁸⁵ ve âhiretten önceki hayata alem olarak ilk, birinci hayat³⁸⁶ mânâlarında kullanıldığını görmekteyiz.³⁸⁷

³⁷⁸ İbn Manzûr, a.g.e., I, 25.

³⁷⁹ Nâziât, 79/38; Yûsuf, 12/91; A'lâ, 87/16; Tâ-Hâ, 20/72; Haşr, 59/9.

³⁸⁰ Mahmut Çanga. a.g.e., 45-46.

³⁸¹ Mustafa Çağrıncı, “Îsâr”, *DİA*, XXII, 490.

³⁸² Muhammed Fuâd Abdülbâki, a.g.e., 261-263.

³⁸³ Hasan İzzeddîn Cemal, a.g.e., II, 118-119.

³⁸⁴ Bkz. Mücâdele, 58/7.

³⁸⁵ Bkz. Bakara, 2/61.

³⁸⁶ Bkz. Hac, 22/11, Nahl, 16/122.

³⁸⁷ Râğîb el-İsfehânî, a.g.e., 318-319.

b) Onaltıncı Âyetin Tefsiri

“Hayır! Siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz.” meâlindeki âyetimizin tefsirine geçmeden önce âyetteki kıraat farklılığını ele almamız uygun olacaktır. Âyetteki تُؤْتِرُونَ (tu'sirûn) kelimesini, Ebu Amr başta olmak üzere bir kısım kâri, يُؤْتِرُونَ (yu'sirûn) şeklinde ي (Ya) ile yani “onlar tercih ediyorlar” mânâsında okumuştur. Bu okuyuşa göre dünya hayatını tercih edenler, daha önce bashedilen şakî ve inkarcı olan kişilerdir. Ancak bu âyet genel olarak تُؤْتِرُونَ (tu'sirûn) şeklinde ت (te) ile okunmuştur. Başta Ferrâ olmak üzere müfessirler bu okuyuşa, Ubey İbn Kâb'ın mushafında bu âyetin اَلْحَيَاةَ الدُّنْيَا بَلْ اَنْتُمْ تُؤْتِرُونَ (entum) lafzı ile yazılmış olmasını delil getirmektedirler. Bu okuyuşa göre ise âyetin muhatabının mü'minler, inkârcılar veya bütün insanlar olduğu söylemiştir. Mü'minlere hitaben, sizler âhiret ile ilgili işlerden çok dünya ile ilgili işlerle uğraşıyorsunuz demektir. Bu âyetin bütün insanlara şâmil olduğunu söyleyenler ise dünya hayatını tercih etmenin bütün insanlar arasında yaygın olduğunu savunmaktadırlar.³⁸⁸

Âyetin başındaki ب (bel) edatı idrâb, yani önceki söylemi, fikri ortadan kaldırma, ondan vazgeçme mânâsı ifade etmektedir.³⁸⁹ Bu âyette de kelâmdaki bağlamın sevkettiği mukadder bir mânâyı idrab vardır. İzâh edecek olursak, sanki şöyle denilmektedir: “Ben sizlere ebedi kurtuluşa ulaştırın şeyleri beyan ettim, sizlere felâh yolunu gösterdim ancak siz, hemen ulaşabileceğiniz fâni lezzetleri seçiyorsunuz ve onları elde etmek için çalışıyorsunuz.”³⁹⁰

Yüce Allah bu âyette, insanoğlunun kurtuluşa ulaşmak için çabalamak yerine, acele olanı ve hemen ulaşabileceği nimetleri tercih etmeyi seçmesini eleştirerek, onu kalıcı olan nimetleri kazanmak için çalışmaya yönlendirmek istemektedir. Nakledildiğine göre, Abdullah b. Mes'ûd, A'lâ Sûresi'ni okumuş ve bu âyete gelince de okumayı bırakıp insanlara şöyle hitap etmiştir: “Biz dünyayı âhirete tercih ettik çünkü onun süslerini, kadınlarını, yiyeceklerini, içeceklerini gördük. Bu bizi âhirete çalışmaktan alıkoydu ve böylece geçiciyi tercih ettik, kalıcıyı terkettik.”³⁹¹

³⁸⁸ Ferrâ, a.g.e., C. III, 257; Hûd b. Muhakkem el-Huvvârî, *Tefsiru Kitâbillâhi'l-Azîz*, C. IV, Beyrut, Dâru Ğarbi'l-İslâmî, 1990, s. 497; Taberî, a.g.e., XXIV, 322-323; İbnü'l-Cevzî, a.g.e., IX, 92; Râzî, a.g.e., XXXI, 149; Kurtubî, a.g.e., XXII, 234-235; Sıddık Hasan Han, Ebu Tayyib el-Kannevcî, *Fethu'l-Beyân fî Makâsidi'l-Kur'ân*, C. XV, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, 1996, s.191.

³⁸⁹ İsmail Durmuş, “Tekid”, *DİA*, XL, 367.

³⁹⁰ Âlûsî, a.g.e., XV, 320; Ebu's-Suûd, a.g.e., IX, 146.

³⁹¹ İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 382; Hâzîn, Alâeddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Tefsirü'l-Hâzîn Lübâbü't-Te'vil fî Meâni't-Tenzîl*, C. IV, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995, s. 411.

2- Onyedinci Âyet: Âhîret Hayatının Özellikleri

a) الأخرة (Âhîret) الخیر (Hayr) الابقى (Ebkâ) Kelimeleri

الأخر (âhir) kelimesi ilk ve birinci mânâsına gelen الاول (evvel) kelimesinin zıddıdır. Âhîret kelimesi ise bunun dışı formudur. Bununla birlikte الآخر (el-Âhir) Varlığının başlangıcı olmayan, ebedî olan mânâsında Esmâ-i Hüsnâ'dan biridir. الآخر (âhar) ise أفعال (ef'ale) kalıbında olup iki şeyden biri yani “diğer” demektir. Dışı formu أخرى (uhrâ)'dır.³⁹² تأخير (ehhare - yuahhiru - te'hîr) ertelemek mânâsında olup öne almanın zıddıdır. تأخرا (teahhür) ve استأخار (isti'hâr) ise geriye bırakılmak ve geri kalmak anlamlarına gelmektedir. Tüm biçimleriyle Kur'ân'da 247 kez geçmektedir.³⁹³ Kur'ân-ı Ker'im'de ikinci yaratılışı ifade etmek için دار الأخرة (dâru'l-âhira), âhîret yurdu tabiri kullanılmaktadır.³⁹⁴ Bazı âyetlerde دار (dâr) yani yurt kelimesi olmadan âhîret hayatı için kullanılmıştır.³⁹⁵ Bazı yerlerde دار (dâr) kelimesine sıfat olurken³⁹⁶ bazı yerlerde de ona izafe edilmiştir.³⁹⁷ Bu durumda izâfenin takdîri, “âhir hayat yurdu” şeklindedir.³⁹⁸

Âhîret inancına değinecek olursak, İslâm akîdesinin üç temel unsurundan (Allah, peygamber, âhîret) biri olan âhîret, terim olarak dünya hayatından sonra başlayıp sonsuza kadar devam edecek olan ikinci hayat anlamına gelmektedir. Kur'ân'da en çok üstünde durulan itikâdi konulardan biri olan âhîrete imanın, Kur'ân'da sık sık Allah'a imanla birlikte zikredilmesi sûretiyle, ne kadar önemli bir ilke olduğunun altı çizilmiştir. Kur'ân'da âhîretin ve yeniden dirilişin ispatı için en çok kullanılan argüman, “Onları ilkin yaratan, tekrar diriltir.”³⁹⁹ şeklindeki ifadedir. Kur'ân'a göre dünya hayatı bir “oyun ve eğlence”, bir “süs ve övünme”den ibarettir, geçici bir metâdır.⁴⁰⁰ Her ne kadar ölüm geride kalanlar için acı ve hasret dolu bir olay ise de imanlı gönüller için fâni hayattan ebedîliğe geçişi sağlayan bir araçtır ve asıl hayat âhîret hayatıdır. Gerçek huzur ve mutluluğa sadece ebedi olan cennette ulaşılabilir.⁴⁰¹

³⁹² İbn Manzûr, a.g.e., I, 38.

³⁹³ Mahmut Çanga. a.g.e., 50.

³⁹⁴ Bkz. Ankebût, 29/64.

³⁹⁵ Bkz. Hûd, 11/16.

³⁹⁶ Bkz. En'âm, 6/32.

³⁹⁷ Bkz. Yûsuf, 12/109.

³⁹⁸ Râğib el-İsfehânî, a.g.e., 68-69.

³⁹⁹ Bkz. Yâsîn, 36/79.

⁴⁰⁰ Bkz. Hadîd, 57/20.

⁴⁰¹ Bekir Topaloğlu “Âhîret”, *DİA*, I, 543-545.

الخَيْر (hayr) kelimesi ise kendisinde fayda ve iyilik olan şey demektir. Genel olarak şerrin zıddı olarak kullanılır. Aynı zamanda mal veya at gibi kendisinde iyilik ve yarar bulunan şeylere de “hayr” denilmektedir.⁴⁰² Aşağıdaki âyetler buna örnek verilebilir:

وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ

“Şüphesiz onun mal sevgisi de çok şiddetlidir.”⁴⁰³

فَإِذَا ذَهَبَ الْحَوْفُ سَلَفُوكُمْ بِالسِّنَةِ جِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ

“Tehlike geçince de, mala olan düşkünlükleri sebebiyle sizi sivri dillerle incitirler.”⁴⁰⁴

فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ

“Süleyman, ‘Bana Rabbimi hatırlattıkları için atları sevdim’ dedi. Gözden uzaklaşınca kadar onları izledi.”⁴⁰⁵

Bunun yanında ism-i tafidil olarak kullanılmaktadır. Kullanımı fazla olduğu için hafiflik olması maksadıyla aslı أَحْيَرُ (ahyer) olan bu kelimedenden hemze (أ) atılarak, خَيْر (hayr) şeklinde kullanılmaktadır.⁴⁰⁶ Aşağıdaki âyette geçen kullanım, bu kelimenin ism-i tafidil mânâsında gelişine örnek teşkil etmektedir:

..وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ..

“Eğer kitap ehli de iman etseydi elbette kendileri için daha iyi olurdu.”⁴⁰⁷

Bazen de حَيَّرَ (hayyera) fiilinin hafifleştirilmesi ile sıfat-ı müşebbehe olarak karışımıza çıkmaktadır.⁴⁰⁸ Örneğin aşağıdaki âyette bu kullanım mevcuttur:

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ..

“Kitap ehlinden inkârcı olanlar da, Allah'a ortak koşanlar da Rabbinizden size bir iyilik indirilmesini istemezler.”⁴⁰⁹

⁴⁰² Hasan İzzeddîn Cemel, a.g.e., II, 75.

⁴⁰³ Âdiyât, 100/8.

⁴⁰⁴ Ahzâb, 33/19.

⁴⁰⁵ Sâd, 38/32.

⁴⁰⁶ Hasan İzzeddîn Cemel, a.g.e., II, 75.

⁴⁰⁷ Âl-i İmrân, 3/110.

⁴⁰⁸ Hasan İzzeddîn Cemel, a.g.e., II, 75.

⁴⁰⁹ Bakara, 2/105.

خَيْرَة - خَيْرَا - خَيْرَا - خَار (hâra – yehâru – hayran – hiyeraten) fiili ve tef'îl vezni olan تَحْيِير (tahyîr) ise üstün tutma mânâsına gelmektedir. Aynı şekilde çoğulu أَخْيَار (ahyâr) ve خَيْر (hiyâr) olan خَيْر (hayr) ismi ve çoğulu (hayrât) olan خَيْرَة (hayret) ismi, üstün tutulmuş demektir.⁴¹⁰ الْخَيْرَة (hiyera) الْاِخْتِيَار (ihtiyar) تَحْيِيرًا (tahayyür) ise seçmek, tercih etmek, üstün tutmak anlamlarında olup bu kelime tüm kalıplarıyla Kur'ân'da 196 defa geçmektedir.⁴¹¹

بَقَاء (bekiye - yebkâ - bekâ) kelimesi ise bir şeyin ilk hali üzerinde kalması demek olup فَنَى (fenâ) kelimesinin zıddıdır. Bekâ olayı iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi, herhangi bir müddetle sınırlı olmayıp kendisi kendi zatıyla baki olmaktır ki o da sadece her şeyi yaratan Allah'tır. O'nun fani olması muhaldir. İkincisi de başkası eliyle bâki olma durumudur. Bu bekâ, Allah dışındaki şeyler için geçerlidir ve faniliği mümkündür.⁴¹²

Kur'ân'da tüm formlarıyla 21 defa geçen bu kelimenin kullanım şekillerinden biri, geri kalan eşya mânâsında olan الْبَقِيَّة (bakiyye) 'dir.⁴¹³ Bunun yanında akıl ve fazilet sahipleri mânâsında اُولُو الْبَقِيَّة (ulû bakiyye) ifadesi kullanılmaktadır.⁴¹⁴ Kelimenin if'âl bâbı kalıbında olan اَبَقَى - اَبَقَى - اَبَقَى (ebkâ - yubkî - ibkâ) ise bâkî kılmak, devam ettirmek mânâsında kullanılmıştır.⁴¹⁵ İsm-i tafidil olan اَبَقَى (ebkâ) sekiz yerde kullanılırken⁴¹⁶, ism-i fâil olan ve geriye kalan şey mânâsına gelen اَبَقَى - اَبَقَى (bâk - bâkî) ise tekil ve çoğul kalıplarıyla yedi âyette geçmektedir.⁴¹⁷ Bu âyetlerden ikisinde⁴¹⁸ kullanılan اَلْبَاقِيَّاتُ الصَّالِحَاتُ ifadesi Allah rızası için yapılan her çeşit ameli içine almakta ve dünyevî zinetlerin değil sadece bu amellerin kalıcı olacağını, sadece bu iyiliklerin getirisi olacağını ifade etmektedir.⁴¹⁹

b) Onyedinci Âyetin Tefsiri

"Âhret daha hayırlı ve kalıcıdır." meâlindeki âyetimiz, i'rab olarak diğer âyette geçen تَأْسِرُونَ (tu'sirûn) fiilinin fâline hâldir. Böylelikle iki âyetin mânâsı, "âhret daha hayırlı ve kalıcı olduğu halde siz dünyayı seçiyorsunuz" şeklinde olmaktadır.⁴²⁰

⁴¹⁰ İbn Manzûr, a.g.e., II, 1298.

⁴¹¹ Mahmut Çanga. a.g.e., 178-179.

⁴¹² Râğîb el-İsfahânî, a.g.e., 138-139.

⁴¹³ Bakara, 2/248.

⁴¹⁴ Hûd, 11/116.

⁴¹⁵ Bkz. Rahman, 55/27; Necm, 53/51; Müddessir, 74/28.

⁴¹⁶ Tâ-Hâ, 20/71,73,127,131; Kasas, 28/60; Şûrâ, 42/36; A'lâ, 87/17.

⁴¹⁷ Nahl, 16/96; Suarâ, 26/120; Saffât, 37/77; Zuhruf, 43/28; Hakkâ, 69/8; Kehf, 18/46; Meryem, 19/76.

⁴¹⁸ Kehf, 18/46; Meryem, 19/76.

⁴¹⁹ Mahmut Çanga. a.g.e., 91-92.

⁴²⁰ Şevkânî, a.g.e., V, 564.

Râzî, cennetin daha hayırlı oluşunu üç bakımdan ele alarak açıklamıştır. Birincisi, cennet hem ruhânî hem de cismânî mutluluğu kapsarken, dünyanın bir özelliği yoktur. Dolayısıyla âhiret daha hayırlıdır. İkincisi, dünyanın lezzetleri, zevkleri elemlemlerle birlikte ancak âhiret böyle değildir. Oradaki nimetler mahza saâdetdir. Üçüncüsü, dünya geçicidir âhiret ise sonsuzdur. Sonsuz olan geçici olandan hayırlıdır.⁴²¹

Elmalılı ise bu âyetle ilgili olarak, geçici olan dünya hayatı ne kadar zevkli olursa olsun akli başında olan insanların âhireti tercih etmek sûretiyle arınmaya ve kurtuluşa ulaşmaya çalışmaları ve böyle yapanlar için her zaman âhiretin dünyadan daha hayırlı olacağını bilmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Bunun yanında, dünya hayatını tercih edenlerin her geçen gün ölüme yaklaştıklarını, âhirette de pişmanlık ve hüsrân içinde kalacaklarını belirtmekte, âhiret ve cennet hayatını tercih ederek daima ilerisi için temizliğe ve iyiliğe yönelen, Rabbinde duyduğu iman bağının vergisini verip O'nun ismini anarak O'na ulaşmayı ümit ederek namazını kılan, ibadetini yapan kimselerin dünyada ne kadar sıkıntı ve zorluklarla karşılaşsalar da güzel bir akibete kavuşacaklarına dair ümitli olacaklarını, her geçen gün kurtuluşa ve mutluluğa doğru gitmeye ve güzel bir son ile cennete ulaşmaya muvaffak olacaklarını bildirmektedir. Son olarak bu kişiler için asıl amacın dünya ve onun lezzetleriyle tatmin olmak değil, onun elemlemlerinden kurtulup ilâhî rızaya kavuşmak olduğunu belirtmektedir.⁴²²

Bu âyet, ebedî olan âhiret yaşamını, birçok kusur, hastalık, ölüm, fakirlik, zillet, küçük düşme ve men edilme korkularıyla dolu olan geçici dünya yaşamına tercih etmenin gerekliliğini ifade etmenin yanında, bahsedilen ebedi âhiret hayatı için yapılacak çalışmaların, dünya ve süsleri uğruna verilecek uğraşlardan daha hayırlı ve kalıcı olduğunu da ifade etmektedir.⁴²³

Bu durumla ilgili olarak denilmiştir ki, şâyet bu fâni dünya altından yapılmış olsaydı ve sonsuz olan âhiret de sırf topraktan olsaydı yine de o ebedi olan toprağın geçici olan altına tercih edilmesi gerekirdi. Kaldı ki âhiret sonsuz bir altından, dünya ise geçici bir topraktan var edilmiştir.⁴²⁴

⁴²¹ Râzî, a.g.e., XXXI, 149.

⁴²² Elmalılı, a.g.e., IX, 161.

⁴²³ Ebu'l-Leys es-Semerkindî, Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim, *Tefsiru's-Semerkindî Bahru'l-Ulûm*, C. III, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993, s. 471.

⁴²⁴ Kurtubî, a.g.e., XXII, 235-236; Şevkânî, a.g.e., V, 564-565.

VII - 18-19. ÂYETLER: ÖNCEKİ VAHİYLERİ TASDİK

A- METİN, MEÂL VE ÖZET

إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى {18} صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى {19}

18- Şüphesiz bu, ilk sahifelerde de vardır.

19- İbrahim ve Mûsâ'nın sahifelerinde.

Bu iki âyet A'lâ Sûresi'nin, özelde önceki âyette ele aldığı, âhîret hayatının dünya hayatından daha hayırlı ve kalıcı olma mevzusunu, genelde ise içerdiği bütün konuları önceki vahiylerin işlediği ve dolayısıyla bu âyetlerin o sahifelerde geçen âyetleri tasdik ettiğini ifade etmektedir. Son âyette ise önceki sahifelere örnek olarak İbrahim ve Mûsâ'nın sahifeleri gösterilmiş ve böylelikle insanlık tarihi boyunca insanoğluna öğüt verici olan vahyin ortak mesajlar içerdiğinin altı çizilmiştir.

B- ÂYETLERİN TEFSİRİ

1- Onsekizinci Âyet: İlk Sahifelerin Tanıklığı

a) *الصحف (Suhuf) Kelimesi*

Suhuf kelimesi farklı şekilleriyle Kur'ân'da dokuz âyette geçmekte olup temelde iki mânâ için kullanılmaktadır.⁴²⁵ الصحيفة (sahife), yayılmış, uzatılmış şeye denilmektedir. Örneğin; الصحيفة الوجه (sahîfetü'l-vech) yüzün üst derisi, dış derisi anlamına gelmektedir. Bunun yanında الصحف (sahîf) ise yeryüzü demektir. Aynı şekilde الصحيفة içinde yazı yazılan şeye denilmektedir. Çoğulu صحف (suhuf) ve صحائف (sehâif) olarak gelmektedir. الصفحة (safha) ise geniş çanak, tepsi mânâsındadır. Çoğulu صحاف (sihâf)'tir.⁴²⁶ المصحف (mushaf) kelimesi de yazılmış sahifeleri toplayan şey için kullanılmaktadır. Çoğulu مصاحف (mesâhif)'tir. تصحيف (tashîf) ise harflerinin karışmasından dolayı mushafı olduğundan farklı okuyup rivâyet etmeye denilmektedir.⁴²⁷

⁴²⁵ Muhammed Fuâd Abdulbâki, a.g.e., 403.

⁴²⁶ Hasan İzzeddîn Cemel, a.g.e., II, 425.

⁴²⁷ Râğîb el-İsfehânî, a.g.e., 476.

Aşağıdaki âyetler bu kelimenin Kur'ân'daki kullanımlarına birer örnektir:

وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِّن رَّبِّهِ أَوْلَمِ تَأْتِيهِم بَيِّنَةٌ مَّا فِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ

"O (Muhammed), bize Rabbinden bir âyet getirmeli değil miydi?' dediler. Onlara önceki kitaplarda (sahifelerde) bulunan deliller gelmedi mi?"⁴²⁸

يُطَافُ عَلَيْهِم بِصِحَافٍ مِّن ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

"Onların etrafında altın tepsiler ve altın kadehler dolaştırılır. Orada, canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey vardır. 'Orada ebedî yaşayacaksınız' (denilir)."⁴²⁹

بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُّنْسَرَّةً

"Hayır; onlardan her biri, kendilerine açılmış sayfalar verilmesini istiyor."⁴³⁰

b) Onyedinci Âyetin Tefsiri

"Şüphesiz bu, ilk sahifelerde de vardır." mealindeki âyetimizde bulunan هذا (hâzâ) işaret zamirinin neye işaret ettiği ve dolayısıyla ilk sahifelerde bulunan şeyin ne olduğu ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Birinci görüşe göre buradaki işaret bütün sûreyedir. Çünkü bu sûre, tevhid, nübüvvet, inkârcılara yapılan tehditler ve Allah'a itaat karşılığında verilen vaatleri içermektedir.⁴³¹ İkinci görüş, işaret zamirine en yakın mânânın öncelikli olmasından dolayı işaretin, dünya hayatını tercih etme sorunu ve âhiretin ebedîliğini anlatan hemen önceki âyetlere yönelik olduğunu savunmaktadır.⁴³² Üçüncü görüş, işaretin temizlenenlerin kurtulacağını ifade eden ondördüncü âyetten onyedinci âyete kadar olan âyetleri kapsadığını ifade eden görüştür.⁴³³ Dördüncüsü ise, sûrenin birebir aynı lafızlarla önceki vahiylerde bulunduğunu değil, içerdiği konuların farklı lafızlarla da olsa ele alındığı şeklindedir.⁴³⁴

⁴²⁸ Tâ-hâ, 20/133.

⁴²⁹ Zuhuf, 43/71.

⁴³⁰ Müddessir, 74/52.

⁴³¹ Râzî, a.g.e., XXXI, 149.

⁴³² es-Seâlibî, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf ebû Zeyd, *Tefsiru's-Seâlibî el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, C. V, Beyrut, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1997, s. 581.

⁴³³ Zemahşerî, a.g.e., VI, 359.

⁴³⁴ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., IX, 93; Ferrâ, a.g.e., C. III, 257.

Bu âyet, vahiy ile gelen bütün dinlerin, itikadî, ahlâkî ve sadece Allah'a ibadet noktasındaki temel esaslarda müttefik olduklarını ifade etmektedir. İnsanın kendisini şirk, küfür ve pis işlerden arındırıp temizlemesinin gerekliliği, Yüce Allah'ı daima zikretme ve farz namazları vakitlerinde kılmanın lüzumu, âhirete hazırlanmanın ve oradaki mükâfatların fani dünyanın zevklerine tercih edilmesinin gerekli olması gibi konular Allah'ın gönderdiği bütün şeriatlarda bir olan hususlardır. Âyetin de belirttiği gibi bu sûredeki tevâhid, nübüvvet, tehdit ve müjdelere eski peygamberlerin sahifelerinde de bulunmaktadır. Çünkü bu hususlar zamanın değişmesi ile değişmeyecek olan genel kurallardır.⁴³⁵ Âyet aynı zamanda dillerin farklı oluşunun eşyanın hakikatini değiştirmeyeceğine de delâlet etmektedir. Çünkü Yüce Allah aynı hükümleri başka dillerde önceki sahifelerde zikretmiştir. Bu sebeple bazı âlimler tarafından Kur'ân'ın namazda başka dillerde okunmasına da cevaz verilmiştir.⁴³⁶

2- Ondokuzuncu Âyet: İbrâhim ve Musâ'nın Sahifeleri

a) ابراهيم (İbrâhim) Kelimesi

İbrâhim kelimesi genel olarak ر (ra)'dan sonra ا (elif) harfiyle ve ه (ha)'dan sonra ي (ya) okunmasının yanında Ebu Recâ her ikisini de hafz ederek ve ه (ha)'yı da üstünlü veya esreli olarak okumuştur. Ebû Mûsâ el-Eşârî ve İbn Zübeyr iki ا (elif) ile okumuşlardır. Mâlik b. Dînâr fethalı olan ه (ha)'dan sonra tek ا (elif) ile okumuştur. Abdurrahman b. Ebû Bekr ise ا (elif)'i hafz ederek ه (ha)'yı da esreli olarak ابراهيم (İbrahim) şeklinde okumuştur. Son olarak İbn Hâleveyh bu kelimenin, ابراهم (ibrahum) şeklinde ا (elif) ve ötreli ه (ha) ile okunduğu da söylemiştir.⁴³⁷

b) Ondokuzuncu Âyetin Tefsiri

"İbrahim ve Mûsâ'nın sahifelerinde." mealli bu ayet, irab olarak bir önceki âyette bulunan الصُّحُفِ الْأُولَى (ilk sahifeler) ifadesine bedeldir. Bu bedelin bedelü'l kül olma ihtimali bulursa da bedelü'l- ba'z olarak alınması daha doğrudur.⁴³⁸

⁴³⁵ Vehbe Zuhayli, a.g.e, XV, 579.

⁴³⁶ Mâturidi, a.g.e., V, 441; Neseî, a.g.e., III, 632.

⁴³⁷ es-Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yusuf, *ed-Dürri'l-Masûn fî Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, C. X, Dimeşk, Dâru'l-Kalem, t.y., s. 764.

⁴³⁸ Elmalılı, a.g.e., IX, 162.

Âyet, iki şekilde anlaşılmaya müsaittir. Birincisi, bu âyetin "ilk sahifeler" ifadesinin açıklayıcısı olması şeklindedir. İkincisi de bu sûrede ele alınan konuların, İbrahim ve Mûsâ dahil olmak üzere bütün peygamberlere indirilen vahiylerin içinde zikredildiği şeklindedir.⁴³⁹

Suhuf kelimesinin, indirilen dört büyük kitap dışında, peygamberlere indirilmiş olan kitapçıklar hakkında kullanılması şöhret bulmuştur. Sıhhati şüpheli olmakla birlikte rivâyete göre Ebû Zer, Hz. Peygamber'e toplamda kaç kitap indirildiğini sormuş, O da yüzdört olduğunu belirtmiş, Âdem'e on sayfa, Şît'e elli sayfa, İdrîs'e otuz sayfa, İbrâhim'e on sayfa, Tevrat, İncil, Zebûr ve Furkan'ın indirildiğini söylemiştir. Bu mânâyâ göre Mûsâ (a.s)'nın sâhifeleri, Tevrat'tan önce indirilmiş olan on sahifedir. Yüce Rabb'i anmak, O'nu tesbîh etmek, öğüt verip hatırlatmak, temizlenme, zikir ve ibadet ile kurtuluşa ulaşmak, âhiretin dünyadan hayırlı ve devamlı olması gibi bu sûrede ele alınan esaslar, bütün ilâhî dinlerin temelinde olan ve başta İbrâhim ve Mûsâ'nın sahifeleri olmak üzere önceki peygamberlere indirilmiş vahiylerde var olan ilâhî ölçülerdir.⁴⁴⁰ Bu durumla ilgili olarak Necm Sûre'sinde de benzer âyetler geçmektedir.⁴⁴¹

Gerçeğin ve inanç sisteminin birliği, bu hakikatlerin kaynağının ve insanlara peygamber göndermeyi gerektiren iradenin birliğinin gereğidir. Hakikat sadece bir tanedir ve tek bir kaynağa dayanmaktadır. Yenilenen ihtiyaçlara ve zamanın değişmesine göre detayları ve cüz'î bölümleri değişebilir ancak aynı kaynaktan gelen bir sistemin temeli değişmez. Bu değişmeyen temel hakikat, yaratan, düzenleyen, takdîr eden ve yol gösteren Yüce Rabb'den gelmiştir.⁴⁴²

Bu ifadelerle ikinci bölümün sonuna gelmiş bulunmaktayız. Üçüncü bölümde sûremizde geçen "kurtuluş" kavramını, kurtuluşa erenlerin kimler olduğunu ve onların özelliklerini Kur'ân'ın bütünü çerçevesinde ele almaya çalışacağız.

⁴³⁹ Râzî, a.g.e., XXXI, 150.

⁴⁴⁰ Zemahşerî a.g.e., VI, 360; es-Sehâvî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, b. Abdussamed, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, C. II., Kâhire, Dâru'n-Neşri li'l-Câmiât, 2009, s.596; Ebu's-Suûd, a.g.e., IX, 146; Âlûsî, a.g.e, XV, 320; Elmalılı, a.g.e., IX,162.

⁴⁴¹ Bkz. Necm, 53/36-37.

⁴⁴² Seyyid Kutub, a.g.e., VI, 3894.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GENEL OLARAK KUR'ÂN'DA KURTULUŞA ERENLER

I- KUR'ÂN'DA KURTULUŞ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

A- FELÂH KAVRAMI

الْفَلْح (feleh) kelimesi sözlükte “yarmak” mânâsına gelmektedir. الحديدُ بالحديد يُفْلَحُ (el-hadîdu bi'l-hadîdi yuflehu) cümlesi, “demir demirle yarılr” demektir. Bununla birlikte çiftçiye الفَلَّاح (fellâh) ismi verilmiştir. الفلاح (felâh) ise kazanmak, başarıya ulaşmak ve istenilen şeyi elde etmek demektir.⁴⁴³ Bunun yanında hayır ve iyilikte devamlı kalmak ve “sahur” mânâlarında da kullanılmıştır.⁴⁴⁴ الفَلْح (feleh) lafzı, الفلاح (felâh) lafzının maksûr hâli olup ikisi de kurtulmak mânâsına gelmektedir. Kelimenin temel mânâsı olan yarmak mânâsının diğer mânâların temelini oluşturduğunu görmekteyiz. Başarıya ulaşmak da engelleri yarmak ile mümkündür. Toprağı yardığı için çiftçiye الفَلَّاح (fellâh) denildiği gibi denizi yardığı için gemiciye de aynı isim verilmiştir. Aynı zamanda الْفَلْحَةُ (feleha) yeri yaran alete denilmektedir.⁴⁴⁵

Râğıb felâhı, dünyevî ve uhrevî felâh şeklinde gruplandırmış, dünyevî felâhın dünya hayatını güzelleştiren izzet, zenginlik ve daimi refah gibi mutlulukları kazanma olduğunu, uhrevî felâhın ise dört kısma ayrıldığını belirtmiştir. Bunlar, sonu olmayan bir ebediyet, fakirlik korkusu olmadan zenginlik, zilletten uzak bir izzet ve cehaleti olmayan bir ilimdir. Bundan dolayı “âhiretten başka hayat yoktur” denilmiştir.⁴⁴⁶

Felâh terim olarak, bir kimsenin dînî ve ahlâkî sorumluluklarını yerine getirmesinin sonucu olarak hem dünyada elde edeceği başarı ve mutluluğu, hem de âhirette ulaşacağı ebedî kurtuluşu ve saâdeti ifade etmektedir. İnsanın bu şekilde dünya ve âhirette kurtuluşa ve mutluluğa erişebilmesinin, ancak önüne çıkabilecek her türlü engeli aşması şartına bağlı olduğu düşünüldüğü takdîrde, felâhın sözlük anlamı ile terim anlamı arasındaki bağlantı anlaşılmalı olacaktır.⁴⁴⁷

Felâh kelimesi, Kur'ân-ı Ker'im'de 40 âyette geçmekte olup kullanımlarının tamamı if'âl kalıbındadır. 27 âyette fiil olarak geldiği görülmekte, 13 âyette ise isim olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁴⁸

⁴⁴³ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 644.

⁴⁴⁴ İbn Manzûr, a.g.e., V, 3458.

⁴⁴⁵ Zebidî, a.g.e., VII, 68.

⁴⁴⁶ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 644.

⁴⁴⁷ Adil Bebek “Felâh”, *DİA*, XII, 300.

⁴⁴⁸ Muhammed Fuâd Abdalbâki, a.g.e., 526.

Âyetlerde felâh kavramı, felâha ermek için gereken eylemleri ifade etme, felâha erecek olanları belirtme ve felâha ulaşamayacak kişileri bildirme şeklinde üç grupta toplanmaktadır.⁴⁴⁹ Aşağıdaki âyetlerde felâha ermek için gerekli eylemler bildirilmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler! Rükû edin, secde edin Rabbinize kulluk edin ve hayır işleyin ki, kurtuluşa erebilesiniz.”⁴⁵⁰

Bu âyette yüce Allah, Müslümanlar için belirlediği hayat sistemini ve yerine getirmesini gerekli kıldığı bir takım temel unsurları özet halinde biraraya getirmektedir. Âyetler önce, mü'minlerin rükû ve secde etmelerine ilişkin emirle başlamaktadır. Bunlar namazda yer alan temel ve belirgin hareketlerdir. Namazı belirgin bir tabloya dönüştürmek için “namaz” demek yerine rükû ve secde dile getirilmekte ve böylece hareketli bir sahne, gözle görülen bir ibadet biçimi olarak öne serilmektedir. Zîrâ bu tür bir ifade tarzı daha etkin ve duyguları harekete geçirme noktasında daha etkilidir. Sonrasında ibâdet etmeye ilişkin genel bir emir yer almaktadır. Bu ise, namazdan daha geniş bir anlama sahip olup, kişinin Allah'a yöneldiği her davranışı, her hareketi, her iç yönelişi içine alır. Çünkü Allah'a kulluk etmek bütün dini görevleri içine almaktadır. Bundan sonra da insanlar arası ilişkilerde iyiliğin gözetilmesine ve güzel işler yapmaya ilişkin genel bir kural yer almaktadır.⁴⁵¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytanın işlerinden olan pisliklerdir. O halde bunlardan kaçının. Umulur ki kurtuluşa erersiniz.”⁴⁵²

Bu âyet ise, temiz gıdalardan olmayan sarhoş edici maddeler ve kumar gibi diğer kötü fiillerin onların toplum hayatına zarar veren etkilerini bildirirerek onlardan kaçınılmasını ve bu konuda Allah ve Rasûlü'ne itaatin gerekliliğini bildirmektedir. Âyet, bu fiillerin, insanları hem maddî açıdan, hem de manevî olarak mahrum bırakacak zararlı musibetler olduğunu ifade etmekte ve kurtuluşun, saâdetin ancak bunlardan kaçınmak sûretiyle gerçekleşebileceğini bildirmektedir.⁴⁵³

⁴⁴⁹ Süleyman Ateş, “Felâh”, *Kur'ân Ansiklopedisi*, VI, 181-185.

⁴⁵⁰ Hac, 22/77.

⁴⁵¹ Seyyid Kutub, a.g.e., IV, 2445.

⁴⁵² Mâide, 5/90.

⁴⁵³ Bilmen, a.g.e., II, 273.

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Namaz tamamlanınca yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan arayın. Allah'ı çokça anın ki kurtuluşa eresiniz.”⁴⁵⁴

Bu âyette, gerçek dindarlığa yalnız mabed içinde ibadet edilmekle ulaşılamayacağına, ibadethanede olduğu gibi mabet dışında da Allah'ı anmanın, iş ve ticaret hayatında da O'nun rızasını gözetmenin önemli olduğuna dikkat çekilmektedir.⁴⁵⁵ “Allah'ı çokça hatırlayın.” emri, Allah'ın nimet olarak ihsan etmiş olduğu ibadetleri hem itaat hem de dille eda etme muvaffakiyeti verdiği için şükretmeyi ifade etmektedir. Böylece Allah'ı çokça, hatırlamak, O'nu güzel vasıflarla yüceltmek, felâha ermenin bir koşulu olarak öne çıkarılmaktadır.⁴⁵⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler, faizi kat kat arttırılmış olarak yemeyin. Ve Allah'tan sakının, umulur ki kurtulursunuz.”⁴⁵⁷

Bu âyet ise faiz konusunda şiddetli kınama ve uyarı yapmakta ve bunun yanında insanların almış oldukları faizin her türünü, yani katlamalı faiz çeşidini de öyle olmayanını da yasaklamaktadır. Zîrâ cahiliye dönemindeki insanlar faizle para ve mal vermekte, vade bitiminde ise borçluya gelip ya alacağını istemekte ya da faizin miktarını arttırma şeklinde baskı uygulamaktaydılar. Sadece bu faiz arttırımı olduğu takdirde süreyi biraz daha uzatırlardı.⁴⁵⁸ Âyet faizin her türünü yasaklamakta ve felâha erebilmek için bunu şart koşmaktadır.

Görüldüğü gibi bu âyetlerde felâha erme bir takım şartlara bağlanmış ve onların yapılması ile ancak gerçekleşebileceği bildirilmiştir. Aşağıdaki âyetlerde ise bu şartları yerine getirip sonsuz saâdet ve kurtuluşa ulaştığı bildirilen kimseler ele alınmış ve bu kimseler iman dairesine giren her kişiye model olarak sunulmuştur:

الم {1} ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ {2} الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ {3} وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ {4} أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ {5}

⁴⁵⁴ Cuma, 62/10.

⁴⁵⁵ Hayreddin Karaman, v.d., a.g.e., V, 353.

⁴⁵⁶ Kurtubî, a.g.e, XX, 476.

⁴⁵⁷ Âl-i İmrân, 3/130.

⁴⁵⁸ Neseî, a.g.e., I, 291.

“Elif-lâm-mîm. İçinde şüphe olmayan bu kitap, sakınanlar için bir hidâyettir. Onlar ki ğayba iman ederler, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak ederler. Onlar sana indirilene de senden önce indirilene iman ederler ve âhirete kesin olarak inanırlar. İşte Onlar Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır.”⁴⁵⁹

Bu âyet felâha eren muttakilerin olmazsa olmaz özelliklerini saymaktadır. Bunlar, genel itibariyle Gayba iman etmek, namazı dosdoğru kılmak ve Allah rızâsı maksadıyla harcama yapmaktır. Bu beş âyet, İslâm'ın fert ve topluluk olarak insana getirdiği faydaların ve ondan istediklerinin güzel bir özetidir. Gayba iman etmek, iman esaslarına; namaz kılmak, özel duygu ve davranışlarla Allah'a kulluk etmeye; Allah rızâsına uygun harcamada bulunmak yani infak ise dayanışmaya, düzen ve adalete, yani dinin emirlerinin ruhuna ve amacına işaret etmektedir. İman; tasdik, yani akıl ve vicdanın doğrulamasıyla, dilin bunu itiraf edip söylemesi yani ikrâr ile ve davranışların da bunlara uygun olmasıyla gerçekleşip tamamlanan bir yapıya sahiptir. Yalnızca tasdik edilir, fakat söz ve davranış buna aykırı ve tutarsız olursa bu, imanın zayıf olduğunu göstermektedir. Böyle bir imanla gerçek anlamda İslâm yaşanmış ve temsil edilmiş olmayacağı gibi, İslâm'ın insanlara vaad ettiği sonsuz saâdete de erişilemeyecektir. İslam'ın vaad ettiği dünya ve âhîret saâdeti ancak "tasdik, ikrâr ve salih amel" hususlarının birlikte var olması halinde gerçekleşmektedir.⁴⁶⁰

فَدَأْفَلْحَ مَنْ تَرَكَّى {14} وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى {15}

“Gerçekten (manevi kirlerden) arınan felâha ermiştir. Ve Rabbinin adını anan ve ibadet eden.”⁴⁶¹

Çalışmamızın ikinci bölümünde detaylı tefsirini yaptığımız bu âyet, felâha giden yolu en özet şekilde gözler önüne sermektedir. “Tezekkâ” kelimesi ile, küfür ve şirkten vazgeçerek İslâm'ı kabul etmek, kötü ahlâkı bırakarak güzel ahlâk edinmek ve kötü amelleri terk ederek iyi ameller işlemek kastedilmiştir. Buradaki “zîkr” ifadesi ise, Allah'ı daima hem kalple hem de lisanla anmak şeklinde iki anlama da gelebilmektedir. Bunun yanında âyet felâh için Rabbin adını zikretmenin yanında, namazı dosdoğru kılp ibadetlere devam etmekle Allah'a itaatin fiilen ispat edilmesini istemektedir.⁴⁶²

⁴⁵⁹ Bakara, 2/1-5.

⁴⁶⁰ Hayreddin Karaman, v.d., a.g.e., I, 71.

⁴⁶¹ A'lâ, 87/14-15

⁴⁶² Mevdûdî, a.g.e., VII, 102-103.

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ {1} الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ {2} وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ {3} وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ {4} وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ {5} إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ {6} فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ {7} وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ {8} وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ {9} أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ {10} الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ {11}

“Mü'minler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler. Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar ki, arınmak için gerekeni yaparlar. Onlar ki, iffetlerini korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunanlar bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar. Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır. Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler. Onlar ki, namazlarına, ibadetlerine devam ederler. İşte bunlar varis olanların ta kendileridir. Onlar Firdevs cennetlerine varis olacaklar ve orada ebedî olarak kalacaklardır.⁴⁶³

Bu âyetler İslâm'ın ibadet ve ahlâk alanlarında vazgeçilmez saydığı ilkeleri ve mü'min kavramının gereklerini özetlemektedir. Kendisinin mü'min ve müslüman olduğunu söyleyen kadın veya erkek her insanın, bu iddiasının anlamlı hale gelebilmesi için kendisinden beklenen hayat modelini sergilemesi gereklidir. Bu sûrenin daha sonraki âyetlerinde âhirete iman etmeyenlerin iddiaları geniş bir şekilde ele alınıp bunların eleştirildiği dikkate alındığı takdirde buradaki "kurtuluş"un öncelikle âhirete yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında, doğru inanç ve düzgün yaşayışın sadece âhiret için değil, aynı zamanda dünya saâdeti için de gerekli olduğunu, hem naslar hem de insanlığın tecrübesi göstermektedir. Buna göre bu âyetlerin âhiret saâdetinin yanısıra dünyadaki kurtuluşun da reçetesini verdiği muhakkaktır.⁴⁶⁴

فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ

“Kim tevbe edip iman eder ve salih amellerde bulunursa artık kurtuluşa erenlerden olmasını umabilir.”⁴⁶⁵

Bu âyette ise Allah'a yönelerek iman eden ve salih amel işleyenlerin felâha ereceğinin umulabileceği ifade edilmektedir.

⁴⁶³ Mü'minûn, 23/1-11.

⁴⁶⁴ Hayreddin Karaman, v.d., a.g.e., IV, 9.

⁴⁶⁵ Kasas, 28/67.

وَأَتَتْكُمْ مِّنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip, kötülüğü men eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁴⁶⁶

Âyette Yüce Allah, İslâm ümmetine, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten alikoymayı görev edinmiş bir topluluğun oluşturulmasını emretmektedir. Bu görevi yerine getiren kâmil insanların da dünya ve âhirette kurtuluşa erenlerin ta kendileri olduğunu ifade etmektedir. Bu emrin İslam topluluğundan bir gruba tahsis edilmesi, iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın, Müslüman olan her kişiye vacip olmasına engel teşkil etmemektedir.⁴⁶⁷

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمِعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقْ شِحْ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan sakının, dinleyin, itaat edin ve kendi hayrınız için harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁴⁶⁸

Âyet “gücünüzün yettiği kadar” ifadesiyle yüce Allah'ın kullarına yönelik lütfu ve kullarının kendisinden korkup itaat etme kapasitelerine ilişkin engin bilgisini ortaya koymaktadır. Bu sebepten dolayı “gücünüzün yettiği oranda” denilmiş ve mü'minlerden ellerinden geldiğince her türlü kötülükten korunmaları istenmiştir. Sonra âyet-i kerîme mü'minleri Allah yolunda, faydalı harcamalarda bulunmaya teşvik etmekte ve "Kendi iyiliğiniz için mallarınızı Allah yolunda harcayın" ifadesine yer vermektedir. Burada yüce Allah kendileri için hayırlı olacak harcamalarda bulunmalarını istemekle yaptıkları harcamaları sanki doğrudan kendi şahısları için harcamışlar gibi dile getirmektedir. Böylelikle bu davranışlarının kendileri hesabına bir iyilik olacağını belirtmektedir. Bununla birlikte âyet-i kerîme insanın içindeki cimrilik duygusunun belalı bir musibet olduğunu ifade etmekte ve kendisini bu cimrilikten kurtaran, muhafaza eden kimselerin kurtuluşa ve mutluluğa ereceğini belirtmektedir. Şüphesiz cimrilikten kurtulmak Allah'ın bir lütfudur.⁴⁶⁹

Bu âyetlerde de felâha eren kimseler vasıflarıyla birlikte beyan edilerek, İslam toplumunda model şahsiyetler inşa edilmek istenmiştir.

⁴⁶⁶ Âl-i İmrân, 3/104.

⁴⁶⁷ Vehbe Zuhaylî, a.g.e., II, 355.

⁴⁶⁸ Teğabun, 64/16.

⁴⁶⁹ Seyyid Kutub, a.g.e., VI, 3591.

Aşağıdaki âyetlerde ise felâha eremeyecek olanlar belirtilmiştir:

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ

“Allah'a karşı yalan uydurandan yahut O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Şüphesiz suçlular kurtuluşa eremezler.”⁴⁷⁰

Âyet-i kerîme müşriklerin bir yandan Allah'ın zât, sıfat ve fiilleri hakkında asılsız sözler uydurup söylemeleri, bir yandan da O'nun, Peygamber'i vasıtasıyla gönderdiği mühim hakikatleri inkâr etmek sûretiyle insana verilen yetenekleri yersiz ve kötüye kullanmakta ve bu mânada kendilerine en büyük zulmü reva görmektedirler.⁴⁷¹ Yüce Allah böylelerinin asla kurtuluşa eremeyeceklerini bildirerek onları uyarmaktadır.

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ

“Kim Allah'la beraber, hakkında hiçbir delili olmaksızın başka bir ilâha taparsa onun hesabı Rabbinin katındadır. Şüphesiz kâfirler kurtuluşa eremezler.”⁴⁷²

Yüce Allah bu âyette, ellerinde delil olmamasına rağmen Allah'tan başkasına dua edenlerle ilgili olarak, onların bâtil bir şey iddia ettiklerine ve iddialarını asla ispat edemeyeceklerine dikkat çekmiştir. Bu da, tefekkür ederek hakkı bulmanın doğru, delil olmaksızın taklidin ise yanlış olduğunu göstermektedir. Yüce Allah sonra, bunu iddia edenlerin cezasının büyük bir azap olduğunu, "Onun hesabı ancak Rabbi nezdindedir" buyurarak bildirmektedir. Buna göre Hak Teâlâ bir nevi "Onun cezası, Allah'tan başka hiçbir kimsenin hesap edemeyeceği bir noktaya ulaşmıştır." demektedir.⁴⁷³

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكُذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِّتَقْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَقْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ لَا يُفْلِحُونَ

“Dillerinizin yalan saydığı şekilde: ‘Şu helal, bu haram’ demeyin. Çünkü Allah adına yalan uydurmuş olursunuz. Şüphesiz Allah adına yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler.”⁴⁷⁴

Bu âyet de bir önceki âyet gibi, delil olmaksızın Allah adına iddiada bulunanların hiçbir sûrette felâha eremeyeceklerini bildirmektedir.

⁴⁷⁰ Yûnus, 10/17.

⁴⁷¹ Hayreddin Karaman, v.d., a.g.e., III, 91.

⁴⁷² Mü'minûn, 23/117.

⁴⁷³ Râzî, a.g.e., XXIII, 129.

⁴⁷⁴ Nahl, 16/116.

بَلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

“De ki: "Ey kavmim, bütün yapabileceğinizi yapın; şüphesiz ben de yapıyorum. Bu yurdun (dünyanın) sonu, kimindir, bilip öğreneceksiniz. Gerçekten zalimler kurtuluşa ermeyeceklerdir.”⁴⁷⁵

Kur’ân-ı Ker’îm’de felâh kavramı görüldüğü gibi daha çok âhirete yönelik kullanılmaktadır. Bununla birlikte felâha götürecekt ameller zikredildiğinde felâhın yanında ümit etme mânâsına gelen لَعَلَّ (le’alle) kelimesinin zikredilmesi, insanın korku ve ümit arasında kalması gerektiğine dair bir mesaj vermektedir. Felâh kelimesinin mahza dünyevi mânâ için kullanılmasına da aşağıdaki âyet örnektir:

فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفًا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلَىٰ

“Artık hilelerinizi toplayın, sonra hep birden gelin. Bugün üstün gelen, muhakkak zafer kazanmıştır.”⁴⁷⁶

Bu âyette, Hz. Mûsâ’nın karşısına çıkan sihirbazların kendi aralarında, o gün karşılaşmadan galip gelenin başarıya ulaşacağını söylemeleri konu edilmektedir.

B- NECAT KAVRAMI

نَجَا - يَنْجُو - نَجْوَا - نَجَاة (necâ- yencû- necven- necâten) kelimesi sözlükte, bir şeyden ayrılmak⁴⁷⁷ ve kurtulmak⁴⁷⁸ anlamlarına gelmektedir. Bu mânâların temelinde, yerden yüksek tepe mânâsına gelen النجوة (necve) vardır. Bu tepeye sel suları ulaşmadığı için oraya çıkan selden kurtulmuş olur. Buradan yola çıkılarak genel mânâda sıkıntı verici şeylerden kurtulmayı ifade etmek için bu kelime kullanılmıştır.⁴⁷⁹ Kur’ân’da 84 defa geçen⁴⁸⁰ necât kelimesi, terim olarak mü’minlerin inkârcıların eziyetlerinden ve tuzaklarından kurtarılması ve uhrevî cezadan kurtulma mânâlarında kullanılmıştır. Bundan hareketle “necât” kavramı ile Allah’ın kullarını hem dünyada hem de âhirette kurtardığı sıkıntılar ifade edilmektedir.⁴⁸¹ Aşağıdaki âyetler necât kelimesinin kullanımına örnektir:

⁴⁷⁵ En’âm, 6/135.

⁴⁷⁶ Tâ-Hâ, 20/64.

⁴⁷⁷ Râğib el-İsfehânî, a.g.e., 792.

⁴⁷⁸ İbn Manzûr, a.g.e., VI, 3559.

⁴⁷⁹ Hasan İzzeddîn Cemel, a.g.e., V, 28.

⁴⁸⁰ Mahmut Çanga. a.g.e., 498-499.

⁴⁸¹ Doğan Eygün, *Kur’ân’da Necât Kavramı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2010, s. 1.

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٍ

“Hani sizlere en kötü işkenceleri uygulayan, erkek çocuklarınızı öldürüp kadınlarınızı sağ bırakan Firavun ailesinden sizi kurtarmıştık. Bunda sizin için Rabbinizden büyük bir imtihan vardı.”⁴⁸²

Âyet-i kerîmede Yüce Allah, İsrâiloğullarını Firavun hanedanının zulümlerinden kurtardığını ifade etmektedir. İsrâiloğullarının erkek çocuklarını katleden Firavun’un kadınları sağ bırakması ise, kendilerine hizmet etmeleri içindir. Kâhinler, Firavun’u, doğacak bir erkek çocuğun kendisinin saltanatına son vereceği şeklinde uyarılmış, Firavun ve taraftarları da Yahudilere bu muameleyi revâ görmüştü. Bundan önce Nemrut da uyarılmış ancak o da uyarılara yüz çevirmişti. Netîcede Firavun da Nemrut da tüm çabalarına ve korunmalarına rağmen takdîr edilmiş olan sondan kendilerini kurtaramamış ve yüce Allah’ın dilediği olmuştur.⁴⁸³

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا ادْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ

“O iki kişiden kurtulacağını sandığı kişiye: 'Beni efendinin yanında an' dedi. Fakat şeytan ona efendisine anmayı unutturdu ve böylece birkaç yıl daha zindanda kaldı.”⁴⁸⁴

Âyette Hz. Yusuf’un zindanda rüyalarını tabir ettiği iki kişiden, kurtulacağına inandığı kişiye söylediği sözden bahsedilmektedir. Âyette inanma ve düşünme manasında "Zannetme" fiili geçmektedir. Bu fiil müfessirlerin çoğuna göre âyette "kesin olarak bilme" anlamındadır.⁴⁸⁵ Görüldüğü gibi necât kelimesi âyette zindandan kurtulma mânâsında kullanılmıştır.

قُلْ مَنْ يُجِيبُكُمْ مِّنْ ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنجَانَا مِنْ هَذِهِ لَنُكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

“De ki: “Sizi karanın ve denizin karanlıklarından (musibetlerinden) kim kurtarıyor? O (musibet geldiği) zaman Allah'a büyük bir samimiyetle boyun büküp yalvararak: ‘Eğer bizi bundan kurtarırsan and olsun ki şükredenlerden olacağız’ diye dua edersiniz.”⁴⁸⁶

⁴⁸² Bakara, 2/49.

⁴⁸³ Neseî, a.g.e., I, 88.

⁴⁸⁴ Yûsuf, 12/42.

⁴⁸⁵ Kurtubî, a.g.e., XI, 352.

⁴⁸⁶ En-âm, 6/63.

Görüldüğü gibi, âyetlerde “necat” fiili daha çok dünyevî sıkıntılardan, belalardan kurtulma anlamlarında kullanılmaktadır. Böylelikle bu kelime “felâh” kelimesinden ayrılmaktadır. Çünkü daha önce geçtiği gibi felâh kelimesi Kur’ân’da, ekseriyetle âhirete yönelik bir kurtuluşu ifade etmektedir.

Bununla birlikte kelimemizin mufâale bâbındaki formu olan ناجى - يناجى - مناجاة (nâcâ-yunâcî-münâcât), fısıltı ile konuşmak, fısıldamak demektir. Fısıltının aslı da "tepede yalnız kalma" mânâsıyla ilişkilidir. النَّجْوَى Aynı zamanda (necvâ) fısıltı, النَّجِي (necî) ise fısıldayan mânâlarındadır.⁴⁸⁷ Aşağıda kelimemizin bu mânâda kullanıldığı âyetlere örnekler verilmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبَيِّنَاتِ وَالْقَوَىٰ وَأَتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

“Ey iman edenler! Kendi aranızda fısıldaştığınız zaman günâh, düşmanlık ve Peygamber'e karşı gelme üzerinde konuşmayın. İyilik ve takva üzerinde konuşun ve huzurunda toplanacağınız Allah'tan sakının.”⁴⁸⁸

لَا هِيَءَ قُلُوبُهُمْ وَأَسْرُوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السَّحْرَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ

“Onların kalpleri gaflet içerisinde. O zulmedenler kendi aralarında şöyle fısıldaştılar: “Bu, sizin gibi bir beşer değil mi? Siz göz göre göre sihrin peşinden mi gidiyorsunuz?”⁴⁸⁹

Görüldüğü üzere âyetlerde fısıltı ile konuşma şeklindeki tutum ve eylemden “necvâ” mastar ismi ve aynı kökten türetilen fiiller kullanılarak söz edilmektedir. İnsanların fısıldama yöntemi izlemelerinin, genelde başka insanlarda kuşku ve tedirginlik meydana getirmesi doğaldır ve bundan dolayı birçok dostluğun yara aldığı veya düşmanlıkların doğduğu bir gerçektir. Bu hakikat karşısında Kur’ân-ı Kerîm, farklı farklı vesilelerle, gizli görüşmeler yapmaktan ve fısıltıyla konuşmaktan olumsuz bir şekilde söz etmiş, ancak fısıldaşmayı meşru kılan sebepleri istisna etmiş⁴⁹⁰ ve her durumu içine alan kesin bir yasak getirmemiştir.⁴⁹¹

⁴⁸⁷ Râğib el-İsfahânî, a.g.e., 793.

⁴⁸⁸ Mücâdele, 58/9.

⁴⁸⁹ Enbiyâ, 21/3.

⁴⁹⁰ Bkz. Nisâ, 4/114.

⁴⁹¹ Hayreddin Karaman, v.d., a.g.e., V. 269.

C- FEVZ KAVRAMI

ف - و - ز harflerinden türeyen مفازة - مفازا - فوزا - يفوز - فاز (fâze - yefûzu - fevzen - mefâzen - mefâzeten) kelimesi lügatte, iyiliği elde etmek, kazanmak ve şerden kurtulmak mânâlarına gelmektedir.⁴⁹² Bunun yanında zıt mânâsı olan “ölme” mânâsını ifade etmek için de kullanılmaktadır. Çünkü ölüm bir bakımdan helak olduğu gibi bir yönden de kurtuluştur. Bundan dolayı “hiç kimse yoktur ki ölüm onun için hayırlı olmasın” denilmiştir. Dünyevi yönü dikkate alınacak olursa; ölüm, dünya yükünden bir kurtuluş olmakta ve kötü biri olsa bile günahları artmamış olmaktadır. Âhirete nazaran bakıldığında ise verilecek mükâfat sebebiyle en büyük kurtuluşa ulaşılmış olmaktadır. Fevz kelimesinin ölüm mânâsında kullanılması sebebiyle المفازة (mefâze) kelimesi de susuzluktan ölüme sebebiyet verdiği için çöl mânâsında kullanılmıştır. Bir diğer yoruma göre ise çölden çıkmak bir kurtuluş olduğu için bu mânâda kullanılmıştır.⁴⁹³

Fevz kelimesi Kur’ân’da, isim, fiil ve mastar şekilleriyle toplamda 29 kez geçmektedir.⁴⁹⁴ Bir âyette kullanılan “savaş ganimeti kazanma” mânâsı dışında fevz, Kur’ân’daki kullanımlarının tamamında Allah’a ve Resulü’ne itaat, kulluk görevlerini yerine getirme şartıyla, âhiret hayatında sonsuz bir kurtuluş ve mutluluğa ulaşma mânâsında kullanılmıştır.⁴⁹⁵ Aşağıda fevz kelimesinin Kur’ân’daki kullanımlarına örnek âyetler verilmiştir:

الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

“İman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda canlarıyla, mallarıyla cihad edenler Allah katında daha büyük dereceye sahiptirler. Kurtuluşa erecek de onlardır.”⁴⁹⁶

Âyette “fevz” kelimesi ile ifade edilen ebedi kurtuluşa, kimlerin ulaşabileceği ifade edilmektedir. Râzi, âyette zikredilen kimselere verilecek ödül ile ilgili olarak; bu ödülün ancak dünya sevgisinden arınma ile kazanılabileceğini, dünya sevgisini gidermenin de ancak ruhu dünya lezzetlerinden uzaklaştırmakla olacağını ifade etmektedir. Bu uzaklaştırma ve dünyayı önemsiz görmenin ise hicret ve cihad ile gerçekleşeceğini belirtmektedir.⁴⁹⁷

⁴⁹² Ferâhidî, a.g.e., III, 345.

⁴⁹³ Râğib el-İsfahânî, a.g.e., 647

⁴⁹⁴ Muhammed Fuâd Abdulbâki, a.g.e., 527.

⁴⁹⁵ Adil Bebek “Fevz”, *DÎA*, XII, 506.

⁴⁹⁶ Tevbe, 9/20.

⁴⁹⁷ Râzî, a.g.e., XVI, 15-16.

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ رُحِزَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ قَارَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ
الْغُرُورِ

“Her can ölümü tadıcıdır. Muhakkak kıyamet günü ecirleriniz eksiksizce size ödenecektir. Artık kim ateşten uzaklaştırılır ve cennete konulursa, o kişi kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı ise, aldatici metadan başka bir şey değildir.”⁴⁹⁸

Âyet-i kerîme, gerek yeryüzünde, gerek gökyüzünde can taşıyan hiçbir varlığın ölümsüz kalamayacağını, her bir nefsin, ruhun bedenden ayrılma tadını tadacağını ifade etmektedir. Kıyamet günü her bir kişi yaptığığın karşılığını iyi veya kötü şekilde alacak, güzel amellerin karşılığı herkese eksiksiz ve en yüksek derecede verilecek, kötülük işleyenler de en uygun bir şekilde cezalarını göreceklerdir. Hiç kimseye zerre kadar zulmedilmeyecektir. Sonrasında da “fevz” kelimesi ile ateşten uzaklaştırılacak ve cennete konulacak kimselerin, en yüce maksada ve en üstün amaca ulaşmış olacakları belirtilmektedir.⁴⁹⁹

قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ
ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Allah şöyle buyuracak: (Bugün) doğruların doğruluklarının kendilerine yarar sağladığı gündür. Onlar için altlarından ırmaklar akan içinde ebedî kalacakları cennetler vardır. Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah'tan razı oldular. İşte bu, büyük bir kurtuluştur.”⁵⁰⁰

Doğru insanların doğrulukları, onlara her zaman faydalı olsa da, âyet-i kerîme, özellikle hesap gününde bu doğruluğun onlara faydalı olacağını ve onları kurtuluşa ulaştıracağını söylemektedir. Doğruluklarının mahiyetine gelince; bundan, Allah için yaptıkları doğru ameller kastedilmiş olabileceği gibi, Allah'a ve peygamberlerine karşı yalan söylememek şeklindeki doğrulukları da kastedilmiş olabilir.⁵⁰¹ Bu âyette olduğu gibi fevz kelimesi Kur'ân'da “apaçık” ve “büyük” gibi vasıflarla nitelendirilmektedir.⁵⁰² Böylelikle asıl başarı ve mutluluğun ebedi hayattaki başarı olduğunun altı çizilmiş olmaktadır.

⁴⁹⁸ Âl-i İmrân, 3/185.

⁴⁹⁹ Vehbe Zuhaylî, a.g.e, II, 525.

⁵⁰⁰ Mâide, 5/119.

⁵⁰¹ Kurtubî, a.g.e, VIII, 307.

⁵⁰² Bkz. En'am, 6/16; Burûc, 85/11.

D- KURTULUŞU BELİRTEN DİĞER İFADELER

Kur’ân-ı Ker’îm’de yukarıda ele aldığımız üç kavram dışında başka ifadelerle de ebedi saâdet ve kurtuluşa ulaşacak kişiler belirtilmektedir. Bu ifadelerin bazılarını örnek âyetlerle ele almaya çalışacağız.

فَدَّرَضِيَ اللهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا

“Andolsun ki, Allah, sana o ağacın altında biat ederlerken o mü’minlerden razı olmuştur, onların kalplerindekiyi bilmiş, böylece üzerlerine sekinet indirmiş ve onlara yakın bir fethi mükâfat olarak vermiştir.”⁵⁰³

Bu âyette kendilerine saâdet müjdelenen mü’minler için “Allah onlardan razı oldu” ifadesi kullanılmıştır. Görüldüğü gibi rıza kelimesi bu âyette, tıpkı felâh veya fevz kelimeleri gibi bir kurtuluşu müjdelemektedir.

لِّلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ

“Rabblerin çağrısını kabul edenlere en güzel karşılık vardır. O'nun çağrısını kabul etmeyenler ise, yeryüzünde olanların tümü ve bir o kadarı daha onların olsa (azaptan kurtulmak için) fidye olarak verirlerdi. Onlar için çok kötü bir hesap vardır. Varacakları yer de cehennemdir. Orası ne kötü bir konaktır!”⁵⁰⁴

Bu âyette ise cehennemden kurtulacağı bildirilen mü’minler için, en güzel karşılık mânâsına gelen “hüsnâ” olacağı söylenmektedir. Bu kelime de ebedi saâdeti ifade eden bir konumda kullanılmıştır.

لَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُّهْتَدُونَ

“İman edip de imanlarına zulüm karıştırmayanlar var ya; işte onlara emniyet ve güven vardır ve doğru yolda olanlar da onlardır.”⁵⁰⁵

Bu âyette felâh mânâsında kullanılan iki kelime bulunmaktadır. Birincisi emniyette olmayı ifade eden “emn” kelimesi, ikincisi de doğru yolda olmayı belirten “hidâyet” kelimesi, ebedi kurtuluşa ulaşmayı belirtmektedir.

⁵⁰³ Fetih, 48/18.

⁵⁰⁴ Râd, 13/18.

⁵⁰⁵ En’âm, 6/82.

II- KUR'ÂN'DA KURTULUŞA ERENLERİN VASIFLARI

Bu bölümde Kur'ân-ı Ker'im'de ebedi kurtuluş ve saâdete ulaştıkları bildirilen kimselerin vasıflarını iki kategoride ele alacağız. Bu iki vasıf, dinin özünü oluşturan ve âyetlerde sıkça yan yana kullanılan iman ve salih ameldir.

A- İMAN

1- İmanın Mahiyeti

İman kelimesi sözlükte “korku duymaksızın güven içinde bulunmak” anlamına gelen ن - م - أ kökünden türetilmiştir.⁵⁰⁶ Emn, korkunun zıddı; emanet, ihanetin zıddı, iman ise inkârın zıddıdır. Aynı zamanda iman tasdik mânâsına gelir ve yalanlamanın zıddıdır.⁵⁰⁷ Güven duyarak inanmak, tasdik etmek mânâsına gelen iman, terim olarak “Peygamberlerin Allah'tan alıp insanlara tebliğ ettiği hususlara inanmak ve onları tasdik etmek” şeklinde tanımlanmıştır. Böylelikle peygamberlere ve onların tebliğ ettikleri vahye dayalı hususlara inanan kişiye mü'min, inancının gereğini tam bir teslimiyetle yerine getiren kişiye de müslim ve müslüman denir. Sağlamlaştırmak, kesin karar vermek, tasdik etmek” mânâlarına gelen ve عقد (akd) kökünden türeyen i'tikâd da “iman” ile aynı mânâyâ gelmektedir. Bunun yanında Kur'ân'da “şüpheden uzak bir şekilde bilmek, kesin olarak inanmak” mânâsına gelen اطمئنان (yakîn) kelimesi⁵⁰⁸ ve “huzur bulmak, güven duymak” anlamına gelen ائتمنان (itmi'nân) kelimesi⁵⁰⁹ iman etme mânâsında kullanılmaktadır.⁵¹⁰

İnanmak iki şekilde olmaktadır. Birincisi kendiliğinden olan inanç, ikincisi de düşünmeye dayalı inanç şeklindedir. Birincisinde tenkit ve tahkik olmaksızın bir inanış vardır; ikincisinde ise akla dayalı hususlara dayanma şeklinde oluşan bir inanç söz konusudur. İnsan aklı, apaçık şekilde ispatlanan hususları tasdik etmektedir; ancak sınırlı olan insan zihninde, ispatlı olmayan şeylerin de tasdik olduğu bir gerçektir. Bundan dolayı şüphelerin ortadan kalkması noktasında irade devreye girmekte ve yeterli delillerle karar vermeye sevk etmektedir. Böylelikle oluşan kesin inanç (yakîn), manevi ve bir bakıma iradenin eseri olan bir inanç olmaktadır.⁵¹¹

⁵⁰⁶ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 90

⁵⁰⁷ İbn Manzûr, a.g.e., I, 140.

⁵⁰⁸ Bkz. Bakara, 2/4; Mâide, 5/50.

⁵⁰⁹ Bkz. Bakara, 2/260; Ra'd, 13/28.

⁵¹⁰ Mustafa Sinanoğlu “İman”, *DİA*, XXII, 212.

⁵¹¹ Hüseyin Atay, *Kur'ân'da İman Esasları*, Ankara, Atay Yayınevi, 1998, s. 11; Georges Dwelshauvers, *Psikoloji*, çev. Mustafa Şerif Tunç, İstanbul, Devlet Basımevi, 1938, s.381-382.

Kelâm kitaplarında İman ile İslam'ın aynı şeyler olup olmadığı ile ilgili tartışmalar bulunmaktadır. Mâturîdî ve Neseî bu ikisinin aynı şey olduğunu söylerken, Eşârî kelâmcısı Taftazânî, kelimelerin lügavi boyutunu esas alarak bu ikisinin farklı isimlere sahip olmasının farklılıklarına delil olarak sunmuştur. İman ve İslam'ın kavramsal olarak farklı şeyler olsa bile pratikte aynı şey olduklarını söylemek doğru olacaktır. Tamamen aynı şeyler olmasalar bile ayrılmaz bir bağla birbirlerine bağlıdırlar. İman kalp ile tasdiki ve dil ile bunu ikrar etmeyi kapsarken; İslam, Allah'ın emirlerine tam bir teslimiyeti ve itaati ifade etmektedir. Bu bakımdan dilsel olarak İman ve İslam arasında fark bulunmaktadır. Ancak pratikte bu fark ortadan kalkmaktadır; çünkü iman, İslâmı gerektirmektedir. Allah'a iman eden kişi aynı zamanda kendisini Allah'a teslim etmiş ve O'nun bütün emir ve hükümlerini zorunlu vazifeler olarak kabul etmiş olmaktadır.⁵¹² Aşağıdaki âyette bunu yapmayanların iman iddiaları geçersiz sayılmıştır:

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Bedeviler: 'İman ettik' dediler. De ki: 'Sizler iman etmediniz. Ancak 'teslim olduk' deyin. İman henüz kalplerinize girmemiştir. Eğer Allah'a ve O'nun elçisine itaat ederseniz O sizin amellerinizden hiçbir şey eksiltmez. Şüphesiz ki Allah, çokça bağışlayandır, rahmet edendir.”⁵¹³

Kur'ân'da iman etme, emin olma ve güvenme mânâlarına sahip olan emn kökü 878 defa kullanılmıştır.⁵¹⁴ Bu durum inanç konusunun, vahyin en temel konusu olduğunun bâriz göstergelerinden biridir. Öyle ki ne kadar iyi ve yararlı olsa da inkarcıların yaptığı amellerin Allah katında bir değer taşımayacağı ısrarla ifade edilmektedir.⁵¹⁵ Allah'a ve elçilerine iman edenlerin sâdıkların ta kendileri olduğu, Allah katında şahitler olacakları ve kendilerine mükafatlarının ve nurlarının verileceği bildirilirken, inkarcıların ve âyetleri yalanlayanların ateş ehli olacaklarının altı çizilmiştir.⁵¹⁶ Bununla birlikte iman ve inkar etmenin tamamen hür iradeye bırakıldığı da bildirilmektedir.⁵¹⁷

⁵¹² Toshihiko İzutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, çev. Selahaddin Ayaz, İstanbul, Pınar Y., 1984, s. 86-87.

⁵¹³ Hucurât, 49/14.

⁵¹⁴ Mahmut Çanga. a.g.e., 66-69.

⁵¹⁵ Bkz. İbrahîm,14/18; Hûd,11/16; Âl-i İmrân,3/117; Kehf,18/103-105

⁵¹⁶ Hadîd, 57/19.

⁵¹⁷ Kehf, 18/29.

2- İman - Amel İlişkisi

Kur'ân âyetlerine bakıldığında iman ile amel arasında çok sıkı bir münâsebet bulunduğu net bir şekilde görülecektir. “İman edenler ve salih amel işleyenler” ifadesi Kur'ân'da özellikle ebedi kurtuluşun müjdelendiği âyetlerde sıklıkla geçmektedir.⁵¹⁸ Yüce Allah, inkârdan ve günahlardan yüz çeviren, bunun yanında iman eden ve salih amel işleyen kulları için affedici olacağını bildirmiş⁵¹⁹ ve ancak bu vasıflara sahip olan kimselerin kurtuluşa ermelerinin umulabileceğini ifade etmiştir.⁵²⁰ Bütün bu âyetler ve Kur'ân'ın genel çerçevesi göz önüne alındığında salih amel olmaksızın imanın kurtuluşa götürmesi mümkün görünmemektedir. Bunun yanında kurtuluşu müjdeleyen bazı âyetlerde sadece imânâ yer verilmesi⁵²¹ imanın felâh için yeterli olacağına dair görüşler için dayanak oluşturmuştur. Ancak bu âyetler de derinlemesine ele alındığında amelsiz bir imanın kurtuluşa götüreceğine dair sağlam bir dayanak teşkil etmemektedir.⁵²²

İslâm âlimleri arasında imanla amel arasında sıkı bir ilişki olduğuna dair bir ihtilâf bulunmamaktadır. Lakin Hâricî, Mu'tezilî ve Şîfî kelâm âlimleri, ameli imandan ayrılmaz bir parça kabul etmişlerdir. Hâricîler büyük günah işleyen ve Allah'ın emrettiği şeylerden birini terkedenin kâfir olacağını söylerken, Mu'tezile ile Şîa, bu kimsenin “el-menzile beyne'l-menziyleyn” olarak isimlendirilen konumda, yani iman ile küfür arasında kalacağını, işlediği günahattan tövbe etmeden ölürse eğer sonsuza kadar cehennemde kalacağını belirtmektedirler. Sünnî âlimlere göre ise; Kur'ân'da “iman edenler ve sâlih amel işleyenler” şeklinde tekrarlanan âyetlerin, imanla amel arasında sıkı bir ilişki olduğuna işaret etmesinin yanında, bu ilişkinin atıf harfiyle kurulması ve gramer kuralı gereğince atfedilen iki şeyin birbirinden ayrı olması nedeniyle amel olmadan imanın teşekkül etmesi mümkündür.⁵²³

İman amel konusu bağlamında tartışılan bir konu da, imanın iyi veya kötü amellerle artması veya eksilmesi konusudur. İmanı amelden ayıranlar imanın artmayacağını ve eksilmeyeceğini savunurken, amelin imandan bir cüz olduğunu söyleyenler imanın amellerle artabileceğini veya eksilebileceğini ifade etmişlerdir.⁵²⁴

⁵¹⁸ Bkz. Râ'd, 13/29; Sebe', 34/4; Mâide, 5/9, 68; Tevbe, 9/88; Hüd, 11/23; Meryem, 19/60; Ankebut, 29/7.

⁵¹⁹ Bkz. Tâ-Hâ, 20/82.

⁵²⁰ Bkz. Kasas, 28/67.

⁵²¹ Bkz. Nisâ, 4/152; Hadîd, 57/19,21,27; Mâide, 5/83.

⁵²² Fatma Candan Günaydın, *İman Amel İlişkisi Bağlamında Kur'ân'da Kurtuluş Kavramı*, İstanbul, Ekin Y. 2004, s.43-59; Murat Sülün, *Kur'ân-ı Kerîm Açısından İman - Amel İlişkisi*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2005, ss. 233-277.

⁵²³ Mustafa Sinanoğlu “İman”, *DİA*, XXII, 213.

⁵²⁴ İlyas Çelebi, *İslamın İnanç Esasları*, İstanbul, İsam Y. 2009, s.18.

3- İman Konuları

a) Allah'a İman

Kur'ân'da iman mevzusu üzerinde bir hayli durulduğunu ve imanın vahyin en temel unsuru olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Aşağıdaki âyetlerde Yüce Allah, iman edilmesini istediği unsurları bir arada bildirmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

“Ey iman edenler! Allah'a, Rasûlüne, Rasûlüne indirilen Kitaba ve daha önce indirdiği kitap(lar)a iman ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, elçilerini ve âhîret gününü inkâr ederse çok derin bir sapıklığa düşmüş olur”⁵²⁵

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ..

“Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz iyilik demek değildir. Asıl iyilik şudur; O kimse ki; Allah'a, âhîret gününe, meleklerle, kitaplara ve peygamberlere iman eder..”⁵²⁶

Görüldüğü üzere her iki âyette de beş madde sayılmış ve bu maddelerin en başına da Allah'a iman hususu yerleştirilmiştir. Bunun yanında, bu iman maddelerinin hepsi farklı âyetlerde kısmen ele alınmış olsa da, Allah'a iman, ortak bir esas olarak öne çıkarılmıştır. Âyetlerde kullanılan, “Allah'a ve âhîret gününe”⁵²⁷, “Allah'a ve indirilen vahiylerle”⁵²⁸, “Allah'a ve elçilerine”⁵²⁹ ifadeleri bunun göstergesidir. Buradan yola çıkılarak iman esaslarının hepsinin, ancak Allah'a iman temelinde geçerlilik kazanacağı sonucuna varılabilmektedir. Kur'ân'da Allah'a iman konusu ele alınırken, O'nun yegâne yaratıcı ve Rab olması⁵³⁰, kendisinden başka ilah olmadığına dair tevhîdî hususlar⁵³¹ ve O'nun üstün vasıfları⁵³² üzerinde durulmaktadır.⁵³³ Allah'a iman konusu, İslam binasını ayakta tutan en temel direktir. Bundan dolayı iman ve kurtuluşa dair bütün esasların özü kabul edilmiştir.⁵³⁴

⁵²⁵ Nisa, 4/136.

⁵²⁶ Bakara, 2/177.

⁵²⁷ Bkz. Tevbe, 9/18.

⁵²⁸ Bkz. Bakara, 2/136; Âl-i İmrân, 3/84; Mâide, 5/81.

⁵²⁹ Bkz. Hadid, 57/21; Âl-i İmrân, 3/179.

⁵³⁰ Bkz. A'raf, 7/54; Yunus, 10/31; Alak, 96/1; Secde, 32/7.

⁵³¹ Bkz. Bakara, 2/163; Nahl, 16/51; En'am, 6/101.

⁵³² Bkz. Hadîd, 57/3; Bakara, 2/255; Haşr, 59/62-64.

⁵³³ Günaydın, a.g.e., 32.

⁵³⁴ Çelebi, a.g.e., 26.

b) Meleklerle İman

Kur'ân'da iman edilmesi istenen bir diğer konu da meleklerle iman konusudur. Melek kavramı “duyularla algılanamayacak kadar latif bir yapıda olan, çeşitli şekillere girebilen ve Allah'a itaatten ayrılmayan nurânî varlık” şeklinde tanımlanmaktadır.⁵³⁵ Meleklerin tabiatı insanlardan farklı olup erkeklik ve dişilikleri bulunmamaktadır. Melekler günah işlemezler ve daima iyi işler yapmakla görevlendirilmişlerdir. İradeleri olmadığı için isyan etme kabiliyetleri de bulunmamaktadır.⁵³⁶ Meleklerle ilgili şöyle buyrulmaktadır:

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ {49} يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ
مَا يُؤْمَرُونَ

“Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve bütün melekler, büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler. Üzerlerinde hâkim ve üstün olan Rablerinden korkarlar ve emroldukları şeyleri yaparlar.”⁵³⁷

Meleklerin Âdem (a.s.)'in yaratılışından önce var oldukları ve Yüce Allah'ın hitabına mazhar olup bizzat O'nunla konuştukları âyetlerden anlaşılmaktadır.⁵³⁸ Ayrıca meleklerin yiyip içmeyen varlıklar olduğu⁵³⁹, kendilerine verilen görevlerinin gereği icabı iri cüsseli ve güçlü olabildikleri⁵⁴⁰ belirtilmiş, bu güçlerinin bir temsili olan ellere⁵⁴¹ ve birden fazla kanada sahip oldukları⁵⁴² bildirilmiştir. Âyette geçen جناح (cenâh) kelimesinin çoğulu أجنحة (ecniha) olup, “uçan yaratıkların sahip oldukları kanat” anlamına geldiği gibi, “taraf, yan, el” ve mecâzi olarak “kudret” mânalarına da alınabilmektedir. Ancak meleklerle nisbet edildiğinde bu kelimenin mahiyetini ve niteliğini kesin olarak bilmek mümkün değildir. Bunun yanında Kur'ân'da müşriklerin meleklerle dişilik izâfe etmeleri ve Allah'ın kızları oldukları yolundaki söylemleri sert bir dille reddedilmiş⁵⁴³, bundan dolayı akâid kitaplarında da onlarda cinsiyet olgusu ve farklılığının olmadığı belirtilmiştir.⁵⁴⁴

⁵³⁵ Cürçânî, Ali b. Muhammed Seyyid Şerif, *Mu'cemu't-Ta'rifât*, Kahire, Dâru'l-Fadîle, 2004, s. 193; İlyas Çelebi, a.g.e, 75.

⁵³⁶ Kemal Atik vd., *İslâmî Kavramlar*, Ankara, Başar Matbaası, 1997, s.488.

⁵³⁷ Nahl, 16/49-50

⁵³⁸ Bkz. Bakara, 2/30-34; Hicr, 15/28-29.

⁵³⁹ Bkz. Hûd, 11/69-70; Zâriyât, 51/24-28.

⁵⁴⁰ Bkz. Necm, 53/5; Tahrîm, 66/6; Tekvîr, 81/20.

⁵⁴¹ Bkz. En'âm, 6/93.

⁵⁴² Bkz. Fâtır, 35/1.

⁵⁴³ Bkz. Sâffât, 37/149-150; Zuhruf, 43/19.

⁵⁴⁴ M. Sait Özervarlı “Melek”, *DİA*, XXIX, 40.

c) Kitaplara İman

Kur'ân-ı Ker'im'de inanılması gerekli kılınan bir diğer iman esası da, Peygamberlere vahyedildiği bildirilen ilâhî kitaplara imandır. Kısaca “Yüce Allah’ın elçilerine; inanç, ibadet, ahlak ve bunun gibi önemli hususlarda hükümleri içine alan metinler vahyettiğine inanmak” şeklinde tanımlanmaktadır. Hz. Âdem’den bu yana indirilen bütün kitaplara iman etme hususunun, başta peygamberler olmak üzere bütün insanlara emredildiği bildirilmiş, bunları inkâr edenlerin haktan tamamen sapmış kişiler olduklarının altı çizilmiştir.⁵⁴⁵ Bunun yanında indirilen ilâhî kitaplara iman etmek, peygamberlere inanmanın gerektirdiği doğal bir sonuçtur. Çünkü peygamberlere iman etmenin asıl anlamı, onların Allah’tan vahiy aldıklarını ve bu vahiylerin, getirdikleri suhuf veya kitaplarda bulunduğunu tasdik etmektir. Bundan dolayı kitaplara iman etmek peygamberlere iman etmeyi tamamlayan bir inanç esasıdır.⁵⁴⁶

Kur'ân, kendisinden önce inen vahiyleri tasdik etmektedir. Bunun yanında âyetlerde geçen “Peygamberlere indirilen şey”⁵⁴⁷ ifadesi umumi bir mânâ içermekte, bazı peygamberlere indirilen vahiyler “sayfalar” mânâsına gelen صف (suhuf), bazılarında ise “kitaplar” mânâsına gelen زبر (zubur) ismi verilmektedir.⁵⁴⁸ Kur'ân, kendisinin Hz. Muhammed’e indirildiğini belirtirken, Tevrat, Zebur ve İncil adında üç kitaptan daha bahsetmektedir.⁵⁴⁹ Tevrat’ın İsrailoğullarına verildiğini zikretmiş; ancak onu belli bir peygambere dayandırmamıştır.⁵⁵⁰ Zebur’un Hz. Davud’a⁵⁵¹ İncil’in de Hz. İsa’ya⁵⁵² indirildiğini bildirmiştir.⁵⁵³

Kitap gönderilen ümmetler elçilerin de rehberliğiyle bu kitaplara uydularında hidâyet üzere olmuşlar, onlara ihanet ettiklerinde ise sapmışlardır. İnsanlar ne zaman ki indirilen kitapları tahrif etseler, Allah rahmetiyle yeni vahiyler indirmiş ve son olarak da korunmasını bizzat üstlendiğini bildirdiği Kur'ân’ı göndermiştir.⁵⁵⁴

⁵⁴⁵ Bkz. Nisa, 4/136.

⁵⁴⁶ Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz, İlyas Çelebi, *İslam’da İnanç Esasları*, İstanbul, Çamlıca Y. 2002, s. 213-214.

⁵⁴⁷ Bkz. En’am, 6/92; Yûnus, 10/37; Âl-i İmrân, 3/81.

⁵⁴⁸ Bkz. A'lâ, 87/18; Şuarâ, 26/196.

⁵⁴⁹ Bkz. En’am, 6/19; Tevbe, 9/111.

⁵⁵⁰ Bkz. Mü'min, 40/53; Mâide, 5/46.

⁵⁵¹ Bkz. Nisâ, 4/163.

⁵⁵² Bkz. Mâide, 5/46.

⁵⁵³ Atay, a.g.e., 101-102.

⁵⁵⁴ Günaydın, a.g.e., 32.

d) Peygamberlere İman

Hz. Âdem'den son elçi olan Hz. Muhammed'e kadar görevlendirilen bütün peygamberlere iman etmek, zorunlu kılınan iman esaslarından biridir. Peygamber kelimesi, Farsçadan Türkçe'ye geçmiş bir kelime olup "haberci, elçi" mânâlarına gelmektedir. Terim olarak, "Yüce Allah'ın kullarına emir ve yasaklarını bildirmek ve dinini öğretmek üzere insanlar arasından seçtiği ve görevlendirdiği kişi" demektir. Kur'ân'da peygamber kelimesinin karşılığı olarak "nebi" ve "rasûl" kelimeleri kullanılmaktadır. "nebi" kelimesi sadece insanlar için kullanılırken rasûl vasfı, insanların yanında melekler için de kullanılmıştır.⁵⁵⁵ Peygamberlerin Allah'tan vahiy alışlarının, onların nübüvvet vasıflarının, bu vahiyleri insanlara iletmelerinin de risalet vasıflarını ifade ettiği de söylenmiştir.⁵⁵⁶

Kur'ân'da istisnasız bütün peygamberlere iman edilmesi ve peygamberler arasında ayırım gözetilmemesi istenmektedir. Bu konu ile ilgili şöyle buyrulmaktadır:

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجْرَهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا

"Allah'a ve peygamberlerine iman edenler ve onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlara gelince, işte onlara Allah mükâfatlarını verecektir. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."⁵⁵⁷

Kur'ân'da başta Hz. Muhammed (a.s) olmak üzere bütün peygamberlerin diğer insanlar gibi bir beşer oldukları vurgulanmış, onların da yedikleri içtikleri, çarşı pazarda gezdiklerinin altı çizilmiştir.⁵⁵⁸ İnsanlardan ayrıldıkları tek taraf kendilerine vahiy inmesidir. Bunun yanında kendilerine vahyin gelmesi, onları insanüstü bir takım özelliklere ve gaybı bilmeye sahip kılmamaktadır.⁵⁵⁹ Gaybı bilmediği için de daha önceden tedbir alma imkânına sahip değildir. Burada vahyin gaybî bir bilgi olmasından dolayı peygamberlerin gaybı bildiği iddiâsı öne sürülebilir. Buna şöyle cevap verilmektedir: Peygamberler, kâhinlerin kendi güçleri ile sahip olduklarını iddia ettikleri gaybî bilgileri değil, ancak Allah'ın bildirdiği gayb bilgisi olan vahyi bilmektedirler.⁵⁶⁰ Allah'ın bildirdiğinden başkasını bilme gücüne sahip değildirler.⁵⁶¹

⁵⁵⁵ Bkz. Fâtır, 35/1.

⁵⁵⁶ Çelebi, a.g.e., 114-115.

⁵⁵⁷ Nisâ, 4/152.

⁵⁵⁸ Bkz. Enbiyâ, 21/8; Kehf, 18/110; Furkan, 25/7.

⁵⁵⁹ Bkz. En'âm, 6/50.

⁵⁶⁰ Bkz. Cin, 72/27.

⁵⁶¹ Atay, a.g.e, 112-113

e) *Âhiret Gününe İman*

Kur'ân'da Allah'a imandan sonra üzerinde en çok durulan iman konusu âhirete imandır. Aynı zamanda bazı âyetlerde Allah'a imandan hemen sonra âhirete imanın zikredildiği görülmektedir.⁵⁶² Âhirete iman, Yüce Allah'ın emriyle kâinattaki ince denge ve düzenin bir gün bozulup, dünya, ay, güneş, diğer yıldızlar ve bütün kâinatın parçalanacağına, her şeyin yerle bir olup, yeni ve sonsuz bir hayatın başlayacağına, bütün insanların yeniden dirilip herkesin dünyada yaptıklarıyla hesaba çekileceğine; Allah'a iman edip O'nun emirlerine itaat edenlerin cennetle mükâfatlandırılacağına, aksini yapanların ise cehennem azabıyla karşılık göreceğine şüphe duymadan kesin bir biçimde iman etmek demektir.⁵⁶³

Âhiret hayatını gerekli kılan, dünya hayatının imtihan yeri olmasıdır.⁵⁶⁴ Bütün insanlar bu dünyada imtihan olmakta, kimileri zengin, kimileri fakir, kimileri âmir, kimileri memur, kimileri sağlıklı kimileri da hasta olarak sınava tabi tutulmaktadır. İmtihanın sonunda herkes itaatkâr veya âsi, adaletli veya zalim, iyi ve kötü vasıflarını almak üzere Allah'ın huzuruna çıkacaktır. Dünya hayatındaki haksızlıkların ve haddi aşmaların cezasının verilmesi ve yapılan iyiliklerin, kulluk görevlerinin mükâfatının verilmesi için ilâhî adalet divanı kurulacaktır. Adaletin gerçekleşmesi ve yaratılışın yenilenmesi aklî olmakla birlikte âhiret hayatına dair bilgiler gaybî olduğu için bu konularda bilgi sahibi olmak ancak naslar ile mümkün olmaktadır. Âhiretin akli delillerinin başında vahyin de ifade ettiği gibi "ilk yaratılışı gerçekleştiren onu bir defa daha yapabilir" şeklindeki mantık yürütmedir.⁵⁶⁵ Bunun yanında Kur'ân'da âhiret inancının bütün peygamberler tarafından tebliğ edildiği bildirilmektedir.⁵⁶⁶ Günümüzde de Hristiyanlık ve Yahudilik başta olmak üzere yaşayan dinlerin hemen hepsinde âhiret inancı mevcuttur.⁵⁶⁷

Âhiret inancı, dinde yalnızca âhiret için değil asıl dünya hayatının nizamı ve düzeni için gelmiştir. İnsanoğluna bu dünyada irade ve kudret verilmiş ve sorumlu tutulmuştur. İnsanın bu dünyadaki işleri yaşayışı âhiretteki değerini belirleyecektir.⁵⁶⁸

⁵⁶² Bkz. Âl-i İmrân, 3/114; Mücadele, 58/22; Mâide, 5/69.

⁵⁶³ Mevlüt Güngör, *Kur'ân Penceresinden İman Amel Hayat Âhiret ve Kâinata Bakış*, İstanbul, Bayrak Matbaası, 1997, s. 86.

⁵⁶⁴ Bkz. Mü'minûn, 23/115; Mülk, 67/2; Enbiyâ, 21/16.

⁵⁶⁵ Bkz. Yâsîn, 36/79.

⁵⁶⁶ Bkz. A'lâ, 87/18-19; Nûh, 71/18; Tâ-Hâ, 20/55; Şuarâ, 26/81; Yûsuf, 12/101; Meryem, 19/33.

⁵⁶⁷ Topaloğlu, Yavuz, Çelebi, a.g.e., 272-275.

⁵⁶⁸ Atay, a.g.e., 119.

f) Kader

Sözlükte “bir şeye gücü yetmek, bir şeyin miktarını ve niteliğini belirlemek, planlamak, ölçü ile yapmak, rızkı daraltmak, kıymetini bilmek” mânâlarına gelen⁵⁶⁹ kader, terim olarak “Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi” şeklinde tarif edilmektedir.⁵⁷⁰ Kur’ân’da iman edilmesi istenen hususların sayıldığı âyetlerde kader konusu iman esasları arasında sayılmamış⁵⁷¹ ve “kader” kelimesi âyetlerde sözlük anlamı bağlamında; “her şeyi ölçü ile yaratmak”⁵⁷², “değerini bilmek”⁵⁷³, “tayin etmek”⁵⁷⁴, “rızkı daraltmak”⁵⁷⁵, “bir şeye hükmetmek, belirlemek”⁵⁷⁶ anlamlarında fiil olarak ve “miktar, ölçü”⁵⁷⁷ anlamında isim olarak toplamda 132 defa kullanılmıştır.⁵⁷⁸

Kur’ân-ı Ker’îm’de iman esaslarının zikredildiği âyetlerde kadere yer verilmemiş olmasının yanında, kadere imanın en açık delillerinden biri kabul edilen Cibril hadisi, Buhâri’de kadere iman hususu olmadan rivâyet edilmiş, Müslim’de ise bir rivâyette Buhâri’de olduğu gibi kadere yer verilmezken, ravisi ve metni farklı olan bir başka rivâyette yer verilmiştir.⁵⁷⁹

Bütün bu sebeplerden ötürü kader konusu tartışmalı bir konu olarak süregelmiştir. Kaderin iman esaslarına dâhil olduğunu savunanlar da bu konunun tartışmalı olduğunu kabul etmektedirler. Bunun yanında âyetlerde geçen ilim, kudret ve irade sıfatlarının yanında insanların fiillerinde serbest veya mecbur olduklarına dair işaretler içeren âyetler⁵⁸⁰ göz önüne alındığında kader konusunun problemli bir mesele olduğu görülecektir. Özellikle Emeviler döneminde siyasi iktidarın saltanatı pekiştirmek için yapılan yanlışları meşru gösterme amacıyla cebre dayanan bir kader anlayışı oluşturdukları telakkî edilmektedir. Bu cebirci görüşü, Emevileri destekleyen kitleler benimsemiş olsalarda Hasan Basri gibi âlimler yazdıkları mektuplarla eleştirmiştir.⁵⁸¹

⁵⁶⁹ Râğîb el-İsfehânî, a.g.e., 657-658; İbn Manzûr, a.g.e., V, 3545-3546.

⁵⁷⁰ Yusuf Şevki Yavuz “Kader”, *DİA*, XXIV, 58.

⁵⁷¹ Nisa, 4/136; Bakara, 2/177.

⁵⁷² Bkz. Kamer, 54/49.

⁵⁷³ Bkz. Enam, 6/91.

⁵⁷⁴ Bkz. Yûnus, 10/5.

⁵⁷⁵ Bkz. Râd, 13/26.

⁵⁷⁶ Bkz. Hicr, 15/60.

⁵⁷⁷ Bkz. Râ’d, 13/17 hicr, 15/ 21.

⁵⁷⁸ Mahmut Çanga. a.g.e., 381-383.

⁵⁷⁹ Buhâri, İman, 37; Müslim, İman, 1; İlyas Çelebi a.g.e., 170.

⁵⁸⁰ Bkz. Kehf, 18/29; Yâsîn, 36/54; Secde, 32/13; İnsan, 76/30.

⁵⁸¹ Günaydın. a.g.e., 38.

İnsanın fiilerinde hür olup olmadığını ilgilendiren kader konusundaki günümüze kadar yapılan tartışmalar, Allah ile insanın fiiller konusundaki rollerini belirleme üzerinde durmaktadır. Gerçekleşen fiilerin Allah'a mı yoksa insana mı ait olduğu, eğer Allah'a aitse insanın nasıl sorumlu tutulabileceği ve eğer insana aitse Allah'ın mutlak hâkimiyetinin nasıl temellendirileceği soruları sorulmaktadır. İslam Düşünce Tarihinde ilk önce "Kaderiyye" daha sonra "Mu'tezile" isimleriyle adlandırılan Müslüman bilginler, insanın mükellef tutulmasından hareketle yaptığı fiilerin tamamen insana ait olduğunu savunmuş ve hürriyeti esas almıştır. "Cebriyye" olarak adlandırılan diğer bir grup ise her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın hâkimiyetini esas alarak, fiilerin de Allah'a ait olduğunu ifade etmişlerdir. Düşünce sistemlerinde, insanın kendi fiilerinde rolü olmadığını ve bunları yapmaya mecbur olduğunu savunmuşlardır. Bu iki grubun ifrat ve tefrit içinde olduğunu düşünen ve "Ehl-i Sünnet" olarak adlandırılacak olan bir başka grup ise, Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu, fakat insanın da kendi fiillerini kesbettiğini söyleyerek orta bir yol bulmaya çalışmıştır.⁵⁸²

Kur'ân'da iman esasları sayılırken kader mefhûmunda bir hususun yer almamasıyla beraber, Yüce Allah'ın kimlerin sabredip etmeyeceğini imtihan etmek gibi bir takım sebeplerden dolayı insan hayatına müdahale ettiğini gösteren birden çok âyet bulunmaktadır. İnsanların korku, açlık, mallardan ve canlardan eksiltme ile imtihan edileceğinin söylenmesi⁵⁸³, başa gelen her musibetin önceden yazıldığına ifade edilmesi⁵⁸⁴, ölüm vaktinin belirlenmiş olduğunun bildirilmesi⁵⁸⁵, Allah'ın hayata müdahale ettiğinin birkaç örneğidir. Bunun yanında her fırsatta Allah'ın geçmişte olan ve gelecekte olacak her şeyi bildiği ve ilmiyle her şeyi kuşattığı ifade edilmektedir.⁵⁸⁶ İnsanın tercihlerinden ve yaptığı amellerden sorumlu tutulabilmesi için hür kılınması gereklidir. Kur'ân'da da insana bu hürriyetin sonuna kadar verildiği ifade edilmekte ve yaptıklarından sorumlu tutulacağına altı çizilmektedir.⁵⁸⁷ Allah'ın yapılmış ve yapılacak olan her şeyi ve kimin cennete, kimin de cehenneme gideceğini ezeli ilmi ile bilmesi imtihana gölge düşürmemektedir. Zîrâ bu bilginin kulun fiilerinde etkisi bulunmamaktadır. Kur'ân'da cehenneme giren müşriklerin "Allah dileseydi biz şirk koşmazdık" iddiası kesin bir dille reddedilmektedir.⁵⁸⁸

⁵⁸² Lütfü Cengiz, *İslam'ın İlk Dönemlerinde Kader*, 2. b., Konya, Palet Y., 2012, ss. 11-12.

⁵⁸³ Bkz. Bakara, 2/155.

⁵⁸⁴ Bkz. Tevbe, 9/51; Hadîd, 57/22.

⁵⁸⁵ Bkz. Âl-i İmrân, 3/145,154.

⁵⁸⁶ Bkz. Bakara, 2/29.

⁵⁸⁷ Bkz. İnsan, 76/3; Kehf, 18/29; Nebe, 78/39; Müzzemmil, 73/19.

⁵⁸⁸ Bkz. En'âm, 6/148.

B- SALİH AMEL

1- Kur'ân'a Göre Salih Amelin Mahiyeti

Salih amel kavramı; yararlı, iyi, güzel, değerli, verimli işler anlamında olup, terim olarak, dinin yapılmasını emrettiği, iyi, doğru, faydalı ve yapılmasıyla sevap kazanmaya vesile olan Allah'ın rızasını kazandıran hayırlı işler demektir. Kur'ân-ı Ker'im'de ısrarla üzerinde durulan bu kavramın kapsamı bir hayli geniştir. Allah'ın emirlerini yerine getirip, yasakladığı şeylerden kaçınan kişi, her an salih amel işliyor demektir. İnsanlara zarar veren maddeleri yoldan almak salih amel sayıldığı gibi, insanlara yardım etmek için yapılan işler ve söylenen sözler de salih amel kabul edilmektedir. Salih amelin sınırları, ölçüleri çizilmemiş olup zamâna, mekâna ve şahsa göre değişmektedir. Buradaki ölçü, yapılan işin faydalı ve iyi olmasıdır.⁵⁸⁹

Kur'ân'ı Ker'im'de hayatın ve ölümün amel bakımından kimin daha güzel işler yapacağına imtihan edilmesi için yaratıldığı söylenmekte⁵⁹⁰, cinlerin ve insanların Allah'a kulluk etmek için yaratıldığı ifade edilmektedir.⁵⁹¹ Bunun yanında insanların iki yolun başına getirildiği, dileyenin güzel ameller işleyerek Allah'ın ihsan etmiş olduğu nimetlere şükretmeyi ve iman etmeyi, dileyenin de nankörlüğü tercih ederek kulluktan ve salih amellerden yüz çevirmeyi seçebileceği ifade edilmektedir.⁵⁹² Bütün bu âyetler Allah'ın razı olacağı güzel işleri yapmanın, insanın kurtuluşu noktasında ne denli temel ve önemli bir fonksiyona sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kur'ân'da bir amelin salih ve makbul olabilmesi için öncelikle iman şartı koşulmuş ve inkârcıların yaptığı amellerin Allah katında bir kıymeti olmayacağı örneklerle îzâh edilmiştir.⁵⁹³ Bunun yanında Allah katındaki nimetlere ulaşacak kişilerin sadece Rablerinin rızasını gözeterek güzel işler yapan kişiler olacağı ifade edilmektedir.⁵⁹⁴ Kur'ân'da ibadetlerin şekilsel boyutundan ziyade, kulluk yapan kimselerin kalbî durumlarına önem verildiği görülmekte, ibadetlerini kalpleri titreyerek huşû ve heyecan ile yapan mü'minler övülmektedir.⁵⁹⁵

⁵⁸⁹ Kemal Atik vd., a.g.e., 56-58.

⁵⁹⁰ Bkz. Mülk, 67/2.

⁵⁹¹ Bkz. Zâriyat, 51/56.

⁵⁹² Bkz. İnsan, 76/3; Kehf, 18/29.

⁵⁹³ Bkz. Bakara, 2/264; Âl-i İmrân, 3/117; İbrahim, 14/18; Hûd, 11/16; Kehf, 18/103-105.

⁵⁹⁴ Bkz. Leyl, 92/19-21.

⁵⁹⁵ Bkz. Mü'minûn, 23/1-2, 60; Secde, 32/15-16; Enfâl, 8/2-4.

2- Kur'ân'da Kurtuluşa Erenlerin İşledikleri Salih Ameller

Bu bölümde âyetlerde felâha erdikleri bildirilen kimselerin özelliklerini ve onları kurtuluşa ulaştıran salih amelleri beş başlık altında ele almaya çalışacağız.

a) İtaat ve Takva

Allah ve Rasûlüne itaat ve takvanın gereğine göre amel etmek, Kur'ân-ı Ker'im'de kurtuluşa ulaştıran amellerin hepsini kapsayan bir konuma sahiptir. Allah'ın emirlerini ve razı olduğu güzel işleri yapabilmek ancak O'na itaat etmeyi kabul etme ve takva sahibi olma halleri sağlandıktan sonra yapılabilmektedir. İtaat, sözlükte boyun eğmek, yumuşak davranmak, birinin emir ve yasağına isteyerek uymak anlamlarına gelirken, terim olarak; Allah'ın ve Peygamberin emir ve yasaklarına isteyerek uymak, yapılmasıyla sevap elde edilecek bir ameli işlemek demektir. İnsanlara ve cinlere itaat etmeyi veya isyan etmeyi seçme hürriyeti tanınırken, meleklerin ve kâinattaki canlı cansız diğer varlıkların sadece itaat etmeleri söz konusudur.⁵⁹⁶ Aşağıda itaatın kurtuluşa vesile olması ile ilgili âyetlere örnekler verilmiştir:

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ {51} وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشِ اللَّهَ وَيَتَّقْهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ {52}

“Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Peygamberine çağrıldıklarında mü'minlerin sözleri ancak: 'Duyduk ve itaat ettik' demeleridir. İşte felâha erenler bunlardır. Kim Allah'a ve Peygamberine itaat eder, Allah'tan korkar ve O'ndan sakınırsa işte bunlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.⁵⁹⁷

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse Allah onu içerisinde ebedî kalacakları altından ırmaklar akan cennetlere koyar. İşte en büyük kurtuluş ve mutluluk budur.”⁵⁹⁸

Bu iki âyette itaatın mükâfatı olarak “felâh” ve “fevz” kelimeleri ile kurtuluşa erme müjdesi verilmiştir.

⁵⁹⁶ Fikret Karaman vd., a.g.e., 303.

⁵⁹⁷ Nûr, 24/51-52.

⁵⁹⁸ Nisâ, 4/13.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileridirler. İyiliği emreder, kötülükten sakındırırlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederler. İşte Allah'ın kendilerine rahmet edeceği bunlardır. Şüphesiz, Allah, üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁵⁹⁹

Yüce Allah bu âyette ise, iyiliği emretme kötülükten nehyetme, namaz, zekât gibi her konuda Allah ve Rasûlü'ne itaat eden kimselere, mükafât olarak rahmetini müjdelemiştir. Müminlerin, sahip oldukları bu vasıflar sebebiyle, rahmeti hak ettiklerini ve hem dünyada hem de âhirette onları rahmetiyle gözeceğini bildirmektedir.⁶⁰⁰

Kur'ân'da Allah ve Rasulüne itaat dışında Müslümanlardan olan yöneticilere de itaat emredilmiş, bunun yanında inkâra sürükleyecek olan ehli kitaptan bir gruba ve Allah'a ortak koşmaya zorlayan anne babaya itaat edilmemesi istenmiştir.⁶⁰¹ Bununla birlikte Allah'a ve elçisine itaat etmeyenlerin cehennem ateşinde azap içindeyken çok büyük bir pişmanlık yaşayacakları bildirilmektedir.⁶⁰²

Peygamberlerin kavimlerine yaptıkları teblîğ ve davetlerinde takva ve itaati yanyana kullandıklarını görmekteyiz.⁶⁰³ Takva kelimesi, و - ق - ي kökünden türemiş olup sözlükte dünya ve âhiretteki herhangi bir kötülükten birini veya bir şeyi korumak, muhafaza etmek mânâsına gelmektedir.⁶⁰⁴ Terim olarak “Allah'a itaat etmek ve ceza almayı gerektiren davranışlardan nefsi korumak sûretiyle azabından sakınmak” şeklinde tarif edilmektedir. Takva kelimesinin içinde korku mânâsı bulunmakla birlikte bu, korku verici bir şeyden çekinmekten ziyade, seven birinin sevdiği kimsenin gönlünü kırmaktan ve onu kaybetmeden çekinmesini, aynı zamanda kendisini yaratan ve sayısız nimet bahşeden Rabbine karşı saygı ve sorumluluk duyma duygusunu ifade etmektedir. Buna göre takvâ kelimesinin karşılığı olarak önerilen “Allah bilinci, Allah'a karşı sorumluluk bilinci” ifadelerinin, takvanın anlam örgüsüne uygun olduğu görülmektedir.⁶⁰⁵

⁵⁹⁹ Tevbe, 9/71.

⁶⁰⁰ Vehbe Zuhaylî, a.g.e, V, 661.

⁶⁰¹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/100; Bkz. Nisâ, 4/59; Bkz. Lokman, 31/15.

⁶⁰² Bkz. Ahzâb, 33/66.

⁶⁰³ Bkz. Âl-i İmrân, 3/50; Zuhruf, 43/63; Nüh,71/3; Şuarâ, 26/108,110,126,131,144,150,163,179.

⁶⁰⁴ Hasan İzzeddîn Cemel, a.g.e., V, 265.

⁶⁰⁵ Süleyman Uludağ, “Takva”, *DİA*, XXXIX, 484.

Takva kavramı Kur’ân’da bir çok defa felâh ile ilişkilendirilmiştir. Aşağıdaki âyetler takvanın felâh ile birlikte kullanımına örnektir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler! kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının, böylece umurlur ki kurtuluşa erersiniz.”⁶⁰⁶

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Sana hilalin evreleri hakkında soruyorlar. De ki: Onlar, hem insanlar için hem de hac mevsiminin belirlenmesi için zaman ölçüleridir. İyilik evlere arka taraflarından girmeniz değildir, aksine iyilik (Allah’tan) sakınan kimselerin yaptıklarıdır. Artık evlere kapılarından girin ve Allah’tan sakının. Umulur ki kurtuluşa erersiniz.”⁶⁰⁷

Görüldüğü gibi âyetlerde “umulur ki felâha erersiniz” ifadesinin hemen öncesinde takva emri bulunmaktadır. Bu âyetler ve benzerleri⁶⁰⁸ felâha ermek isteyen mü’minlerin muttakîlerin vasıflarına sahip olmaları gerektiğinin altını çizmektedir. Aşağıdaki âyetlerde ise bu vasıfların neler olduğu bildirilmiştir:

الم {1} ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ {2} الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ {3} وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ {4} أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Elif Lâm Mîm. Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir. Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar. Onlar sana indirilene de, senden önce indirilenlere de inanırlar. Âhirete de kesin olarak inanırlar. İşte onlar Rab'lerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler ve kurtuluşa erenler de işte onlardır.”⁶⁰⁹

Bu âyetlerde ise Kur’ân’ın dosdoğru yola hidâyet edeceği kimselerin ancak muttakîler olacağı söylenmekte ve takva sahibi olma vasfının hangi özellikler ile alınabileceği îzâh edilmektedir. Âyetlerin sonunda ise hidâyete ulaşan ve kurtuluşa erecek olan kişilerin ancak bu vasıflara sahip olan kimseler olacağı bildirilmiştir.

⁶⁰⁶ Âl-i İmrân, 3/130.

⁶⁰⁷ Bakara, 2/189.

⁶⁰⁸ Bkz. Âl-i İmrân, 3/200; Mâide, 5/100; Haşr, 59/9; Teğâbun, 64/16.

⁶⁰⁹ Bakara, 2/1-5.

b) Salât

Kur'ân- Ker'im'de felâha ulaştırdığı bildirilen bir diğer kavram olan salât kavramı, bu kelimenin analizi ve namaz ile aralarındaki farklar ikinci bölümümüz olan A'lâ Sûresi tefsiri bölümünde ele alınmıştı. Burada namazın önemi hakkında durup felâh ile beraber kullanıldığı âyetleri ele almaya çalışacağız.

Salât konusu Kur'ân'da Yüce Allah'ın çokça üzerinde durduğu ve özellikle kurtuluşa erme ile ilgili âyetlerde altı çizilen bir konudur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi salât emri “kılmak, yerine getirmek, eda etmek” mânâlarına gelen إقامة (ikâme) fiili ile birlikte kullanılmadığında, namazı da içine alan “dua, ibadet” mânâlarına da gelebilmektedir. Bunun en bariz delili, ilk inen sûrelerde daha beş vakit namaz farz kılınmadan var olan salât ile ilgili âyetlerdir.⁶¹⁰ Dolayısı ile salât'ın tek başına kullanıldığı özellikle ilk inen sûrelerde “namaz” mânâsının yanında yerine göre “duâ, ibadet” anlamları da verilebilmektedir.⁶¹¹

İnsanoğlu fitratı gereği kulluğa programlanmış bir varlıktır. Bir tek Allah'a kulluk etmediği takdirde kul olacağı birçok ilah icat edecektir. Ancak Allah (c.c) bütün cinleri ve insanları sadece kendisine kulluk etmeleri için yarattığını bildirmektedir.⁶¹² Namaz sadece İslam dininin getirdiği bir ibadet değil, ilk peygamberlerden bu yana Allah tarafından gönderilen bütün dinlerin ortak ibadetidir. Kur'ân'da Hz. Âdem'in soyundan gelenlerin, Hz. Nuh ve onunla birlikte gemide taşınanların Allah'ın âyetleri okunduğunda secdeye kapandıklarının söylenmesi⁶¹³, Hz. İbrâhim'in namaz kılmaları için ailesini Kâbe'nin bulunduğu yere getirdiğinin bildirilmesi⁶¹⁴, İsrailoğulları'na namaz kılmalarının emredildiğinin söylenmesi⁶¹⁵, namazın Allah tarafından her dönemde emredildiğini ve ne denli köklü bir ibadet olduğunu göstermektedir.

İslam'ın en temel unsurlarından biri olan namaz emri, Allah ile kul arasındaki irtibatı sağlayan en güçlü bağlardan biridir. Kulun Allah'ın kendisine bahsettiği sayısız nimetlere bir teşekkürüdür. Namaz, insanın her an Allah'ın huzurunda olduğunu hatırlatan bir hatırlatıcı ve namazdaki rükû ve secde, kulun Rabbi karşısındaki acizliğinin bir temsilidir.

⁶¹⁰ Bkz. Müddessir, 74/42-43; A'lâ, 87/16; Alak, 96/9.

⁶¹¹ Taberî, a.g.e., XXIV, 321-322; Mâturidi, a.g.e., V, 440; Şevkânî, a.g.e., V, 564-565; Elmalılı, a.g.e., IX, 160; el-Meydâni, a.g.e., I, 463-464; Hayreddin Karaman, v.d., a.g.e., V, 605.

⁶¹² Bkz. Zâriyât, 51/56.

⁶¹³ Bkz. Meryem, 19/58.

⁶¹⁴ Bkz. İbrâhîm, 14/37.

⁶¹⁵ Bkz. Bakara, 2/83.

Kur'ân'da namazın önemi ile ilgili şöyle buyrulmaktadır:

اِنَّ مَا اَوْجِيْ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ الصَّلَاةَ اِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاۗءِ وَالْمُنْكَرِ وَاذْكُرْ اللّٰهَ اَكْبَرُ وَاَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُوْنَ

“Sana Kitap’tan vahyedileni oku ve namazı dosdoğru kıl. Namaz hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah’ı anmak ise en büyük boyutudur. Allah yaptıklarımızı bilir.”⁶¹⁶

Âyette namazın mü’minler için çok önemli bir yönüne temas edilmektedir. Bu da namazın kötülüklerden, çirkin işlerden alıkoyma fonksiyonudur. Namaz kılmakla Allah’ın huzurunda olduğunu hatırlayan bir mü’min, hakkını vererek bunu eda ettiğinde, namazın onu kötülüklerden koruyacağı bildirilmektedir.⁶¹⁷ Bunun yanında namazın en önemli boyutunun Allah’ı hatırlamak olduğu söylenmektedir. Namaz, Allah’ı anmanın en güzel şekillerinden biridir. Bu sebeple Yüce Allah, Hz. Mûsâ’ya ilk vahyin indiği yerde “Beni anmak için namaz kıl” buyurmuştur.⁶¹⁸

Felâha eren müttakilerin özellikleri sayılırken “Onlar ki gayba iman ederler ve namazı dosdoğru kılarlar”⁶¹⁹ buyrulmuş, bunun yanında “Mü’minler kurtuluşa erdi. Onlar ki namazlarını huşu ile kılarlar”⁶²⁰ ifadesiyle kurtuluşa eren mü’minlerin en önemli özelliklerinin başında, yoğun bir saygı ile Allah’a boyun eğerek namazı kılmaları olduğu belirtilmiştir. Felâha ulaşan mü’minlerin diğer özellikleri sayıldıktan sonra “Onlar namazlarını muhafaza ederler”⁶²¹ buyrulması da namazın ısrarla devam edilmek sûretiyle korunmasının önemine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra cehenneme giren kimselere ateşe girme sebepleri sorulduğunda, “biz ibadet edenlerden değildik” demeleri⁶²², salâtın ve özelde namazın kurtuluşa erme noktasında hayati önem taşıdığını bir kez daha göstermektedir.

Namaz bir kulluk imtihanıdır. Kulun dünya hayatının eğlenceleri ve meşgaleleri ile Allah’ı anma ve O’na yakın olma arasında bir tercih yapması bu sınavın gereğidir. Kur’ân namazı Allah’a kullukta bir samimiyet ölçüsü olarak kabul etmiş, hakiki mü’minleri dünya işlerinin Allah’ı anmaktan alıkoymayacağını bildirmiştir.⁶²³

⁶¹⁶ Ankebût, 29/45.

⁶¹⁷ Hayreddin Karaman, v.d., a.g.e., IV, 274-275.

⁶¹⁸ Bkz. Tâ-Hâ, 20/14.

⁶¹⁹ Bakara, 2/3.

⁶²⁰ Mü’minûn, 23/1-2.

⁶²¹ Mü’minûn, 23/9.

⁶²² Müddessir, 74/42-43.

⁶²³ Kemal Atik vd., a.g.e., 563.

c) İnfak ve Zekât

Kur'ân-ı Ker'im'de insanı ebedi saâdet ve felâha ulaştırdığı bildirilen üçüncü husus, Allah yolunda harcamayı esas alan infak ve zekâttır. Yüce Allah'ın malı harcama, yoksullara yardım etmeyi içeren mesajları vahyin ilk dönemlerine kadar ulaşmaktadır. Nuzûl sırası bakımından ikinci sûre olan Kalem Sûresi'nde, bahçe sahiplerinin yoksul insanlara yardım etmemek için özel çaba sarfetmelerinin, fakirleri muhtaç bırakma şeklinde kötü niyet taşımalarının, ilâhi azabı üzerlerine çektiği ve bahçelerini yerle bir eden bir azabın geldiği bildirilmiştir.⁶²⁴ Bunun yanı sıra yine ilk inen sûrelerden biri olan Müddessir Sûresi'nde, cehenneme giren insanlara bunun sebebi sorulduğunda, buna cevap olarak ibadet etmemelerinin yanı sıra yoksulları doyurmadıklarını söyledikleri ifade edilmektedir.⁶²⁵ İnfak ve zekât kavramları hem Mekkî hem de Medenî sûrelerde sıkça işlenmektedir. Zekât kelimesinin geçtiği ilk yer Müzzemmil Sûresi olmakla birlikte, Mekkî sûrelerde geçen zekât kelimelerinin hukukî anlamda kurumsallaşmış zekât mânâsında değil, yardım ve infak etme mânâlarında alınması daha isabetli olacaktır. Çünkü zekât verme görevi hukuki bir uygulama olarak Medîne'de farz kılınmış, toplama ve dağıtma mekanizmalarıyla Medîne'de uygulanmıştır.⁶²⁶

Lügatte tüketmek, yok etmek, fakir düşmek, parayı, malı veya başka şeyleri harcamak, elden çıkarmak mânâlarına gelen⁶²⁷ infak, terim olarak; “Allah'a ibadet ve iyilik niyeti ile yapılan, insanlara faydalı olabilecek, mal, mülk, makam, ilim gibi maddi-manevi her türlü harcamayı, yardımı ve davranışı içine alan, zorunlu veya gönüllü ibadetleri, eylemleri kapsayan, dini ve ahlakî bir davranış biçimidir.”⁶²⁸ Kur'ân'da felâha eren kimselerin özelliklerinden bahsedilirken iman ve namazdan sonra üçüncü sıraya konulan⁶²⁹ infak emri, âyetlerde ısrarla üzerinde durulan dinin en temel unsurlarından biridir. Yüce Allah, maddi durumu iyi olan mü'minlerin mallarında yoksulların hakkı olduğunu bildirmiş⁶³⁰, sevilen mallardan infak edilmesini istemiş,⁶³¹ infak edilirken gösterişten ve karşıdakini rencide edecek tavırlardan uzak durulması gerektiğini belirtmiştir.⁶³²

⁶²⁴ Bkz. Kalem, 68/17-33.

⁶²⁵ Bkz. Müddessir, 74/42-44.

⁶²⁶ Günaydın, a.g.e., 103-104.

⁶²⁷ Râğib el-İsfehânî, a.g.e., 819.

⁶²⁸ Ayhan Kaya, *Bir Özveri Davranışı Olarak Kur'ân'a Göre İnfak*, Ankara, Fecr Y., 2009, s. 65.

⁶²⁹ Bkz. Bakara, 2/3.

⁶³⁰ Bkz. Meâric, 70/24-25; Zâriyat, 51/19.

⁶³¹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/92; İnsan, 76/8.

⁶³² Bkz. Bakara, 2/264.

Zekât ise sözlükte, artma, arınma ve bereket mânâlarında olup, ⁶³³ terim olarak “belli bir mal varlığının belli bir kısmını belli yerlere vermektan ibaret olan mâli bir ibadettir.”⁶³⁴ Zekât verebilmek için dinen zengin olmak ve geçerli olabilmesi için de âyette belirtilen sekiz gruba⁶³⁵ vermek gereklidir. Kur’ân’da sadaka kelimesi de terim olarak zekâtla eş anlamlı kullanılmıştır. Zekât kelimesi otuz âyette mârife olarak geçmekte ve bunların yirmi yedisinde namazla birlikte kullanılmaktadır. Sadaka ise tamamı Medenî sûrelerde olmak üzere toplamda on iki âyette geçmektedir.⁶³⁶

Kur’ân, toplumda gelir adaletsizliğini ortadan kaldırmaya çalışmış⁶³⁷ ve Allah yolunda mallarını harcamayanları sert ifadelerle uyarılmıştır.⁶³⁸ Bunu yanı sıra mallardan alınan infak ve zekâtın arınmaya sebep olduğu belirtilmiş⁶³⁹, infakın mahiyetini ve miktarını soranlara da “ihtiyaçtan fazlası” şeklinde cevap verilmiştir.⁶⁴⁰

Allah yolunda harcamanın kurtuluşa götürmesi ile ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُورَ

“Gerçekten Allah'ın Kitabını okuyanlar, namazı dosdoğru kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli ve açık infak edenler; kesin olarak zarara uğramayacak bir ticareti umabilirler.”⁶⁴¹

Âyette, gerek gizli gerekse açık olarak Allah yolunda infak etmek, asla zarar edilmeyecek bir ticaretin umulabilmesi için koşulan şartlardan biridir. Zarar ihtimali olmayan bu ticaret ebedi bir başarıyı ve kurtuluşu ifade etmektedir. Bunun yanı sıra cennetin kendileri için hazırlandığı ifade edilen kimselerin hem geniş hem dar zamanlarda infak ettikleri belirtilmiş,⁶⁴² azaptan kurtulacak ve rahmete nâil olacak kulların Allah'ın âyetlerine iman eden ve zekâtı veren muttakîler olacağı bildirilmiştir.⁶⁴³

⁶³³ Râğıb el-İsfehânî, a.g.e., 380-381.

⁶³⁴ Yunus Vehbi Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, 6. b., Bursa, Feyiz. Y. 2008, s. 61.

⁶³⁵ Bkz. Tevbe, 9/60.

⁶³⁶ Mehmet Erkal “Zekât”, *DİA*, XLIV, 197.

⁶³⁷ Bkz. Haşr, 59/7.

⁶³⁸ Bkz. Muhammed, 47/38; Tevbe, 9/34; Hadîd, 57/10.

⁶³⁹ Bkz. Tevbe, 9/103.

⁶⁴⁰ Bkz. Bakara, 2/219.

⁶⁴¹ Fâtır, 35/29.

⁶⁴² Bkz. Âl-i İmrân, 3/133-134.

⁶⁴³ Bkz. A'râf, 7/156.

d) Allah Yolunda Cihad

Lügatte “cihad” kelimesinin iki mastardan türeyebileceği söylenmiştir. Eğer kelime **جَاهِد** (cehd) mastarından alınırsa “güçlük, meşakkat çekme”, **جُهْد** (cühd) mastarından alınırsa “güç ve tâkat gösterme, çabalama” anlamlarına gelmektedir.⁶⁴⁴ Bu kelime, herhangi bir maksada ulaşmak için her türlü zorluğa göğüs germeyi ve yoğun bir gayret kullanmayı ifade etmektedir. Terim olarak cihad, “İslam’ı insanlara tebliğ etmek, hakkı yeryüzüne hâkim kılmak, böylece insanı, Allah dışındaki varlıkların köleliğinden kurtarıp her türlü kötülüğü ve sömürüyü önlemek maksadıyla malla ve canla gayret gösterip mücadele etmek ve savaş açmak sûretiyle buna engel olmaya çalışan düşmanları etkisiz hâle getirmek” demektir.⁶⁴⁵

Cihad kavramı, lügavî ve ıstılâhî mânâları dikkate alınacak olursa çok geniş bir çerçeve çizmektedir. Allah yolunda ve O’nun rızası için yapılacak her türlü gayret, çalışma ve hizmet cihad kapsamına girmektedir. Bu kavram, islami mücadelenin hem mal ile olanını, hem kalem ile yapılan fikirsel mücadeleyi, hem sözlü olarak yapılan İslamî tebliğ ve daveti, hem de savaş meydanında silah ile düşmana karşı gelmeyi kapsamaktadır. Kur’ân’da kırka yakın âyette cihaddan bahsedilmiş ve birçok âyette de **قَاتِل** (savaşıma) kökünden getirilen emir ifadeleriyle Allah yolunda mücadele edilmesi istenmiştir.⁶⁴⁶

İslam dini “dinde zorlama yoktur”⁶⁴⁷ düstûruyla hiçbir kimseyi iman etmeye zorlamayı uygun görmemiş ve her insana inanç hürriyeti sunmuştur. Müslüman olmadığı için bir başkasına karşı savaş ilan etmek söz konusu değildir. Kur’ân, insanlara en güzel öğütlerde tebliğ yapılmasını istemiş⁶⁴⁸ Hz. Peygamber’in sadece ilan etme ile sorumlu olduğunu bildirmiştir.⁶⁴⁹ Bunun yanında İslam, her zaman barıştan yana olmuş⁶⁵⁰, din hususunda savaşmayan kimselere karşı iyilik ve adaletle davranılmasını istemiştir.⁶⁵¹ Bundan dolayı, Müslümanların bir saldırıya uğramadıkça her durumda barışı gözetmeleri istenmiştir. Savaş durumu ancak; saldırıya geçen düşmânâ karşı savunma, zulme uğrayan Müslümanları kurtarma ve inanç hürriyetinin olmadığı durumlarda meşrû kılınmıştır.⁶⁵²

⁶⁴⁴ İbn Manzûr, a.g.e., I, 708; Râğîb el-İsfehânî, a.g.e., 208.

⁶⁴⁵ Kemal Atik vd., a.g.e., 158.

⁶⁴⁶ Muhammed Fuâd Abdülbâki, a.g.e., 182-183, 533-536

⁶⁴⁷ Bakara, 2/256.

⁶⁴⁸ Bkz. Nahl, 16/125.

⁶⁴⁹ Bkz. Râ’d, 13/40; Ğâşiye, 88/21-22.

⁶⁵⁰ Bkz. Enfâl, 8/61; Bakara, 2/208.

⁶⁵¹ Bkz. Mümtetine, 60/8; Nisâ, 4/90.

⁶⁵² Ahmed Çelebi, *İslam Düşüncesinde Cihâd ve Savaş Siyaseti*, çev. Abdullah Kahraman, İstanbul, İz Y. 1994, s. 52-55.

Kur'ân'da Allah yolunda çalışmanın, İslam davasına hizmet etmenin üzerinde ısrarla durulmakta ve bu yolda cihad etmenin ebedi saâdet ve felâha ulaştırdığı ile ilgili birçok âyet bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili en çarpıcı âyetlerden biri, cihadın ateşten kurtuluşa vesile olduğunu belirten aşağıdaki âyettir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ {10} تُوْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ {11} يَغْفِرُ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلُكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ {12} وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ الْمُؤْمِنِينَ {13}

“Ey iman edenler! Sizi acıklı bir azaptan kurtaracak bir ticareti göstereyim mi? Allah'a ve Peygamber'ine iman edersiniz ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. (Böylelikle Allah) günahlarınızı bağışlar, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel konaklara yerleştirir. İşte büyük mutluluk ve kurtuluş budur. Sizin seveceğiniz bir şey daha var: Allah'tan yardım ve yakın bir fetih. Mü'minleri müjdele!”⁶⁵³

Yüce Allah bu âyette ateşten kurtulmanın ve ebedi cennet mutluluğuna ulaşmanın yolunu bir ticaret şeklinde îzâh etmiş ve Allah ile insan arasındaki bu ticaretin, insana bakan yönünün birinci unsurunu iman, ikinci unsurunu da cihad olarak belirlemiştir. Bu ticareti yerine getiren mü'minlere de iki ödül vaad etmiştir. Birincisi, Allah'ın rızası, mağfireti ve cenneti olup, bu müjde uhrevidir. Âhirette verilecek olan bu nimetler en güzel ve kalıcı olan nimetlerdir. İkinci müjde ise dünyevidir. Çağrılmış oldukları cihatta kesin bir zafer ve Allah'ın onlara müyesser kılacağı yakın bir fetih müjdelenmiştir. Müslümanlar ganimet gibi dünyevi sebeplerden dolayı değil Allah'ın rızasını ve uhrevi ödülünü elde etmek için cihad etmişlerdir. Müslümanları savaşa teşvik eden âyetlerin büyük çoğunluğu, asıl hedef olarak uhrevi mükâfatları göstermektedir. Cihad; Allah'ın mesajını yükseltmek, buna karşı savaş açan düşmanlara karşı koymak, insanları Allah'ın dinine çağırarak ve müslümanların hürriyetinin temini için gerekli kılınmıştır.⁶⁵⁴

Yüce Allah bu âyette, cihadı imandan hemen sonra zikretmekle bunun önemine işaret etmekte ve insanın kurtuluşu noktasında mühim bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Cihad, Kur'ân-ı Ker'im'de iman yanında sıkça tekrarlanan ve salih amel diye adlandırılan hususların öncelikli unsurlarından biridir.

⁶⁵³ Saff, 61/10-13.

⁶⁵⁴ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsirü'l Hadîs*, C. VIII, 2. b., Beyrut, Dâru Ğarbi'l-İslamî, 2000, s. 572.

Aşağıdaki âyette de cihadın felâh ile ilişkisi bağlamında şöyle buyrulmaktadır:

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُم مِّنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ

“Rableri onlara şöyle karşılık verdi: 'Ben, erkek olsun kadın olsun sizin içinizden çalışan hiçbir kimsenin amelini zayi etmem. Siz birbirinizdensiniz. Şüphe yok ki hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete mâruz kalanların, savaşanların ve öldürülenlerin kötülüklerini örtecek ve kendilerini altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Bu Allah katından bir karşılıktır. Karşılığın en güzel olanı Allah katındadır.’”⁶⁵⁵

Âyet-i kerîmede, erkek veya kadın ayrımı yapılmaksızın, Allah yolunda çaba gösteren ve cihad eden, bu yolda çeşitli sıkıntı ve eziyetlere mâruz bırakılan, yurtlarından hicret etmek zorunda kalan, Allah yolunda savaşan ve can vermeyi göze alan her mü'mine mükâfat olarak mağfiret ve ebedi cennet müjdelenmekte ve böylece Allah'a kulluk yolunda sarfedilecek hiçbir çabanın boşa çıkarılmayacağı ifade edilmektedir. Görüldüğü üzere bu âyette de cihad hususunun Allah katında ne denli önemli olduğunun bir kez daha altı çizilmektedir. Bunun yanında âyette geçen "siz birbirinizdensiniz" ifadesi, kadınla erkeğin birbirinin tamamlayıcısı ve bir bütünün parçaları olduğunu ifade etmektedir.⁶⁵⁶

Bu iki âyetin dışında Kur'ân-ı Ker'im'de, Hz. İsâ ve havarileri örnek gösterilerek Allah'a ve dinine yardım edilmesi istenmiş⁶⁵⁷, iyiliği emredip kötülükten sakındıran mü'minlerin felâha ereceği bildirilmiştir.⁶⁵⁸ Bunun yanı sıra Allah'ın cennet karşılığında kendi yolunda savaşan mü'minlerden canlarını mallarını satın aldığı ifade edilmekte⁶⁵⁹, özür olmaksızın oturanlarla Allah yolunda malları ve canları ile cihad edenlerin bir olmayacağı bildirilmektedir.⁶⁶⁰ Aynı zamanda ailevî ve dünyevi unsurların, kendilerine Allah'tan, elçisinden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha sevimli geldiği kimseler uyarılmış⁶⁶¹, hacılara su dağıtan ve kabeyi imar edenlerle Allah yolunda cihad eden kimselerin bir olmayacağı ifade edilmiştir. Onların mükâfatlarının çok daha büyük olacağı ve kurtuluşa da onların ulaşacağı bildirilmiştir.⁶⁶²

⁶⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/195.

⁶⁵⁶ Hayreddin Karaman, v.d., a.g.e., I, 742-743.

⁶⁵⁷ Bkz. Saff, 61/14.

⁶⁵⁸ Bkz. Âl-i İmrân, 3/104.

⁶⁵⁹ Bkz. Tevbe, 9/111.

⁶⁶⁰ Bkz. Nisâ, 4/95.

⁶⁶¹ Bkz. Tevbe, 9/24.

⁶⁶² Bkz. Tevbe, 9/19-20.

e) Felâha Ulaştırın Diğer Unsurlar

İnsanı cehennem ateşinden kurtarıp sonsuz bir mutluluğa ulaştırdığı bildirilen amelleri dört temel grup altında ana yönleriyle işlemiş olduk. şu var ki; Kur'ân'da ebedi saâdete ermek isteyen bir mü'minde yukarıda sayılan hususlara ek olarak bulunması gereken başka tutum ve davranışların da olduğu görölmektedir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Allah'ın vahyinde emrettiği her şey bir bedenın uzuvları gibi birbirlerine sağlam bağlarla bağlıdır. Bunların hepsi kurtuluşa ermek için olmazsa olmaz hususlardır. Yaptığımız gruplandırma ise üzerinde daha çok durulan hususları belirtmek içindir. Yukarıda ele aldığımız namaz veya infak gibi emirlerin yanında oruç tutma, hacca gitme, verilen sözleri tutma, musibetler karşısında sabretme, adaletli olma gibi hususlar da İslam'ın temel unsurları ve felâhın gerekleri arasındadır. Bunları da özet bir şekilde ele almak uygun olacaktır.

-Oruç Tutmak

İslâmın dört temel ibadetinden ve beş esasından biri olan oruç, Farsça'dan Türkçe'ye geğmiş bir isim olup, kelimenin aslı "Ruze"dir. Bu kelime, önceleri "Oruze" (günlük) olarak kullanılmış, daha sonra "Oruç" şeklinde telaffuz edilmeye başlanmış ve bu şekliyle yaygınlık kazanmıştır. Arapça'daki karşılığı "savm" veya "sıyam"dır. Savm kelimesinin sözlük anlamı; bir kişinin (yiyip-içmekten) kendisini tutması, hareketsiz kalmak ve herşeyden el, etek çekmektir. Kur'ân-ı Ker'im'de "susmak" manasında da kullanılmıştır.⁶⁶³ İslâmi literatürde ise oruç, "fecr-i sadık'tan itibaren, güneşin batışına kadar yemekten, içmekten, cinsel ilişkiden ve orucu bozan diğer şeylerden, Yüce Allah'a kulluk maksadıyla nefsi alıkoymak şeklindeki ibadete verilen isimdir. Bilindiği gibi oruç, yalnız bedenle yapılan ibadetlerden biridir. Bundan dolayı her mükellefin yapması gereken ibadetlerden biridir.⁶⁶⁴

Kur'ân-ı Ker'im'de orucun farz kılındığını bildiren âyetler şöyledir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ {183} أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ فَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَن تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ {184} شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمُ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ {185}

⁶⁶³ Meryem, 19/26.

⁶⁶⁴ Yusuf Ker'imöğlü, "Oruç", *şâmil İslam Ansiklopedisi*, V, 147.

“Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de sayılı günlerde oruç farz kılındı. Umulur ki sakınırsınız. İçinizden hasta veya yolcu olanlar tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Orucu tutmakta zorlananların bir yoksulun günlük yiyeceği kadar fidye vermeleri gerekir. Kim gönüllü bir iyilik yaparsa bu kendisi için bir iyiliktir. Eğer bilerseniz orucu tutmanız sizin için daha hayırlıdır. (O sayılı günler,) içerisinde insanlar için hidâyet rehberi, doğru yolu gösteren açık belgeleri kapsayan ve hak ile bâtılı birbirinden ayıran kitap olarak Kur’ân’ın indirilmiş olduğu Ramazan ayıdır. Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu tutsun. Kim de hasta veya yolcu olursa başka günlerde(tutmadığı gün) sayısınca tutar. Allah sizin için kolaylık ister, güçlük çekmenizi istemez. (Allah bu kolaylığı sağlıyor ki böylelikle) sayıyı tamamlarsınız, sizi doğru yola iletmesine karşılık Allah’ı tekbir edip yüceltirsiniz ve umulur ki şükredersiniz.”⁶⁶⁵

İslâm dininde başka oruç çeşitleri de bulunmakla birlikte belirli şartlar çerçevesinde her müslüman için zorunlu bir ibadet niteliğinde olan oruç, hicretin 2. yılı Şâban ayında (Şubat 624) farz kılınmış olan ramazan orucudur. Yukarıdaki âyette önceki toplumlara da orucun farz kılındığına dikkat çekilmiş, orucun maksat ve hükümleri açıklanırken “ittikâ-sakınma” fiili kullanılmış ve oruç yasaklarına uymanın, Allah tarafından çizilen sınırlara riâyet etme anlamına geldiği ifade edilmiştir. Oruç tutma fiilinin Kur’ân’daki kullanımları göz önüne alındığında, orucun Allah’a kul olma bilincine varılabilmesi, mü’minin kendisine yaraşmayacak her türlü hal ve davranışlardan kendisini sakındırabilmesi ve yapacağı kulluğun belirli bir disipline bağlanabilmesi açısından vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Âyet-i kerîmede bir yandan belirli durumlarda orucun ertelenebileceği veya fidye ile telâfi edilebileceği bildirilirken, öte yandan da, “Eğer bilerseniz orucu tutmanız sizin için daha hayırlıdır” denilerek zarara yol açmayacağı anlaşılan hallerde orucun büyük bir fırsat olduğu ve bunu kaçırmamak için ortaya konacak çabanın Allah katında büyük bir değer taşıdığı ifade edilmektedir. Daha sonraki âyette de Yüce Allah’ın insanlar için zorluk değil kolaylık murad ettiği, oruçla ilgili Allah’ın koyduğu hükümlere riâyet etmenin ve O’na, doğru şekilde kulluk edebilmenin yollarını göstermesine karşılık, Allah’ı tekbir edip yücelterek tâ’zimde bulunmanın, O’na olan şükran borcunu ödeme gayreti içinde olmanın önemine işaret edilmiştir.⁶⁶⁶ Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere oruç ibadeti dinin temel esasları arasındadır ve kurtuluşa erme noktasında da önemli bir yere sahiptir.

⁶⁶⁵ Bakara, 2/183-185.

⁶⁶⁶ İbrahim Kâfi Dönmez “Oruç”, *DİA*, XXXIII, 416-417.

-Hacca Gitmek

Hac kelimesi lügat itibâriyle, "ziyaret etme maksadıyla kastetme, niyet etme, yola koyulma" demektir.⁶⁶⁷ İslâm'ın beş esasından biri olan ve hicretin 9. yılında farz kılınan hac, İslamî ıstılahta, "Mekke'de bulunan Kâbe'yi ve civarındaki kutsal yerleri, belirli vakitler içinde, usulüne uygun olarak ziyaret etmek, yapılması gereken ve menâsik adıyla adlandırılan görevleri yerine getirmek demektir."⁶⁶⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de hac ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَرَبِّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

"Orada apaçık işaretler, İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse güvende olur. Oraya ulaşmaya yol bulabilenin Beyt'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim de inkâr ederse Allah'ın hiçbir varlığa ihtiyacı yoktur."⁶⁶⁹

Âyette geçen "apaçık işaretler"den neyin kastedildiği konusunda çeşitli yorumlar yapılmıştır., Hz.İbrahim'in makamı, Meş'aril-Haram ve benzeri yerler olduğu söylenmiştir. Bir başka görüşe ise, bundan kasıt, Hz. İbrahim'in makamı ve oraya girenlerin güvende olmalarıdır. Bunun dışında bu delillerden bazılarının da Hacerü'l-Esved ve Hatim olduğu da söylenmiştir. Âyetteki "Kim oraya girerse güvende olur." ifadesi hakkında da, bunun cahiliye döneminde suç işleyen birinin, bu suçu işledikten sonra Mescid-i Haram'a girmesi üzerine ona ceza verilmemesi olduğu söylenmiştir. Böylelikle o kişi, Kâbe'ye sığındıktan sonra güven içinde olmaktadır. Bu açıklamaya göre âyet-i kerîme, cahiliye döneminde geçerli olan bir örfü beyân etmektedir. İslam geldikten sonra bu örf kaldırılmıştır. Buna göre her kim bir hırsızlık yapar, zina eder veya haksız yere birisini öldürecek olursa, Kâbe'ye sığınması onun yakalanıp cezalandırılmasına engel değildir.⁶⁷⁰

Bununla birlikte, İslam'ın beş temel esas üzerine bina edildiğini belirten rivâyetlerde de hac ibadeti bu temel hususlar arasında sayılmıştır.⁶⁷¹ Bütün bunlar hac ibadetinin dinin temellerinden biri olduğunu ve kurtuluş için mühim olduğunu göstermektedir.

⁶⁶⁷ Râğib el-İsfehânî, a.g.e., 218; Hasan İzzeddîn Cemel, a.g.e., I, 368.

⁶⁶⁸ Fikret Karaman vd., a.g.e., 187.

⁶⁶⁹ Âl-i İmran, 3/97.

⁶⁷⁰ Taberî, a.g.e., V, 598-607.

⁶⁷¹ Buhârî, İmân, 2; Müslim, İmân, 5.

-Şükredici Olmak

Kur'ân'da ısrarla üzerinde durulan hususlardan biri de Allah'ın nimetlerinin bilincinde olmak ve O'na şükredici olmaktır. “Şükür” kelimesi sözlükte, “nimetleri görmek, tanımak, düşünmek ve onları yaymak” demektir.⁶⁷² Ahlakî bir kavram olarak ise, “yapılan iyiliğin kıymetini bilip bunu dile getirmek, iyilik edeni övmek, nankör olmamak” demektir. Bu da nimetleri görme ve onlara karşılık yapılması gerekenleri dil, beden ve kalp ile yerine getirme şeklinde olmaktadır. Her organın şükürü, onu iyi şekilde kullanmak ve günahlardan uzak tutmak şeklindedir.⁶⁷³ Her nimetin şükürü kendi cinsindedir. Malın şükürü Allah yolunda harcamak, bedenın şükürü namaz kılmak, ilmin şükürü, onunla faydalı olmak, hayatın şükürü ise Allah yolunda bir ömür geçirmektir.

Şükür kelimesi Kur'ân'da 75 defa geçmekte olup⁶⁷⁴ âyetlerde, insana sayamayacağı kadar çok nimet verildiği bildirilmiş⁶⁷⁵, bu nimetlere kimlerin şükreceğinin, kimlerin de nankörlük edeceğinin imtihan edilmesi için de insanların iki yolun başına getirildiği ifade edilmiştir.⁶⁷⁶ Yüce Allah, nimetleri görüp şükredenlere nimetlerini arttıracığını söylerken, bütün bunlara karşı nankörlükte ısrar edenleri de şiddetli bir azap ile cezalandıracağını haber vermiştir.⁶⁷⁷ Bununla birlikte Yüce Allah “eğer siz şükreder ve iman ederseniz Allah size neden azab etsin?”⁶⁷⁸ buyurarak, şükürü imandan önce zikretmiş böylelikle imanın temelinde de şükür bilincinin olduğuna işaret etmiştir. Bütün bu âyetler, nimetlere şükretmenin, insanın kurtuluşu açısından çok önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

-İffetli Olmak

Kur'ân'a göre iman edenlerde mutlaka bulunması gereken bir diğer vasıf da edep yerlerini korumaları ve iffetli olmalarıdır.⁶⁷⁹ Yüce Allah zınayı ve ona yaklaşmayı yasaklamış, zina edenlerin büyük bir azaba çarptırılacağını ifade etmiştir. Ancak tevbe edip iman ve salih amelle arınanların kötülüklerini iyiliklere çevireceğini bildirmiştir.⁶⁸⁰ Bu sebeple iffetli olmak da kurtuluşa ermek için olmazsa olmaz esaslardandır.

⁶⁷² Hasan İzzeddîn Cemal, a.g.e., II, 398-399; Râğib el-İsfehânî, a.g.e., 461.

⁶⁷³ Fikret Karaman vd., a.g.e., 543.

⁶⁷⁴ Mahmut Çanga. a.g.e., 288.

⁶⁷⁵ Bkz. İbrâhîm, 14/34.

⁶⁷⁶ Bkz. İnsan, 76/2-3.

⁶⁷⁷ Bkz. İbrâhîm, 14/7.

⁶⁷⁸ Nisâ, 4/147.

⁶⁷⁹ Bkz. Mü'minûn, 23/5; Meâric, 70/29.

⁶⁸⁰ Bkz. İsrâ, 17/32; Furkân, 25/68.

-Güvenilir Olmak

Verilen sözde durmak, emanete riâyet etmek, yalan söylememek, yalancı şahitlik yapmamak gibi güvenle alakalı hususlar, Kur'ân'a göre bir mü'minden asla ayrılmaması gereken vasıflardır. Yüce Allah, gerçek mü'minlerin özelliklerini bildirirken, “onlar sözlerine ve emanetlerine riâyet ederler”⁶⁸¹ buyurmuş, “Ey iman edenler! Anlaşmalarınızın, sözlerinizin gereklerini yerine getirin”⁶⁸² emriyle de mü'minlerden güven konusunda hassas olmalarını istemiştir. Bunun yanında Yüce Allah, “yalan sözden kaçının”⁶⁸³ âyetiyle iman edenlerin yalan sözlerden uzak durmasını istemiş, aynı zamanda kendilerinin, anne babalarının ve yakınlarının aleyhine bile olsa, hiçbir menfaat sebebiyle yalan yere şahitlik yapmamalarını emretmiştir.⁶⁸⁴ Bunun yanı sıra Kur'ân'da “Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir kusur ve kabahattir.”⁶⁸⁵ buyurularak söylenen sözlerin ve verilen sözlerin sorumluluk yüklediği bildirilmiştir.⁶⁸⁶ Bütün bu âyetler güvenilir olmanın, felâha erme noktasında ne denli hayatî bir önem taşığının altını çizmektedir.

-Sabırlı Olmak

Kur'ân'ı Ker'im'de üzerinde durulan bir diğer konu da sabır konusudur. “Ey iman edenler! Sabredin, sabırda yarışın, (cihad için) hazırlıklı olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”⁶⁸⁷ buyurularak sabır konusunun önemine işaret edilmiş, sabredenler ortaya çıkarılana kadar açlık korku gibi musibetlerle imtihan edilecekleri bildirilmiştir.⁶⁸⁸ Bunun yanında âyetlerde, başa gelen musibetlere kararlılıkla sabredilmesi istenmekte, ⁶⁸⁹ sabredenler büyük bir kurtuluş ve cennetle müjdelenmektedir.⁶⁹⁰ Bunun yanında Asr ve Beled Sûreleri'nde hüsrana düşmeyecek olan insanların; iman edenler, salih amel işleyenler ve birbirlerine hakkı, sabrı ve merhameti tavsiye edenler olacağı söylenmektedir.⁶⁹¹

⁶⁸¹ Mü'minûn, 23/8; Meâric, 70/32

⁶⁸² Mâide, 5/1.

⁶⁸³ Hac, 22/30.

⁶⁸⁴ Bkz. Nisâ, 4/135.

⁶⁸⁵ Saff, 61/2-3.

⁶⁸⁶ Bkz. İsrâ, 17/34; Nahl, 16/91.

⁶⁸⁷ Âl-i İmrân, 3/200.

⁶⁸⁸ Bkz. Muhammed, 47/31; Âl-i İmrân, 3/142.

⁶⁸⁹ Bkz. Lokmân, 31/17.

⁶⁹⁰ Bkz. Mü'minûn, 23/111; Furkân, 25/75.

⁶⁹¹ Bkz. Asr, 103/1-3, Beled, 90/17.

-Adil olmak

Yüce Allah'ın mü'minlerden istediği bir diğer tutum da adil olmalarıdır. Kur'ân'da adalet ile ilgili olarak; "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."⁶⁹² buyurulmakta, "Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan öfkeniz sizi adaletten ayrılmaya yöneltmesin. Adaletli davranın; bu takvaya daha yakındır"⁶⁹³ emri ve ikâzıyla bu konunun Allah katındaki önemine işaret etmektedir. Bu ve benzeri âyetlerdeki⁶⁹⁴ adaletli davranma emrinin felâha ermek isteyen mü'minlerin yerine getirmesi gereken olmazsa olmaz hususlardan biri olduğu görülmektedir.

-Katı kalpli olmamak

Kurtuluşa eren mü'minlerin Kur'ân'da öne çıkan vasıflarından biri de kalben diri bir yapıda olmalarıdır. Yüce Allah ehl-i kitabın kalplerinin katılaştığını, taş gibi kaskatı bir hale geldiğini söylemekte, Müslümanları da böyle olmamaları noktasında uyarmaktadır.⁶⁹⁵ Rız olduğu ve kurtuluşa erdireceğini bildirdiği mü'minlerin, Allah anıldığında kalplerinin ürperdiğini ve Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarının arttığını ifade etmekte,⁶⁹⁶ yaşadıkları yoğun hissiyat üzerine gözyaşlarıyla secdeye kapandıklarını bildirmektedir.⁶⁹⁷ Bunun yanı sıra bu kimselerin günahlarından her zaman tevbe ve istiğfar eden kimseler olduğu söylenmekte ve öfkelerine hâkim olan, affedici davranan kimseler oldukları belirtilmektedir.⁶⁹⁸ Rahman'ın rız olduğu bu insanlar, yeryüzünde tevazu ile yürüyen, gecelerini ibadetle, korku ve ümit arasında dua ederek geçiren, israftan ve savurganlıktan uzak, ölçülü harcama yapan, Allah'tan başkasına dua etmeyen, Allah'ın haram kıldığı canı öldürmeyen, zina etmeyen, yalancı şahitlik yapmayan ve boş işlerden uzak duran mü'minlerdir.⁶⁹⁹

Sonuç olarak, Kalpleri Allah'a daima Allah'a yönelen ve O'nun rızasını gözeterek kurtuluşa ulaşmak için çalışan mü'minlere ebedi bir mutluluk ve kurtuluş müjdelenmekte ve mükâfatları şöyle bildirilmektedir:

⁶⁹² Nisâ, 4/58.

⁶⁹³ Mâide, 5/8.

⁶⁹⁴ Bkz. A'râf, 7/29; Nahl, 16/90.

⁶⁹⁵ Bkz. Hâdîd, 57/16; Bakara, 2/74.

⁶⁹⁶ Bkz. Enfâl, 8/2.

⁶⁹⁷ Bkz. Meryem, 19/58; İsrâ, 17/107.

⁶⁹⁸ Bkz. Âl-i İmrân, 3/134-135.

⁶⁹⁹ Bkz. Furkân,25/63-76; Secde,32/15-16; Mü'minûn,23/3

وَأَرْلَقْتَ الْجَنَّةَ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ {31} هَذَا مَا تُوْعَدُونَ لِكُلِّ أُوَابٍ حَفِيظٍ {32} مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبَ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ {33} ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ {34} لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ {35}

“Cennet Allah'a karşı gelmekten sakınanlara uzak olmayacak şekilde yaklaştırılır. (Onlara denir ki:) ‘İşte, size (dünyadayken) vaad edilen budur. Daima (Rabbine) yönelen ve (O’nun sınırlarını) gözeten herkese; Görmediği halde, içi titreyerek Rahmân'dan haşyet duyan ve O’na yönelmiş bir kalp ile gelen kim varsa. ‘Oraya selâm ile girin! İşte bu, ebedilik günüdür.’ Orada kendileri için diledikleri her şey vardır. Katımızda fazlası da vardır.”⁷⁰⁰

⁷⁰⁰ Kâf, 50/31-35.

SONUÇ

Yüce Allah, engin rahmeti ve merhametiyle ilk insandan bu yana insanoğlunu başıboş bırakmamış, birçok peygamber göndermiş ve onlara insanlar için en doğru yolu gösteren mesajlar vahyetmiştir. A'lâ Sûresi'nin son âyetlerinde de bildirdiği üzere Yüce Allah, indirdiği bütün vahiylerde, insanoğluna kendisinin ve yaşadığı bu varlık âleminin boş yere yaratılmadığını, akıl ve irade verdiği kullarını imtihan etmek için her şeyi var ettiğini, gönderdiği elçilere ve indirdiği mesajlara uyanların sonsuz bir kurtuluşa ve sınırsız mükâfatlarla dolu cennete ulaşacağını, öğütten yüz çeviren, haddi aşarak imana ve salih amellere sırtını dönenlerin de ebedi bir ateş azabıyla cezalandırılacağını bildirmiştir.

Yüce Allah'ın son gönderdiği elçiye vahyettiği son kitap olan Kur'ân'ın, sûrelerinden biri olan A'lâ Sûresi de, yukarıdaki amaç için inzal edilmiş olup, Hz. Âdem'den bu yana indirilen tüm vahiylerin temel mesajlarını özet olarak insanlığa sunmakta ve kurtuluşun yolunu en veciz şekilde bildirmektedir. A'lâ Sûresi'ni özelliklerini, sûrenin kapsamlı tefsirini ve bu sûre ışığında Kur'ân'da genel anlamda kurtuluşa erdiği bildirilen kimselerin özelliklerini incelediğimiz bu çalışma, A'lâ Sûresi'nin tefsiri özelinde yapılan ilk kapsamlı çalışma olup, çalışmamızın daha sonra yapılacak çalışmalara ışık tutacağı inancını taşımaktayız. Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

Çalışmamızı yaparken mümkün olduğunca fazla kaynaktan istifade etmeye, klasik ve modern eserlerden faydalanmaya çalıştık. Böylelikle kadîm ve cedîd tefsir bilginlerinin görüşlerini bir arada görüp değerlendirme imkânı oluşturmaya gayret ettik.

Çalışmanın girişinde, tezin konusu, amacı ve yöntemi hakkında genel bilgiler verdik ve böylelikle tezin bölümlerine geçmeden önce okuyucular için ön bilgi oluşmasını sağlamaya çalıştık.

Birinci bölümde sûre hakkında genel bilgiler vermeye gayret ettik. Sûrenin isimleri, âyet, kelime ve harf sayıları, sûrenin muhtevası ve A'lâ kelimesinin Kur'ân'daki kullanımları ile ilgili bilgiler verdik. Daha sonra sûremizin nuzûl zamanı, sırası ve sebebi ile ilgili açıklamalar yaptık. Sonrasında sûrenin i'rabını yapıp kıraat farklılıklarına değindik. Bunun yanında A'lâ Sûresi'nin başka sûrelerle münasebetini ele aldık ve son olarak sûremizin faziletleriyle alakâlı rivâyetleri aktardık.

İkinci bölümde öncelikle A'lâ Sûresi'nin tam metnini ve meâlini verdik. Sonrasında sûremizi altı gruba ayırdık ve her grubu ayrı ayrı ele alıp gruptaki âyetlerin tefsirlerini yapmaya çalıştık. Birinci grupta, Yüce Allah'ın bütün kâinâtı var etmesi, her şeyi düzenleyip ölçü ile yaratması ile ilgili âyetleri ele aldık. İkinci grupta, son vahyin kendisine indiği, son peygamber olan Hz. Muhammed (a.s)'a verilen destek, ona âyetleri unutmayacağı konusunda verilen taahhüt ve üzerindeki ağır görevin kolaylaştırılacağı ile ilgili âyetleri inceledik. Üçüncü grupta, kendisine vahyedilen hakikatleri Hz. Peygamber'in teblîğ etmesi, insanlara ölümden sonraki hayatı ve hesabı hatırlatması ve öğüt verilmesi, bu öğütten haşyet sahiplerinin istifade edeceği, bedbaht kimselerin öğütten kaçınacağı ve bu kimselerin, içinde hayatın ve ölümün olmayacağı bir ateş azabına dâcâr olacakları ile ilgili âyetlerin tefsirini yapmaya çalıştık. Dördüncü grupta ise, teblîğ edilen âyetlerden öğüt alıp kendisini arındıran, Rabbin adını anan ve O'na ibadet eden kulların gerçek kurtuluşa ve mutluluğa ulaşacağı ile ilgili âyetleri inceledik. Beşinci grupta, insanoğlunun ortak problemini ele alan, daha hayırlı ve ebedi olan âhîret yurdunu geçici dünya hayatına tercih etme yanlışını eleştiren âyetlerin tefsirini vermeye çalıştık. Son olarak altıncı gruptaki âyetlerde ise, A'lâ Sûresi'nde ele alınan bütün bu konuların ilk vahiylerde de yer aldığı ifadesini inceledik ve bu hakîkatin üzerinde durduk.

Üçüncü bölümde ise A'la Sûresi'ndeki kurtuluş kavramından hareketle Kur'ân'da kurtuluş ile ilgili "felâh", "necât", "fevz" ve diğer kavramları ele almaya ve âyetlerde insanı cehennem ateşinden kurtarıp ebedi saâdete ulaştıracağı bildirilen hususları incelemeye çalıştık. Bu hususları Kur'ân'da birçok defa yanyana kullanılan, "iman ve salih amel" şeklinde iki temel kısma ayırarak incelemeyi uygun gördük. Birinci kısımda imanın mahiyeti, iman-amel ilişkisi ve iman konuları üzerinde durduk. İkinci kısımda ise salih amelleri beş gruba ayırdık ve ilk dört grupta, itaat ve takvayı, salâtı, infak ve zekâtı, son olarak da Allah yolunda gayret gösterme manasına gelen cihadı ele aldık. Beşinci grupta ise Kur'ân'da kurtuluşa erdirdiği söylenen diğer unsurları incelemeye çalıştık.

Tezimizin nihâyetinde vardığımız sonuçları iki kısımda ele alabiliriz. Birincisi, sûremizin son âyetlerinde ifadesini bulan; genel itibariyle son kitap olan Kur'ân-ı Kerîm'deki mesajların, özelde ise A'lâ Sûresi'nde yer alan ve kurtuluşa rehberlik eden hakikatlerin, ilk peygamberlere vahyedilen mesajlarda da yer alması konusudur. Bu önemli husus, A'lâ Sûresi'nin 18 ve 19. âyetlerinin yanı sıra, Necm Sûresi'nin 36 ve 37. âyetlerinde de ifade edilmektedir.

Peygamberlere indirilen bütün vahiylerin kaynağı aynı olduğuna ve Yüce Allah'ın vahiylerin tamamını indirmesindeki maksadın, insanın cehennem ateşinden ebediyyen kurtuluşa ermesi ve sonsuz cennet nimetlerine kavuşması olduğuna göre, indirilen mesajların temelde ortak olması ve aynı hakikatleri bildirmesi şaşırtıcı değildir ve aynı zamanda mesajın doğruluğu açısından da elzemdir. Bu sebeple bahsi geçen âyetlerin de ifade ettiği gibi; Allah'a, âhiret gününe ve diğer esaslara iman; bunun yanında itaat, takva, namaz, infak, cihad; aynı zamanda güvenilir, adaletli, iffetli, şükredici ve sabırlı olma gibi ebedî saâdete ulaştırdığı bildirilen esaslar, sadece son vahyin ele aldığı hususlar olmamış, ilk peygamberlere inen mesajlardan son vahye kadar tüm ilâhî kitaplarda yer almıştır.

Vardığımız ikinci netice ise, sûrenin 14 ve 15. âyetlerde ele aldığı ve kurtuluş için şart koştuğu maddeler ile ilgilidir. Bunların ilki, her türlü itikâdî ve amelî kirlerden arınmayı ve Allah'ın elçilerine, vahiylerine iman edip tabi olmayı ifade eden tezkiye, diğer ikisi ise Rabbin adını zikretme ve O'na ibadet etmektir. Kur'ân-ı Kerîm'in başka âyetlerinde daha uzun ifadelerle ele alınan felâh konusunun, bu sûrede üç husus ile gerçekleşeceğinin söylenmesi dikkat çekicidir. Buradan vardığımız sonuç, bu üç hususun, Kur'ân'da felâha eriştiği ifade edilen diğer unsurları da içine aldığı şeklindedir. Tezkiye kavramı, amelî boyutları da kapsamakla birlikte öncelikle şirk gibi imanî boyuttaki kirlerden temizlenmeyi, Allah'ın birliği esasına dayanan tevhîd inancını, bunun yanında başta âhirete iman olmak üzere diğer iman unsurlarına inanmayı gerekli kılmaktadır. Rabbin adını anmak ve salât kavramı ise, vahyin ısrarla üzerinde durduğu Allah'ın rızasına ulaştıran salih ameller boyutuna işaret etmektedir. Böylelikle bu iki âyet, iman ve salih amelin ikisini de içine almış ve kurtuluşa ulaştıran unsurların hepsini kapsamış olmaktadır.

Bu ifadelerle çalışmanın sonuna gelmiş bulunmaktayım. Bu çalışma sürecinde gerek temel kaynaklara inme, gerekse çalışma kapsamında ele alınan konuları araştırma noktasında birçok fayda elde etmiş olmamın sevincini yaşamaktayım. Ümit ederim ki bu çalışma, ilim yolcusu okuyucular için de faydalı olmuş ve başka çalışmalara ışık tutacak bir eser olmuştur. Başta da son da bütün hamdler, övgüler Allah'a mahsustur, dönüş O'nadır.

KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERİM

ABDUH Muhammed, RIZA Reşid, *Tefsiru'l-Menâr*, I-XIV, İstanbul, Ekin Y., 2014.

ABDULBÂKÎ Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Ker'im*, Kâhire, Dâru'l Hadîs, h. 1364.

AHMED b. HANBEL, *el-Müsned*, thk. Şuayb b. Arnaût vd., I-L, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2001.

AHMED Nassar Seyyid vd., *Mu'cem'ül Vasît*, 4.b., y.y., Mektebetü's-Şurûki'd-Düveliyye, 2004.

ALÎ EL-KÂRÎ, *Tefsiru'l-Molla Ali el-Kâri, Envâru'l-Kur'ân ve Esrâru'l-Furkân*, I-V, Lübnan, Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2013.

ÂLİMLER HEYETİ, *Tefsiru'l-Vasît*, I-X, Kahire, Matbâtü Mushafi's-Şerîf, 1992.

EL-ÂLÛSÎ Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, I-XV, Lübnan, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1994.

ATAY Hüseyin, *Kur'ân'da İman Esasları*, Ankara, Atay Yayınevi, 1998.

ATEŞ Süleyman, *Kur'ân Ansiklopedisi*, I-XXX, İstanbul, Kur'ân Bilimleri Araştırma Vakfı, t.y.

_____ *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.

AYTEKİN Arif, *Kur'ân'da İrade ve Meşîet*, İstanbul, Bereket Y., 2013.

EL-BEĞÂVÎ Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd, *Meâlimü't-Tenzîl*, I-VIII, Riyâd, Dâru't-Taybe, 1989.

EL-BEYZÂVÎ Kâdî Nâsıruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, I-III, Beyrut, Dâru'r-Reşîd, 2000.

- BİLMEN Ömer Nasûhî, *Kur'ân-Kerîm Meâli Âlîsi ve Tefsiri*, I-VIII, İstanbul, İpek Y., y.t.
- EL-BUHÂRÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-IX, 5.b., Dâru Tavki'n-Necât, y.y, h. 1422.
- CANDAN Abdulcelil, *Kur'ân Okurken Zihne Takılan Âyetler*, 2.b., İstanbul, Elest Y., 2007.
- ÇANGA Mahmut, *Miftâhu Kelimâti'l-Kur'ân, el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm - Kur'ân-ı Kerîm Lugatı*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1989.
- EL-CÂVÎ Muhammed b. Ömer Nevevî, *Merâh Lebîd li Keşfi Ma'nâ Kur'ânin Mecîd*, I-II, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- CEBEL Muhammed H. Hasan, *Mu'cemu'l-İştinkâkiyyi'l-Müessalî li Elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerîm*, I- IV, Kâhire, Mektebetü'l-Âdâb, 2010.
- ÇELEBÎ Ahmed, *İslam Düşüncesinde Cihâd ve Savaş Siyaseti*, çev. Abdullah Kahraman, İstanbul, İz Y. 1994.
- ÇELEBÎ İlyas, *İslamın İnanç Esasları*, İstanbul, İsam Y. 2009.
- ÇELİK Ömer, *Hakkın Daveti Kur'ân-ı Ker'im Meâli ve Tefsiri*, I-V, İstanbul, Erkam Yayınları, 2013.
- EL-CEMEL Hasan İzzeddîn, *Mu'cemun ve Tefsirun Luğavîyyun li-Kelimâti'l-Kur'ân*, I- V, Riyâd, el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-'Ammetü li'l-Kitâb, 2003.
- CENGİZ Lütfü, *İslam'ın İlk Dönemlerinde Kader*, 2. b., Konya, Palet Y., 2012.
- CERRAHOĞLU İsmail, *Tefsir Usûlü*, 11.b., Ankara, TDV. Y., 1997.
- ÇETİN Abdurrahman, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, İstanbul, Ensar Y., 2012.
- EL-CEVHERÎ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, *es-Sihâh*, I-VI, 4.b., Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990.

- EL-CEVZİYYE İbn Kayyim, *Bedai'u't-Tefsir*, I-III, Dammam, Dâru İbn Cevziyye, h. 1427.
- EL-CEZÂİRÎ Ebubekir Câbir, *Eyseru't-Tefâsîr*, I-X, İstanbul, Mirav Y., t.y.
- EL-CÜRÇANÎ Abdulkâhir b. Abdurrahman, *Dercü'd-Dürer fî Tefsirî'l-Âyi ve's-Süver*, I-IV, C. I, Medîne, Mecellet'ül-Hikme, 2008.
- EL-CÜRÇÂNÎ Ali b. Muhammed Seyyid Şerif, *Mu'cemu't-Ta'rifât*, Kahire, Dâru'l-Fadîle, 2004.
- ED-DÂNÎ Ebû Amr Osman b. Saîd, *el-Beyân fî Addi Âyi'l-Kur'ân*, Kuveyt, Menşûrâtu Merkezi'l-Mahtûtât ve't-Turâs ve'l-Vesâik, 1414/1994.
- DEMİRCİ Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İFAV., İstanbul, 2016.
- DERVEZE Muhammed İzzet, *et-Tefsirü'l Hadîs*, I-X, 2. b., Beyrut, Dâru Ğarbi'l-İslamî, 2000.
- DERVİŞ Muhyiddîn, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânuhu*, I-X, 3.b., Dimeşk, Dâr-u İbn Kesîr, 1992.
- DWELSHAUVERS Georges, *Psikoloji*, çev. Mustafa Şerif Tunç, İstanbul, Devlet Basımevi, 1938.
- EBUS'SUÛD Muhammed b. Muhammed, *Tefsiru Ebissuûd İrşâdu Aklis-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'ân'il-Kerîm*, I-IX, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.
- ELMALILI M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, Azim Yayınları, İstanbul, ty.
- EL-ENDÛLÛSÎ Ebu Hayyan Muhammed b. Yusuf Şehrbabi, *İ'rabu'l-Kur'ân*, tsh. Mahmûd Şakir, I-V, Kuveyt-Beyrut, Dâru'z-Ziyâ-Dâru İhyâi't-Turâs'il-Arabî, 2005.
- _____ *Tefsiru Bahru'l-Muhît*, thk. İbrahim Şemseddin, I-VIII, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007.

- ESED Muhammed, *Kuran Mesajı: Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koçtak, Ahmet Ertürk, 5.b., İstanbul, İşaret Yayınları, 2002.
- FAYSAL B. ABDULAZİZ B. FAYSAL, *Tevfiku'r-Rahman fi Durusi'l-Kur'ân*, I-IV, Büreyde-Riyad, Daru'l-Ulyan-Daru'l-Asıme, 1996.
- FERAHİDÎ Ebu Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr, *Kitabü'l-Ayn Müretteben alâ Hurûfi'l-Mucem*, Lübnan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- EL-FERRÂ Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni 'l-Kur'ân*, I-III, 3.b., Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- FÎRUZÂBÂDÎ Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakûb b. Muhammed, *el-Kâmûsu 'l-Muhît*, 8.b., Beyrut, Müessesetü'r Risâle, 2005.
- GÜNAYDIN Fatma Candan, *İman Amel İlişkisi Bağlamında Kur'ân'da Kurtuluş Kavramı*, İstanbul, Ekin Y. 2004.
- GÜNGÖR Mevlüt, *Kur'ân Penceresinden İman Amel Hayat Âhiret ve Kâinaâta Bakış*, İstanbul, Bayrak Matbaâsı, 1997.
- EL-HALEBÎ Semîn Ahmed b. Yusuf b. Abdu'd-Dâim, thk. Muhammed Tunci, *Umdetu'l-huffaz fi tefsiri eşrafi'l-Elfaz*, I-IV, Lübnan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- _____ *ed-Dürrü'l-Masûn fi Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, I-XI, Dimeşk, Dâru'l-Kalem, t.y.
- HAN Sıddık Hasan, Ebu Tayyib el-Kinvicî, *Fethu'l-Beyân fi Makâsıdı'l-Kur'ân*, I-XV, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, 1996.
- EL-HANBELÎ İbn. Âdil Ebu Hafs Ömer b. Ali ed-Dımaşkî, *el-Lübâb fi ulûm'il-Kitâb*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd, I-XX, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- HARÛF Muhammed Fehd, *El-Muyesseru fi'l-Kırââti'l-Erbââ Aşera*, Dimeşk, Daru'l-Kelim'it-Tayyib, h.1420.

- EL-HATÎB Abdüllâtîf, *Mu'cemü'l-kirâati'l-Kur'âniyye*, I-XI, Dimeşk, Dâru Sa'di'd-Dîn, 2002.
- HAVVÂ Saîd, *el-Esâs fi't-Tefsir*, I-XI, Kâhire, Dâru's-Selâm, 1985.
- HÂZİN Alâaddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Tefsirü'l-Hâzin Lübbü't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl*, I-IV, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- EL-HERARÎ Muhammed Emîn, *Hadâiku'r-Ravhi ve'r-Reyhân fi Revâbî Ulûmi'l-Kur'ân*, I-XXXII, C. XXXI Beyrut, Dâru Tûk'in-Necât, 2001.
- EL-HİMYERÎ Ebû Saîd Neşvân b. Saîd b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydullâh, *Şemsü'l-Ulûm ve Devâ'ü Kelâmi'l-'Arab mine'l-Külûm*, I-XI, Dimeşk, Dâru'l-Fikr, 1999.
- EL-HUVVÂRÎ Hûd b. Muhakkem, *Tefsiru Kitâbillâhi'l-Azîz*, I-IV, Beyrut, Dâru Ğarbi'l-İslâmî, 1990.
- İBN ÂŞÛR Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I-XXX, Tunus, ed-Dâru't-Tûnisiiyye, 1984.
- İBN ATIYYE Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğâlib el-Endülûsî, *el-Muharrerü'l-Vecîz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz*, I-VI, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- İBN CÛZEY Ebû'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbi, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, I-II, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- İBN KESÎR Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (thk.) Sami b. Muhammed es-Selame, I-VIII, Riyad, Dâru't-Taybe, 1997.
- İBN MÂCE Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *es-Sünen*, thk. M. Fuad Abdulbaki, I-II, y.y., Dâru İhyai'l-Kütübil'-Arabî, t.y.
- İBN MANZÛR Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, I-VI, Kâhire, Dâru'l-Marife, h. 1119.
- İBNÜ'L-CEVZÎ Ebû'l-Ferec Abdurrahman, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsir*, I-IX, 3.b., el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1984.

- İBRÂHİM Muhammed İsmâîl, *Mu'cemu'l-Elfâzi ve'l-A'lâmi'l-Kur'âniyye*, Kahire, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ty.
- EL-ÎCÎ Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah, GAZNEVÎ, Muhammed b. Abdullah, *Câmiu'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân & Hâşiye*, I-IV, Beyrut, Dâru'l-Kütüb'il-İlmiyye, 2004.
- EL-İSFEHÂNÎ Rağıb, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Ker'im*, thk. Safvan Adnan Dâvûdî, 4.b, Dimeşk, Dâru'l-Kalem, 2009.
- İSMÂİL B. ABBÂD, *el-Mûhît fi'l-Luğa*, I-IX, Beyrut, Âlemu'l-Kütüb. 1994.
- İZUTSU Toshihiko, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, çev. Selahaddin Ayaz, İstanbul, Pınar Y., 1984.
- KARAMAN Hayreddin v.d, *Kur'ân Yolu*, Türkçe Meal ve Tefsir, I-V, Ankara, DİB Y. 2007.
- KARAMAN Fikret vd., *Dînî Kavramlar Sözlüğü*, İstanbul, DİB. Y., 2009.
- KAYA Ayhan, *Bir Özveri Davranışı Olarak Kur'ân'a Göre İnfak*, Ankara, Kalkan Matbaacılık, 2009.
- KAYA Remzi, *Kur'ân'da Nesih*, Bursa, Furkan Ofset, 2001.
- EL-KAYSÎ Ebu Muhammed Mekki b. Ebu Talib, *el-Hidâye ilâ Bulûği'n-Nihâye*, I-XIII, C. VII, Beyrut, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011.
- _____ *Kitâbu Müşkili İ'râbi'l-Kur'ân*, I-II, 4.b., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- KEŞK Abdulhamîd, *Fî Rihâbi't-Tefsir*, I-XXX, y.y., el-Mektebet'ül-Mısriyyi'l-Hadîs, t.y.
- KİSÂÎ Ali b. Hamza, *Meâni'l-Kur'ân*, Mısır, Dâru'l-Kaba' lit'Tabâti ve'n-Neşri ve't-Tevzî, 1998.

- EL-KURTUBÎ Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Farh el-Ensârî el-Hazrecî el-Endulûsî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XXIV, Lübnan, Müessesetü'r-Risale, 2006.
- KUTUB Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, I-VI, 32. b., Dârü'ş-Şurûk, Beyrut, 2003.
- EL-MAHALLÎ Celâleddîn Muhammed b. Ahmed; Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebû Bekir, *Tefsiru'l-Celâleyn*, 13.b., Dimeşk, Dâr-u İbni Kesîr, 2008.
- MALÛF Luis, *el-Müncîd fi'l-Lügati'l-Arabiyyeti'l-Muâsira*, Beyrût, Dâru'l-Meşrik, 2000.
- EL-MANSÛRÎ Mustafa el-Hısn, *el-Muktetaf min Uyûni't-Tefâsîr*, I-V, Dimeşk-Beyrut, Dâru'l-Kalem-Dâru'ş-Şâmiyye, 1996.
- EL-MATURÎDÎ Ebî Mansur Muhammed b. Mahmud es-Semerkandi, *Te'vilatu ehl'i-Sunne*, I-V, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle Naşirûn, 2004.
- EL-MÂVERDÎ Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Basri, *Nüket ve'l-Uyûn Tefsiru'l-Maverdî*, I-VI, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007.
- EL-MERÂĞÎ Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l-Merâğî*, I-XXX, C. XXX, Mısır, Mektebetü Mustafa el-Bâbi el-Halebî, 1946.
- MEVDÛDÎ Ebü'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayhani vd., I-VII, 2.b., İnsan Y., İstanbul.
- EL-MEYDANÎ Abdurrahman Hasan Habenneke, *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür*, I-XV, Dimeşk, Dâru'l-Kalem, 2000.
- MUKÂTİL B. SÜLEYMAN Ebu'l-Hasen, *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân*, I-V, Beyrut, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 2003.
- MÜSLİM b. el-HACCÂC Ebü'l-Hasen el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *Sahihü'l-Müslim*, I-II, Riyâd, Dâru't-Taybe, 2006.
- EN-NAHHÂS Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl, *İ'râbu'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Mârife, 2008.

- EN-NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horosânî, *Sünenü'n- Nesâî*, I-IX, Haleb, Mektebetü'l-Matbuâti'l-İslâmiyye, 1986.
- EN-NESEFÎ Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, I-III, Beyrut, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 2998.
- NİSABURÎ Nizamuddin Hasan b. Muhammed b. Hüseyin, *Tefsiru Garaibu'l-Kur'ân ve Regaibu'l-Furkân*, I-VI, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- ER-RÂZÎ Fahreddîn, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Ali el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî, *Mefâtihü'l-Ğayb*, I-XXXII, Lübnan, Dâru'l-Fikr, 1981.
- ER-RES'ANÎ İzzeddin Abdürrezzak b. Rızkullah el-Hanbelî, *Rümûzu'l-Künûz, fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, I-IX, Mekke, Mektebetü'l-Esedî li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2008.
- ES-SÂBÛNÎ Muhammed Alî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I-III, Beyrut, Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1981.
- ES-SA'LEBÎ, Ebû İshak Ahmed, *el-Keşf ve'l-Beyân*, I-X, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.
- ES-SEÂLİBÎ Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf ebû Zeyd, *Tefsiru Seâlibî el-Cevâhiru'l-Hısân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, I-V, Beyrut, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1997.
- ES-SEHÂVÎ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, b. Abdussamed, *Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Azim*, I-II, Kâhire, Dâru'n-Neşri li'l-Câmiât, 2009.
- ES-SEKAFÎ Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrahim b. ez-Zübeyr, *el-Burhân fî Tenâstübi Süveri'l-Kur'ân*, Damam, Dâru İbni'l-Cevzî, 2007.
- ES-SEM'ANÎ Ebu'l-Muzâffer, *Tefsiru'l-Kuran*, thk. Ebi Bilal Ganim ibn Abbas İbn Ganim, I-VI, Riyad, Dâru'l-Vatan, 1997.
- ES-SEMERKANDÎ Ebu'l-Leys, Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim, *Tefsiru's-Semerkandî Bahru'l-Ulûm*, I-III, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.

- EŞ-ŞEVKÂNÎ Muhammed b. Alî, *Fethu'l-Kadîr el-Cami' beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye*, I-V, y.y., Dâru'l-Vefâ, 1994.
- ŞİMŞEK M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, I-V, İstanbul, Beyan Yayınları, 2012.
- EŞ-ŞINKÎTÎ Muhammed Emin b. Muhammed Muhtar el-Cekenî, *Edvâü'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*, Kâhire, Mektebetü İbn Teymiyye, 1992.
- ES-SÜLEMÎ Muhammed b. Musâ, *Hakâiku't-Tefsir*, I-II, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- SÜLÜN Murat, *Kur'an-ı Kerîm Açısından İman - Amel İlişkisi*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2005.
- ET-TABERÎ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I-XXVI, Kahire, Dâru Hicr li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, 1422/2001.
- ET-TABERSÎ Ebû Alî Eminüddîn Fazl b. Hasan b. Fazl, *Mecmeu'l-Beyan fî Tefsiri'l-Kur'ân*, I-II, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997, s. 260.
- TAŞÇI Hüseyin, *Kur'an'ı Ker'im'in Rivâyet ve Dirâyet Tefsiri*, İstanbul, Ravza Yayıncılık, 2015.
- ET-TİRMİZÎ Muhammed b. İsâ b. Sevra, *el-Câmiu's-Sahîh-Sünenü't-Tirmizî*, I-V, 2. b., Mısır, Şerîketü Mektebetü ve matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî, 1975.
- TOPALOĞLU Bekir, YAVUZ Şevki, ÇELEBİ İlyas, *İslam'da İnanç Esasları*, İstanbul, Çamlıca Y. 2002.
- YÂKUT Mahmud Süleyman, *İ'rabu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-X, İskenderiye, Dâru'l-Marifeti'l-Camiyye, t.y.
- YAVUZ Yunus Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, 6. b., Bursa, Feyiz. Y. 2008.

EZ-ZEMAHŞERÎ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf'an Hakâ'iki Ğavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, I-VI, Riyâd, Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.

_____ *Esâsü'l-Belâĝa*, I-II, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

ZUHAYLÎ Vehbe, *et-Tefsirü'l-Münîr*, I-XVII, 10. b., Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2009.

MAKALELER

BEBEK Adil "Fevz", *DİA*, XII, 1995. 506.

BİRİŞİK Abdulhamid, "Sûre", *DİA*, I-XLIV, C. XXXVII, İstanbul, TDV. Y., 2009. ss. 538-539.

BİRİŞİK Abdülhamit "Kur'ân", *DİA*, XXVI, 2002, 383-388.

ÇAĞIRICI Mustafa, "İsâr", *DİA*, XXII, 2000, 490-491.

_____ "Yaratma", *DİA*, XLIII, 2013, 324-329.

DÖNMEZ İbrahim Kâfi "Oruç", *DİA*, XXXIII, 2007, 416-425.

DURMUŞ İsmail "Hazif", *DİA*, XVII, 1998, 122-124

ERTAN Muammer, Şâmil İslam Ansiklopedisi, "Şakî" VI, 7-8.

HÖKELEKLİ Hayati, Mustafa Çağırıcı, "İrâde", *DİA*, XXII, 2000, 380-384.

İŞİK Emin "A'lâ Sûresi", *DİA*, II, 1989, 310-311.

KERİMOĞLU Yusuf, "Oruç", *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, V, 147-151.

KİRAZ Celil, "Bir Tefsir Problemi Olarak Bütün Varlıkların Allah'ı Tesbîh Etmesi", *U.Ü.İ.F.D.*, C. XV, S. 2, 2006, Bursa, ss. 309-341.

ÖZERVARLI M. Sait "Melek", *DİA*, XXIX, 2004, 40-42.

SİNANOĞLU Mustafa "İman", *DİA*, XXII, 2000, 212-214.

TOPALOĞLU Bekir "Rab", DİA, XXXIV, 2007, 372-3733.

_____ "Kudret", DİA, XXVI, 2002, 316-317.

TURGAY Nureddin, "Zikr", Şâmil İslam Ansiklopedisi, VI, 464-466.

ULUDAĞ Süleyman "Takva", DİA, XXXIX, 2010, 484-486.

YAVUZ Yusuf Şevki, "İstiva", DİA, XXIII, 2001, 402-404.

YETİK Zübeyr, Şâmil İslam Ansiklopedisi, "Haşyet", I-VI, C. II, İstanbul, Şâmil Y., 1990,
ss. 364-365.

DIĞER KAYNAKLAR

EYGÜN Doğan, *Kur'ân'da Necât Kavramı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal bilimler
Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2010.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Yusuf SÜTŞURUP
Tez Adı	A'LÂ SÛRESİ IŞIĞINDA KURTULUŞA ERENLER
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. Celil KİRAZ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Tarih : 14.07.2017

İmza
